

51
F12

51/081

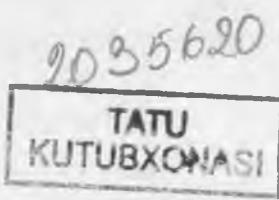
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ
ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Г. ФАЙМНАЗАРОВ, О.Г.ФАЙМНАЗАРОВ

**ФУНКЦИОНАЛ АНАЛИЗ
КУРСИДАН МАСАЛАЛАР ЕЧИШ**

(Хақиқий ўзгарувчалык функциялар пазарияси ва метрик
фазолардан масалалар ечиш намуналари)

*Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги томонидан ўқўв қўлланма сифатида
тавсия этилган*

Г.Файмназаров, О.Г.Файмназаров. Функционал анализ кур-
сидан масалалар ечиш (хақиқий үзгарувчанлык функциялар
пазариясын ва метрик фазолардан масалалар ечиш намұнапала-
ри). – Т., «Fan va texnologiya» нашриёти, 2006. 115 бет.

Университеттердегі В-460100 (математика тәлемі), В-480100
(амалдай математика ва информатика тәлемі) йұналишты
бүйіча таҳсил олаётган талабалар учун құлланма.

Бу құлланмадан педагогика олий үкүв жөргөндердегі мате-
матика, математика ва информатика йұналишпідегі бакалав-
рият талабалари хам фойдаланышлари мүмкін.

Текущишилар: К.О.ҚҰРҒНОВ – ҰзМУ физика-математика
файлар помзоди, доцент; Э.М.МАРДОНОВ –
СамДУ физика-математика файлар помзоди,
доцент; К.ЖАЛМУРАТОВ – ГулДУ физика-
математика файлар помзоди, доцент.

СҮЗ БОШИ

Унбу құлшамма В-460100 (математика) ва В-480100 (амалій математика ва информатика) таълимі йүнапашын бүйіч аудиторияларда таҳсил олаётгандар талабалар учун мүлжайлансаған.

Бу ұкув құлшаммада функционал анализдан масалалар ечини учун талабаларға ёрдам беріпшін ассоциацияның көзінде. Чүнкі функционал анализдан масалалар ечинде талабалар күнгіна кийинчілікке дуч келадылар, янын мухомама – мұлохаза жоритишда камчылық ва хатоларға йўл күядылар. Шу цүктан назардан бу ерда масалалар ечиб күрсатылды. Бу эса улар олган назарий билимларни чуқуррок үрганиншынга ва мавзуларни туб мөхияти билан анықтап алғанда да бары.

Функционал анализ кең мәньніде айттаганда математик билимларининг тарқибінің қысметтерінің таңқыл этиб, хозирғы замон математика фанни учун умумийдір. Шунинг учун у математик билимларда ассоциацияның ахамияттағы рөлін анықтады.

Функционал анализ физика, техника масалаларини ечинде ва математик назарияни ривожлантырып кеңгір үрганилышындағы.

Функционал анализ хозирғы замон математикасыннан ти-
лідан иборат. Некін бу тишин талабалар томонидан үзланы-
тириши осон эмес. Уни үзлантыриши учун албатта масалалар
ечинде талаб этилады.

Ушбу құлшамма функционал анализдан масалалар ечинда-
ғы күп ғылыми тәжрибелер ассоциацияда, янын университеттегі олиб
борылған күп ғылыми назарий ғылыми манифесттерде ассоциация
тәннендерленеді.

Ушбу құлшамма хәқида фикр-мұлохазаларини билдири-
ған шахсдарға миннэтдорчылық билдирамыз.

Мұғаллілар

1-§. ТҮПЛАМЛАР НАЗАРИЯСИНИНГ ЭЛЕМЕНТЛАРИ

1. Асосий түшүнчалар

Агар A ва B түплем элементлари орасыда ўзаро бир қиymатта мөсөнүк ўрнатылған бўлса, A ва B түплемлар эквивалент дейилади ёки тенг қувватли түплемлар дейилади.

Эквивалентлик $\Leftrightarrow$ деб белгилапади, яшни $A \Leftrightarrow B$.

Иккита чекли A ва B түплемлардаги элементлар сони бир хил бўлса, бутидаи A ва B түплемлар эквивалент ёки тенг қувватли бўлади.

Шундай қилиб түплемларининг тенг қувватли (бир хил қувватлилик) түшүнчасы чекли түплемлар элементлар сонининг бир хиллик түшүнчасининг йиғинидисидан иборат.

Ихтиёрий A түплемининг қувватини $\bar{A}$ ёки $m(A)$ деб белгилаймиз. Чекли түплем қуввати түплемин ташкил этувчи элементлар сонидан иборат.

Масалан: $A = \{a_1, a_2, \dots, a_3\}$, $\bar{A} = 23$, $m(A) = 23$.

Агар A түплем $N = \{1, 2, 3, \dots\}$ натурал сонлар түплемига эквивалент бўлса, A саноқли түплем дейилади.

Саноқли түплемининг қувватини $\aleph_0$ ҳарф билан белгилаймиз:

$$m(N) = \aleph_0 \quad \text{ёки} \quad \bar{N} = \aleph_0$$

Натурал сонлар түплемига эквивалент бўлмаган чексиз түплем саноқсиз түплем дейилади.

Теорема. $[0,1]$ кесмадаги нүқталар түплеми саноқсиздир.

Таъиф. $[0,1]$ кесмадаги нүқталар түплемига эквивалент бўлган түплем континуум қувватли түплем дейилади.

Континуум түплем қувватини с ҳарф билан белгилаймиз.

$$U = [0,1], \quad m(U) = c \quad \text{ёки} \quad \bar{U} = c$$

2. Ассоциативные теоремы

1.1-теорема. (Кантор-Бернштейн) агар A түпнаманинг А₁ қисм түпнами А₁↔B бўлиб B түпнаманинг В₁ қисм түпнами В₁↔A бўлса, у ҳолда А↔B бўлади.

1.2-теорема. Чекли ёки саноқли миқдордаги чекли ёки саноқли түпнамаларининг бирлашмаси, яна чекли ёки саноқли түпнамдан иборат.

1.3-теорема. Агар А түпнаманинг элементлари чекли нараметрлар билан аниқланган бўлиб, ҳар бирни бир-биринга боғлиқ бўлмаган ҳолда саноқли түпнамалар қийматларини қабул қиласа, у ҳолда бундай $A = \{a_{x_1, x_2, \dots, x_n}\}$ түпнаманинг куввати $m(A) = \aleph_0$ бўлади.

Бу теоремани қуйидагича ҳам көлтириши мумкин.

1.3А-теорема. Агар А түпнаманинг элементлари н нараметр билан аниқланган бўлиб, бузаргиниг ҳар бирни бошқасига боғлиқ бўлмаган ҳолда саноқли түпнамалар қийматларини қабул қиласа, яъни

$$A = \{a_{x_1, x_2, \dots, x_n}\}, \quad x_k = \{x_k^1, x_k^2, \dots\}; \quad k = 1, 2, \dots, n$$

бўлса, у ҳолда $m(A) = \aleph_0$ бўлади.

1.4-теорема. Чекли ёки саноқли миқдордаги континуум түпнамаларининг бирлашмаси яна континуум түпнамдан иборат.

1.4А-теорема. Ҳар қандай $[a, b]$ сегментдаги нуқтаслар түпнами континуум кувватини түпнамадир.

1.5-теорема. Агар А түпнаманинг элементлари $A = \{a_{x_1, x_2, \dots}\}$ саноқли параметрлар билан аниқланган бўлиб ҳар бирни бир-биринга боғлиқ бўлмасан эккита ҳар хил қийматларини қабул қиласа, у ҳолда бундай А түпнамаларини $m(A) = \aleph_0$ бўлади.

1.6-теорема. Агар А түпнаманинг элементлари $A = \{a_{x_1, x_2, \dots}\}$ чекли ёки саноқли параметрлар ташланни билан аниқланган бўлиб, ҳар бирни бошқасига боғлиқ бўлмаган ҳолда континуум қийматини қабул қиласа, у ҳолда бундай А түпнамаларини $m(A) = \aleph_0$ бўлади.

1.7-теорема. Үзлукенз функциялар түплемами континуум
 $m(C[a, b]) = c$

1.8-теорема. Фараз қылайсык, M ихтиёрий түплемами бұлсін. Агар элементлари M нинг хамма қисм түплемалардан иборат бўлган түплема M бўлса, у ҳолда M нинг куввати берилган M түплеманинг кувватидан катта бўлади, яъни

$$m(M) > m(M).$$

Демак, биз берилган M ихтиёрий түплемадан куввати улдан катта бўлган M түплеманин тузинимиз мумкин ва бундан яна куввати M найдан катта бўлган бопика түплеманин тузинимиз мумкин. Шундай қилиб биз кувватлариниг юқоридан чегара-ланмаган ишаласини хосил қилишимиз мумкин.

Агар M нинг кувватини α десак, у ҳолда M нинг куввати 2^α бўлиб, 1.8-теоремани

$$\alpha < 2^\alpha$$

тengsizlik кўринишда ифодалани мумкин. Бу tengsizлик M чекли түплема бўлгандга кўришиб турибди.

Агар $\alpha = k_0$ бўлса, у ҳолда $k_0 < 2^{k_0}$, яъни натурал сонлар түплемалардан тузилган қисм түплемалар түплеманинг куввати, натурал сонлар түплеманинг кувватидан катта.

1.9-теорема. Натурал сонлар түплеманинг хамма қисм түплемалардан тузилган түплеманинг куввати континуумdir, яъни

$$2^{k_0} = c$$

1.10-теорема. Чекли ёкисаноқли миндордаги саноқли түплемалариниг Декарт кўнайтмаси саноқли түплемадир.

1.11-теорема. Агар A ва B түплемалар континуум кувватта эга бўлса, у ҳолда уларнинг Декарт кўнайтмаси $A \times B$ хам континуум кувватга эга бўлади.

Агар $\alpha = c$ континуум бўлса, у ҳолда 2^c – гиперконтинуум дейилади.

1.12-теорема. $[0, 1]$ сегментда берилган ҳақиқий функциялар түплеманинг куввати 2^c га тенг, яъни гиперконтинуум кувватидан иборат.

1.13-теорема. Тўғри чизикнинг барча қисмларидан тузилган түплемалар тизимианинг куввати 2^c га тенг.

0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
 қийматлардан қабул қиласы ва түккіз ракамлы ёйілмада мум-
 кин бўлган

0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8
 қийматлардан қабул қиласы.

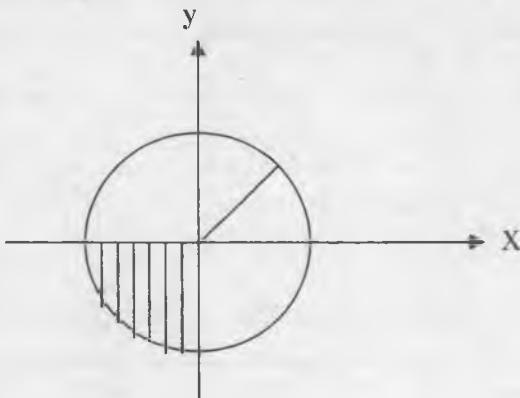
1.7-масала.

$\Lambda = \{(x,y) \in \mathbb{R}^2 : |x| + x = |y| + y, x^2 + y^2 \leq 1\}$
 тўпламишнинг қуввати нимага тенг?

Ечиш. Маркази координат бошида ва радиуси бирга тенг бўлган доиранинг нуқталар тўпламини A_1 деб белгилайлик. Текисликнинг учинчи чоракдаги нуқталар тўпламини (чегарасидагилар билан биргаликда) ва $y=x$, $x \geq 0$ нурда ётувчи нуқталар тўпламиши A_2 деб белгилайлик. У ҳолда,

$$\begin{aligned}\Lambda &= A_1 \cap A_2 \\ A_1 &= \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : x^2 + y^2 \leq 1\} \\ A_2 &= \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : |x| + x = |y| + y\}\end{aligned}$$

бўлади (шаклга қараңг):

$A \subset \mathbb{R}^2$ бўлганда $m(A) \leq m(\mathbb{R}^2) = c$.

Энди

$$B = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : y = x, x \geq 0, x^2 + y^2 \leq 1\}$$

булсени.

У ҳолда $B \subset A$ ва $m(B) = c$ эканнаны кўринги турниб турибди.

Шундай қилиб,

$$c = m(B) \leq m(A)$$

Әнді $c \leq m(A)$ ва $m(A) \leq c$ тенгсизліктердан

$$m(A) = c$$

келиб чиқады.

1.8-масала. $A = [0, 1]$, $B = Q \cap [0, 1]$ бұлса, у ҳолда $D = AxB$ түпнама күвватиниң топинг. Бұнда Q рационал сонлар түпнами.

Ечиш. A ва B түпнамаларының Декарт құпайтмаси (x, y) жуғуттар түпнамидан иборат бўлиб $x \in A$, $y \in B$ лардан иборатdir. Шунинг учун D түпнама қўйидагича ифодаланаади.

$$D = \{(x, y) \in R^2 : 0 \leq x \leq 1, y = \alpha, \alpha \in B\}$$

Әнді $D \subset R^2$ бўлганидан $m(D) \leq m(R^2) = c$

Иккинчи томондан $[0, 1] \subset D$ бўлганидан

$$m([0, 1]) = c \leq m(D)$$

Демак, $m(D) = c$

1.9-масала. «Агар A саноқлы түпнама бўлса, у ҳолда $\bar{A}$ түпнама хам саноқли» деб тасдиқланы мумкини? $\bar{A}$ эса Аниң туташмаси.

Ечиш. Фараз қиласайлик, Q рационал сонлар түпнами бўлсин, яъни

$$Q \subset R = (-\infty, \infty)$$

У ҳолда

$$m(Q) = \infty$$

Әнді $\bar{Q} = R$ бўлганидан ва $m(R) = c$ бўлганидан

$$m(\bar{Q}) = c$$

ҳосил бўлади. Демак, масаладаги тасдиқ ўринлі эмас.

1.10-масала. Комплекс текисликда $\sin z$ функция факат мавхум қийматта эга бўладиган шукталар түпнаминиң күвватиниң топинг.

Ечиш. Изланадиган түпнами A деб белгилайлик

$$\sin z = \sin(x+iy) = \sin x \cosh y + i \cos x \sinh y$$

$$\sinh y = \frac{e^{iy} + e^{-iy}}{2}, \quad \cosh y = \frac{e^{iy} - e^{-iy}}{2i}$$

бұлғаниңдан А түпнамда фақат $\sin x \cosh y = 0$

бұладыған R^2 фазонынг нүкталари киради. Ләкин $\cosh y \neq 0$, $y \in R$. Шунинг учун $A = \{(x,y) \in R^2 : \sin x = 0, |y| < \infty\}$ $A \subset R^2$ бұлғаниңдан $m(A) \leq c$.

Иккінчи томондан

$$B = \{(x, y) \in R^2 : x = 0, |y| < \infty\}$$

түпнам А түпнам ичидә жойлашып, яғни $B \subset A$.

Онди $m(B) = c$ эканынини қайд қылсақ ва $B \subset A$ мүносабаттың эзтиборга олсақ,

$$c = m(B) \leq m(A)$$

Нихоят $m(A) \leq c$ ва $m(A) \geq c$ тенгсизликтән $m(A) = c$ келиб чиқады, яғни масала шартидаги түпнам қуввати континуумга тең.

1.11-масала. $[0,1]$ ва $[0,1] \setminus \left\{\frac{1}{n}\right\}$ түпнам элементлари орасында ўзаро бир қийматлы мөслик ўрнатынг.

Ещи. А ва В түпнам элементлари орасында ўзаро бир қийматлы мөсликнин қүйіндегіча ўрнатын мүмкін.

Фарз килайыл:

$$A_1 = \left\{ x \in [0,1] : x = \frac{\sqrt{2}}{2^n}, n \in N \right\}, \quad A = [0,1]$$

$$B_1 = \left\{ x \in [0,1] : x = \frac{1}{n}, n \in N \right\}, \quad B = [0,1] \setminus \left\{ \frac{1}{n} \right\}$$

Энди

$$C_1 = A_1 \cup B_1 = \left(1, \frac{\sqrt{2}}{2}, \frac{1}{2}, \frac{\sqrt{2}}{4}, \frac{1}{3}, \dots \right)$$

деб белгилайыл.

B_1 ва C_1 түпнамлар саноклы. Шунинг учун ушынг элементлари орасында ўзаро бир қийматлы мөсликнин ракамлаш қондаси бүйінча ўрнатын мүмкін.

$$A/C_1 = B/A_1$$

бұлғапи учун бу түпнам элементлари орасыда ўзаро бир қийматлы мосликни «үзінші үзінга» қоңдаси билан ўрнатып мүмкін.

Бу эса А ва В түпнам элементлари орасыда ўзаро бир қийматлы мослик ўрнатыш мүмкін экаплигини күрсатади.

4. Мустақил ечиш учун масалалар

1. $\Lambda = \{x(t) \in C[0,1] : x\left(\frac{1}{2}\right) > 0\}$ түпнам қуввати қандай бўла-ди?
  2. Фараз қиласайлик, A тўғри чизикда саноқли түпнам бўл-син. Бу A түпнамни α микдорга ($\alpha \in R$) силжишдан ҳосиз бўл-ган A_α билан кесинимайдиган қилиб силжитиш мүмкінми?
  3. А түпнам ўзи билан устма-уст тушмайдиган қисм түп-намга эквивалент бўлгандағина чекез түпнам бўлишини ис-ботланг.
  4. $[a,b]$ кесмада берилган ва бу кесманинг ҳеч бўлмаса битта нуқтасида узилишга эга бўлган функциялар түпнамининг қуввати қандай бўлади?
  5. Ҳамма монотон функциялар түпнамининг қуввати қандай топилади?
  6. Фараз қиласайлик, $[a, b]$ кесмада берилган $x(t)$ функциялар ҳар бир t_0 ($t_0 \in [a, b]$) нуқтада локал минимумга эга бўлсин.
- Бундай $x(t)$ функциялар $[a, b]$ да ҳар хил қийматларни сони саноқлардан ортиқ бўлмаслиги неботлансан.
7. $[0,1]$ ва $[0,1]/Q$ түпнам элементлари орасыда ўзаро бир қийматлы мослик ўрнатилсан. Бунда Q рацонал сонлар түп-нами.
  8. $[-1, 1]$ кесмадаги рацонал нуқталар түпнами Λ ва $B = \{(x,y) \in R^2, x^2+y^2 \leq 1\}$ бўлса, у ҳолда $D = \Lambda \times B$ түпнам қуввати қандай бўлади?

2-9. ЎЛЧОВЛИ ТҮПЛАМЛАР

1. Масалаларни ечиш учун зарурий түшүнчалар

Фараз килдайлик $a = (a_1, a_2, \dots, a_n)$ ва $b = (b_1, b_2, \dots, b_n)$ лар R фазоннинг иккита нүктаси бўлиб $a_i \leq b_i$ ($i=1, 2, \dots, n$) бўлсин. Ушбу

$G = \{x \in R_n, x = (x_1, x_2, \dots, x_n), a_i < x_i < b_i\}$
тўплам R_n фазода и ўлчовли очик параллелепипед дейилади ва

$F = \{x \in R_n, x = (x_1, x_2, \dots, x_n), a_i \leq x_i \leq b_i\}$
тўплам R_n фазода и ўлчовли ёниқ параллелепипед дейилади.

$C \subset D \subset F$ шартни қаноатлантирувчи D тўплам учи a ва b нүкталарда бўлган и-улчовли параллелепипед дейилади.

Агар $A \subset R_n$ тўпламини ўзаро кесинишмайдиган $\{D_k\}$ параллелепипедларнинг бирлашмаси кўринишда ифодалаш мумкин бўлса ($A = \cup D_k$), у холда A элементар тўплам дейилади.

Унибу

$$\mu^* A = \inf_{A \subset \cup D_k} \sum_k mD_k$$

сон A ($A \subset R_n$) тўпламнинг ташки ўлчови дейилади, бунда

$$mD = \prod_{i=1}^n (b_i - a_i)$$

сон и ўлчовли параллелепипед ёки $F(C$ - очик ёки F -ёниқ)-нинг ҳажми дейилади.

Таъриф. Агар $\forall \varepsilon > 0$ учун шундай элементар $B \subset R_n$ тўплам мавжуд бўлиб, $A \subset R_n$ бўлганда

$$\mu^*(A \Delta B) < \varepsilon$$

бўлса, у холда A тўплам Лебег бўйича ўлчовли дейилади.

Лебег бүйніча қаралаётган ўлчовли түплемалардаги А түплеманың ташқы ўлчови шу түплеманың Лебег ўлчови дейилади ва μA деб ёзилади. Ташқы ўлчов билан бир вактда ички ўлчовини ҳам қайд қылмайлик.

$$\text{Шибы} \quad \mu A = mD - \mu^*(C_A D), \quad A \subset D = \bigcup_k D_k$$

сон А түплеманың ички ўлчови дейилади.

Әнді А түплеманың Лебег ўлчовини күйіндегіча таърифлаш мүмкін.

Таъриф. Агар ташқы ва ички ўлчовлар теңг бўлса, у ҳолда А түплем ўлчовли дейилади ва бу сон учун Лебег ўлчови деб аталади ва

$$\mu^* A = \mu A = \mu A$$

деб ёзилади.

Агар бу тенглик бажарилмаса түплем ўлчовсиз дейилади.

Агар $n=1$ бўлса, у ҳолда $A \subset R_1$ түплеманың ўлчовини чизикли (бир ўлчовли), $n=2$ бўлса $A \subset R_2$ түплеманың ўлчовини ясси (текис икки ўлчовли) деб атамиз. Ихтиёрий к ўлчовли ($1 \leq k \leq n$) $A \subset R_n$ түплем учун с ўлчовли ўлчовини ($k \leq s \leq n$) тушун-часини киритиш мүмкін.

Түплеманың ўлчови чексиз қийматини ҳам қабул қилини мүмкін. Бу ҳақда күйидегини қайд өтамиз. Саноқали миқдордаги чекли ўлчовга эга бўлган түплемлар бирланымасининг ўлчови чексиз қийматини қабул қилиши мүмкін.

2. Асосисй теоремалар

2.1-теорема. Ўлчовли түплеманың тўлдирувчиси яна ўлчовли түплемдан иборат.

2.2-теорема. Ўлчовли түплемлариниң бирлашмаси, кесими, айирмаси, симметрик айирмаси яна ўлчовли түплемадир.

2.3-теорема. Ўлчовли түплеманин ўлчови нолга теңг бўлган түплемга ўзгартиришин ушинг ўлчовига таъсир қылмайды.

2.4-теорема. Ҳар қандай параллеленипед ўлчовлидир ва унинг ўлчови н-ўлчовли ҳажмга теңг.

2.5-теорема. Ҳар қандай элементар түплем ўлчовли ва унинг ўлчови уни ташкил қылган параллеленипедлар ўлчовла-ринининг йиғиңдисига теңг.

2.6-теорема. Саноқтың миқдордаги ўлчовлы түпнамалар бирлаптасып да кесінімасы ўлчовлы түпнамадан иборат.

2.7-теорема. Ихтиёрий ёниң (очиқ) түпнама ўлчовладир.

2.8-теорема. Агар ўлчовлы $A_1, A_2, \dots$ түпнамалар кеңгірліктері $A_1 \subset A_2 \subset A_3 \subset \dots$ ёки қисқарувлы $A_1 \supset A_2 \supset A_3 \supset \dots$ кетма-кетликни тапқыл этиб мөсравишида

$$A = \bigcup_{k=1}^{\infty} A_k \quad \text{ёки} \quad A = \bigcap_{k=1}^{\infty} A_k$$

бўлса, у ҳолда ҳар иккى ҳолатда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} (\mu A_n) = \mu A$$

бўлади.

2.9-теорема. Агар $A = \bigcup_{k=1}^{\infty} A_k$ бўлиб, A_k ($k = 1, 2, 3, \dots$) түпнамалар ўлчовли бўлса, у ҳолда

$$\mu A \leq \sum_k \mu A_k$$

2.10-теорема. Агар A_k ($k = 1, 2, 3, \dots$) ўлчовли түпнамалар бўлиб $A = \bigcup_{k=1}^{\infty} A_k$; $A_i \cap A_j = \emptyset$; $i \neq j$ бўлса, у ҳолда $\mu A = \sum_k \mu A_k$ бўлади.

Энди ўлчовсиз түпнама ҳақида тўхталиб ўтамиш.

Чегараланган ўлчовсиз түпнаманинг мавжудлиги қўйидаги мисолда кўрсатилади.

Аввало, $\left[-\frac{1}{2}, \frac{1}{2}\right]$ сегментининг нукталари орасида эквивалентлик тушунчаси киритилади. Агар x ва y нинг айрмаси $x - y$ сон рационал бўлса, улар эквивалент дейилади ва $x - y$ деб ёзамиш. Бу эквивалентлик қўйидаги хоссаларга эга:

- 1) Симметриклик: агар $x - y$ бўлса, $y - x$.
- 2) Транзитивлик: агар $x - y$, $y - z$ бўлса, $x - z$.
- 3) Рефлексивлик: ҳар қандай x элемент учун $x - x$.

Бу ерда, асосан $\left[-\frac{1}{2}, \frac{1}{2}\right]$ сегмент, ўзаро эквивалент бўлган элементлардан иборат бўлган $K(x)$ синіфларга ажратилади

$(x \in \left[-\frac{1}{2}, \frac{1}{2}\right])$. Бу ерда иккита ҳар хил $K(x)$ синф ўзаро кесишмайды. Шундай қилиб, $\left[-\frac{1}{2}, \frac{1}{2}\right]$ сегмент ўзаро кесишмайды-
ган сипфларга бўлинади.

Энди бу сипфларнинг ҳар бирдан биттадан элемент таш-
лаб олиб, бу ташлаб олишган элементлар тўпламини A билан
белгиланади. Бундай A тўпламининг ўлчовсиз эканлиги, яъни

$$\mu^* A \neq \mu_* A$$

муносабат [1] нинг 22-§ да батафсил баён қилинган.

Масалаларн өчиш учун күйидагисларни осалтиб ўтамиз.

1. Тўғри чизикдаги ξ нуқтанинг атрофи деб шу нуқтани
ўз ичига олган оралашқа (интервалга айтилади).

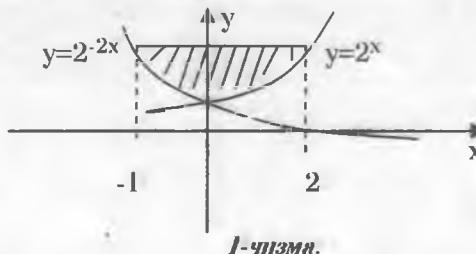
2. Тўғри чизиқда бирор ξ нуқта ва E тўплам берилган
бўленин. Агар ξ нуқтанинг ҳар қандай атрофида E тўпламиниг
 ξ дан фарқли камидан битта нуқтаси бўлса, у ҳолда ξ нуқта E
тўпламининг лимит нуқтаси дейилади.

3. $E = E \cup E'$ тўплам E тўпламининг ёпилмаси дейилади.

3. Масалалар өчиш намуналари

1-масала. $\Lambda = \{(x, y) \in R_2, y = 2^x, y = 2^{-2x}, y \leq 4\}$ тўпламининг ўл-
човини топинг?

Ечиш: Масала шартидан $2^x = 4$, $2^{-2x} = 4$ бўлганда $x_1 = 2$, $x_2 = -1$
тонимиз. А тўплам күйидаги чизмада (1-чизма) текисликнинг
штрихланган қисмидан иборат.

Бу түпнама ёниң ва 2.7-теоремага ассоан ўлчовли, унинг ўлчови μA эса штрихланган тозага мос келади. Шунинг учун

$$\begin{aligned}\mu A &= \int_{-1}^0 (4 - 2^{-2x}) dx + \int_0^2 (4 - 2^x) dx = \\ &= 4x \Big|_{-1}^0 + \frac{2^{-2x}}{2 \ln 2} \Big|_{-1}^0 + 4x \Big|_0^2 - \frac{2^x}{2 \ln 2} \Big|_0^2 = 12 - \frac{9}{2 \ln 2}\end{aligned}$$

2-масала. Фараз қиласынан, A түпнаманинг ёнилмаси $\bar{A}$ бўлсин. «Агар $\mu A=0$ бўлса, у ҳолда $\mu \bar{A}=0$ бўлади» деб тасдиқлаш мумкиними?

Түпнам туташмасини ослатиб ўтамиш.

$A \cup \bar{A} = \bar{A}$ түпнам A түпнаманинг туташмаси дейилади. ($\bar{A}'$ – бу Анинг лимит нуқталар түпнами).

Ечиш. Фараз қиласынан, ҳамма ҳакиқий ўқдаги рацонал сонлар түпнами Q бўлсин. Q түпнам саноқли бўлгани учун унинг нуқталарини рақамлаб (номерлаб) чиқамиш:

$$\tau_1, \tau_2, \tau_3, \dots$$

У ҳолда

$$Q = \bigcup_{k=1}^{\infty} \{\tau_k\}$$

Оиди $\{\tau_k\} \cap \{\tau_s\} = \emptyset$ ($k \neq s$) бўйганидан.

Теорема 9 га ассоан

$$\mu Q = \sum_{k=1}^{\infty} \mu \{\tau_k\} = 0$$

чунки $\mu \{\tau_k\} = 0$

Иккичи томондан $\bar{Q} = R_1$ бўлиб унинг чизиқли ўлчови
 $\mu \bar{Q} = \mu R = \infty$

Демак, « $\mu A=0$ бўлса, у ҳолда $\mu \bar{A}=0$ бўлади» деб тасдиқлаш потўғридир.

3-масала. А түйлам $[0,1]$ нұкталариниң үшінші каср сондай күрінішиңда ифодалаганда 1 ва 4 рақамлар қатнашмайдынан нұкталар түйламидан иборат бўлсиги. Бундай А түйламнинг үлчови шимага тенг?

Ениш. $[0,1]$ кесмани 10 та тенг бўлакларга бўламиз ва ҳар бир бўлакни ўсувчи $0, 1, 2, \dots, 9$ рақамлар орқали белгилаймиз. А түйламда биринчи үшінші рақами 1 ва 4 бўлган нұкталар катнашмайды (2-чиzmaga қаранг).

2-чиzma.

Бу эса бизга $[0, 1]$ кесмадаш $\left[\frac{1}{10}, \frac{2}{10}\right]$ ва $\left[\frac{4}{10}, \frac{5}{10}\right]$ интервалдарини чиқариб тапталашын билдиради, яъни биринчи кадамда $[0, 1]$ кесмадаш узунлиги $\frac{2}{10}$ бўлган иккита интервални чиқариб тапталаш керак. Колдан саккизта кесмада шундай мухокамани торитамиз: ҳар бирини 10 та тенг бўлакка бўламиз ва узунлиги $\frac{2}{10^2}$ га тенг бўлган иккитадан интервални ташлаймиз, яъни иккичи кадамда $[0, 1]$ кесмадаш үлчови $8 \cdot \frac{2}{10^2}$ бўлган түйламни чиқариб ташлаймиз ва ҳоказолар. Нихоят $[0, 1]$ кесмадаш үлчови

$$\mu G = \frac{2}{10} + 8 \cdot \frac{1}{10^2} + 8^2 \cdot \frac{1}{10^3} + \dots = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{2 \cdot 8^{n-1}}{10^n} = \frac{1}{4} \sum_{n=1}^{\infty} \left(\frac{4}{5}\right)^n = 1$$

бўлган G очиқ түйлам чиқариб тапланади. Энди $A = [0,1] \setminus G$ бўлиб

$$\mu A = \mu[0,1] - \mu G = 1 - 1 = 0$$

бўлинни ўз-ўзидан равшан.

4-масала. Ўлчови нөлгә тенг бўлган ҳар қандай бўнимас ва ёниқ тўплам ҳеч қаерда зич эмаслиги исботлансин.

Масалани ечишдан аввал тўпламнинг зичиник таърифини ослаймиз. Агар тўпламнинг бироруга ҳам *ёлғиз* (дискрет) нуқтаси бўлмаса, бундай тўпламни ўзида зич тўплам дейилади.

Агар Анинг тутамиаси бўлган $A \supset B$ бўлса, у ҳолда А тўплам В тўпламда зич дейилади. Агар А тўплам ҳеч қандай шарда зич бўлмаса, у ҳолда А тўплам ҳеч қаерда зич эмас дейилади, яъни ҳар бир $B \subset R_1$ шарда бошқа $B' \subset B$ шар мавжуд бўлиб А тўплам билан умумий нуқтага эга бўлмаса, А ҳеч қаерда зичмас дейилади.

$$B' \cap A = \emptyset$$

Масала ечими. Фараз қиласайлик, $F \subset R_n$ тўплам ўлчови нөлгә тенг бўлган бўшмас ёниқ тўплам бўлсин. $B(\bullet, r) \subset R_n$ эса $B(\bullet, r) \cap F = \emptyset$ бўлган ихтиёрий очиқ шар бўлсин.

Агар $B(\bullet, r) \subset F$ бўлса, у ҳолда

$$0 < \mu B(\bullet, r) \leq \mu F$$

Лекин бундай бўлинни мумкин эмас, чунки

$$\mu F = 0$$

Демак, шундай $x \in B(\bullet, r)$ мавжуд бўлиб $x \notin F$. У ҳолда $x \in CF$. Лекин CF очиқ тўплам. Шунинг учун Хиниг атрофи бўлган А(х)

$$A(x) \cap F = \emptyset$$

шартин қаноатлантирувчи

$$A(x) \subset CF$$

бўлган А(х) тўплам мавжудидир. Оиди $V(\bullet, r)$ – очиқ тўплам бўлгани учун

$$U(x) \subset B(\bullet, r)$$

бўлган U(x) тўпламни олайлик. Фараз қиласайлик,

$$V(x) = A(x) \cap U(x)$$

бўлсин. У ҳолда V(x) тўплам x нуқта атрофидидир ва

$$V(x) \subset A(x), \quad A(x) \cap F = \emptyset$$

бўлганидан

$$V(x) \cap F = \emptyset$$

Бүт мұхокамаларға ассоциатив

$$B(\bullet, r') \cap F = \emptyset$$

бұлып

$$B(\bullet, r') \subset V(x) \subset U(x) \subset B(\bullet, r)$$

бүлгап $B(\bullet, r')$ очик шар мавжуд.

Демек F түпнам хеч қаерда зич эмас.

5-масала. Агар $-1 \leq x \leq 0$ бүлганды $f(x) = -x^2$ ва $0 < x \leq 1$ бүлганды $f(x) = 1$ бўлса, у ҳолда иштиёрий $a \in R_1$ сон учун $E(f > a)$ түпнам ўлчовли бўладими?

Енни. Агар $a \geq 1$ бўлса $E(f > a) = \emptyset$. Агар $0 \leq a < 1$ бўлса, $E(f > a) = (0, 1]$. Агар $-1 \leq a < 0$ бўлса, $E(f > a) = (-\sqrt{-a}, 1]$. Нихоят агар $a < -1$ бўлса, у ҳолда $E(f > a) = [-1, 1]$. Оиди $\emptyset, (0, 1], (-\sqrt{-a}, 1), [-1, 1]$ түпнамлар ўлчови бўлганидан $\forall a \in R_1$ учун $E(f > a)$ түпнам ўлчовли бўлади.

4. Мустақил ечиш учун масалалар

1. Агар

$$A = \{t \in [0, 1] : x'(t) = 0, x''(t) \in C[0, 1]\}$$

бўлса у ҳолда

$$\mu A = 0$$

бўлишини исботланг.

2. Агар $[0, 1]$ кесманинг қисм түпнами бўлган A_k ($k=1, 2, \dots, n$) түпнам учун

$$\sum_{k=1}^n \mu A_k > n - 1 \quad \text{бўлса, у ҳолда} \quad \mu \left(\bigcap_{k=1}^n A_k \right) > 0$$

бўлишини исботланг.

3. $[0, 1]$ кесманинг ҳамма ўлчовли қисм түпнамлар түпнамининг қуввати континуум қувватдан кагта эканлиги исботлансин.

4. Текистиккінг бирлік квадратдаги $|\sin \alpha| < \frac{1}{2}$ ва $\cos(x + y)$ иррационал сон бўладиган $(x, y) \in R^2$ нукталар түпнамининг қисм түпнам ўлчовини топинг.

5. Соини ўпли саноқ тизимида ёзгаңда, 2 ракам 3 рақамдан аввал учрайдиган $[0, 1]$ кесманинг кисем түйлам ўлчовини то-нинг.

6. Фараз қылайшык, С айлананинг узунлиги 1 га теңг бўл-син ва α бирор иррационал сон бўлсин. С айланани и $\cdot$ $\alpha\pi$ (и-бутип сон) бурчакка бўришида бирор нуқта айлананинг бонига нуқтасига ўтувчи нуқталарни бир синфга киритамиз. Бу синфларининг ҳар бири нуқталарининг саноқли түпламидан иборат бўлади. Ҳар бир синфда биттадан нуқта тацлаймиз. Бундай нуқталар тўпламини Φ_0 деб белгилаймиз. Φ_0 тўпламнинг ўл-човсиз эквиалигини кўрсатинг (кўрсатма [4] 264–265 бетга қаранг)

3-§. ҮЛЧОВЛИ ФУНКЦИЯЛАР

1. Зарурий тушунчалар

Үлчовли Е түпнамда берилган $f(x)$ функция ва ихтиёрий $a \in R_1$ сон учун

$$E(f>a) = \{x \in E : f(x) > a\}$$

түпнам үлчовли бўлса, у ҳолда $f(x)$ Е түпнамда үлчовли функция дейилади.

Агар

$$\mu \{x \in E, |f(x)| = \infty\} = 0$$

бўлса, у ҳолда Е түпнамда берилган $f(x)$ функция деярли ҳамма жойда чекли дейилади.

Агар

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mu \{x \in E : f_n(x) \neq f(x)\} = 0$$

бўлса, у ҳолда $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлиги Е түпнамда $f(x)$ функцияга деярли ҳамма жойда яқинлашувчи дейилади.

Агар ихтиёрий $\varepsilon > 0$ учун

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mu \{x \in E : |f_n(x) - f(x)| > \varepsilon\} = 0$$

бўлса, у ҳолда $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлиги Е түпнамда берилган $f(x)$ функцияга үлчов бўйича яқинлашади дейилади.

Агар $f(x)$ ва $\phi(x)$ функциялар Е үлчовли түпнамда берилган бўлиб

$$\mu \{x \in E : f(x) \neq \phi(x)\} = 0$$

бўлса, у ҳолда $f(x)$ ва $\phi(x)$ функциялар Е түпнамда эквивалент дейилади ва $f(x) \sim \phi(x)$ деб белгиланади.

2. Ассоций теоремалар

3.1-теорема. Агар $f(x)$ функция Е түпнамда ўлчовали бўлса, у ҳолда бу функция Е түпнаминиг ўлчовли қисм түпнамида ўлчовали бўлади.

3.2-теорема. Агар $f(x)$ ва $g(x)$ функциялар Е түпнамда ўлчовали бўлса, у ҳолда

$$f(x) \pm g(x), f(x) \cdot g(x), \frac{f(x)}{g(x)} (g(x) \neq 0)$$

функциялар Е түпнамда ўлчовали бўлади.

3.3-теорема. Агар ўлчовли ва деярли ҳамма жойида чекли $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлиги Е түпнаминиг деярли ҳамма жойида $f(x)$ функцияига яқинланиса, у ҳолда бу $f(x)$ функция Е түпнамда ўлчовали бўлади.

3.4-теорема. Агар ўлчовали функциялар $\{f_n(x)\}$ кетма-кетлиги Е түпнаминиг деярли ҳамма жойида $f(x)$ функцияга яқинланиса, у ҳолда бу кетма-кетлик шу $f(x)$ функцияга ўлчов бўйича яқинлашади.

3.5-теорема. (Ф.Рисе). Ўлчов бўйича $f(x)$ га яқинлашувчи ҳар қандай $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлигидан шу $f(x)$ га деярли ҳамма жойида яқинлашувчи қисмий

$$\{f_{n_k}(x)\}$$

кетма-кетликларни (ҳар хил бўлинни мумкин) ажратини мумкин.

3.6-теорема. (Д.Ф.Егоров, 1911 йил). Агар ўлчовали функциялар $\{f_n(x)\}$ кетма-кетлиги Е түпнаминиг деярли ҳамма жойида $f(x)$ функцияига яқинланиса, у ҳолда $\forall \delta > 0$ учун шундай E_δ ($E_\delta \subset E$) ўлчовали қисмий түпнам мавжуд бўзиб қўйида-гилар бажарилади:

- 1) $\mu E_\delta > \mu E - \delta$
- 2) E_δ түпнамда $\{f_n(x)\}$ кетма-кетлик $f(x)$ функцияга текис яқинлашади.

3.7-теорема. (Н.Н.Лузин, 1913 й.). $[a, b]$ кесмада берилган $f(x)$ функция ўлчовали бўлин учун $\forall \varepsilon > 0$ учун $[a, b]$ кесмада шундай $\phi(x)$ узлуксиз функция мавжуд бўлиб,

$$\mu\{x \in [a, b] : f(x) \neq \phi(x)\} < \varepsilon$$

бўлинни зарур ва кифоя.

3. Масалалар ечиш

1-масала. $f(x)$ функция Е түпнамда ($E \subset R_1$) ўлчовли.

$\exp(f(x))=e^{f(x)}$ функция хам Е түпнамда ўлчовли бўладими?

Ечиш. Агар $a \leq 0$ сон бўлса, у ҳолда $E\{e^{f(x)} > a\}$ түпнам Е түпнам билан устма-уст тушади. Бу ҳолда $f(x)$ функция Еда ўлчовлидир.

Агар $a > 0$ бўлса, у ҳолда

$$E\{e^{f(x)} > a\} = E\{f(x) > \ln a\}$$

бўлиб, $E\{f(x) > \ln a\}$ ўлчовли түпнам бўлганидан, таърифга асосан $f(x)$ функция Е түпнамда ўлчовли бўлади. Бу ҳолда хам $e^{f(x)}$ функция Еда ўлчовли. Демак, $e^{f(x)}$ функция Е түпнамда ўлчовли бўлади.

2-масала. $[0, 1]$ кесмада ўлчовли бўлган $F(x)$ функция фақат битта нуктада узлуксиз бўлиши мумкиними?

Ечиш. Фараз қилийлик, $f(x)=x \cdot D(x)$ бўлиб, буида $D(x)$ Дирихле функциясидан иборат бўлени, яъни $x \in [0, 1]$ да

$$D(x) = \begin{cases} 1, & x\text{-рационал нуктада} \\ 0, & x\text{-иррационал нуктада} \end{cases}$$

У ҳолда $f(x)$ функция $(0, 1]$ ярим интервалининг ҳар бир нуктасида узилиниг эга, чунки x рационал нукта бўлса, $f(x)=x \neq 0$; x иррационал нукта бўлса, $f(x)=0$. Энди $x_n \rightarrow 0$, ($n \rightarrow \infty$) иктиёрий $\{x_n\} \subset (0, 1]$ кетма-кетликни олайлик. У ҳолда $x_n \rightarrow 0$ да $f(x_n) \rightarrow f(0)=0$ бўлади, чунки $f(x_n)=x_n \cdot D(x_n)=0$. Демак, $f(x)$ функция Гейне таърифига асосан $x=0$ нуктада узлуксизdir.

Шундай қилиб фақат битта ноль нуктада $f(x)$ функция узлуксиз. Энди $f(x)=x \cdot D(x)$ функцияиниг ўлчовли эканлигини кўрсатни кифоя.

$f_1(x)=x$ функция узлуксиз функция бўлганидан ўлчовлидир. Дирихле функцияси $D(x)$ эса чегаралашган функция, яъни ўлчовли функция. Демак, 3.2-теоремага асосан $f(x)=x \cdot D(x)$ функция ўлчовлидир. Шундай қилиб, Еда ўлчов-

ли бўлган функция фақат битта нуқта узлукесиз бўзини мумкин, колдан барча нуқталарда узилишга эга бўлади.

З-масала. Фараз қиласайлик, $f(x)$ функция $[0, 1]$ кесмада ўлчовли бўлени. У ҳолда иктиёрий очик G тўплам учун ($G \subset [0, 1]$) унинг асли $f^{-1}(G)$ ўлчовли тўплам эканлигини исботланг.

Ечиш. G тўпламини ўзаро кесинимайдиган саноқли интэрвалларининг бирлашимаси кўрининида тасвирлаймиз, яъни

$$G = \bigcup_k (\alpha_k, \beta_k)$$

$$(\alpha_i, \beta_i) \cap (\alpha_j, \beta_j) = \emptyset \quad i \neq j$$

Энди (α_k, β_k) интэрваллни

$$(\alpha_k, \beta_k) = (-\infty, \beta_k) \cap (\alpha_k, \infty)$$

кўрининида қараймиз. Берилган $f(x)$ функция $[0, 1]$ да ўлчовли бўлганида

$$E(f(x) > \alpha_k) = f^{-1}((\alpha_k, \infty))$$

$$E(f(x) < \beta_k) = f^{-1}((-\infty, \beta_k))$$

тўпламлар ўлчовланидир. У ҳолда

$$f^{-1}((\alpha_k, \beta_k)) = f^{-1}((\alpha_k, \infty)) \cap f^{-1}((-\infty, \beta_k))$$

бўлганидан 2.2-теоремага асосан саноқли бўлган

$$f^{-1}((\alpha_k, \beta_k))$$

тўпламларнинг хар бири ўлчовли тўпламлардан иборатdir. Энди

$$f^{-1}(G) = \bigcup_k f^{-1}((\alpha_k, \beta_k))$$

тengлигини эътиборга олиб 2.6-теоремага асосан, $f^{-1}(G)$ тўпламиning ўлчовли эканлигини тасдиқлайдимиз.

Мисалда Агар $\{f_n(x)\}$ ва $\{g_n(x)\}$ функциялар кетма-кетликлар мөсравинида $f(x)$ ва $g(x)$ функцияларга Е түйламда ўлчов бүйінча яқинлашса, у ҳолда уларшынг йиғиңдиси $\{f_n(x)+g_n(x)\}$ хам Е түйламда $f(x)+g(x)$ функциялар йиғиңдисига ўлчов бүйінча яқинлашишини ишботлаңыз.

Ечиш. $\{f_n(x)\}$ ва $\{g_n(x)\}$ кетма-кетликларнинг ўлчови бүйінча $f(x)$ ва $g(x)$ яқинлашишдан қуйындар келиб чыкади. Хар кандай $\varepsilon > 0$ учун $n \rightarrow \infty$ да

$$\begin{aligned} \mu E(|f_n(x) - f(x)| \geq \frac{\varepsilon}{2}) &\rightarrow 0 \\ \mu E(|g_n(x) - g(x)| \geq \frac{\varepsilon}{2}) &\rightarrow 0 \end{aligned}$$

Демек

$$E([f_n(x) + g_n(x)] - [f(x) + g(x)] \geq \varepsilon) \subset (*)$$

$$\subset E(|f_n(x) - f(x)| \geq \frac{\varepsilon}{2}) \cup E(|g_n(x) - g(x)| \geq \frac{\varepsilon}{2}) = A$$

Эканлыгини күрсатамыз.

Хақиқатан, агар $x \notin \Lambda$, у ҳолда

$$x \notin E(|f_n(x) - f(x)| \geq \frac{\varepsilon}{2})$$

ва

$$x \notin E(|g_n(x) - g(x)| \geq \frac{\varepsilon}{2})$$

Бу эса $\forall x \notin \Lambda$ учун

$$|f_n(x) - f(x)| < \frac{\varepsilon}{2}$$

$$|g_n(x) - g(x)| < \frac{\varepsilon}{2}$$

төңгизликтарнинг бажарылыштың күрсатады. Бу охирги төңгизликтардан

$$|[f_n(x) + g_n(x)] - [f(x) + g(x)]| < \varepsilon$$

келиб чықады.

Демек,

$$x \notin E([f_n(x) + g_n(x)] - [f(x) + g(x)] \geq \sigma)$$

Шундай қылыш (*) мүнисабат исбеттегілди ва бүтілдай $\forall \varepsilon > 0$ учун $n \rightarrow \infty$ да

$$\mu E\{[f_n(x) + g_n(x)] - [f(x) + g(x)] \geq \sigma\} \rightarrow 0$$

мүнисабат келиб чиқады. Шу билан масала тұла ечилады.

5-масала. Хар қандай

$$f_n(x) = \frac{x^n}{1+x^n}$$

кетма-кеттік учун яқынлатшының түрларинің күрсегінніг.

Ечиш. Агар $x=0$ бўлса, у ҳолда $\forall n \in \mathbb{N}$ учун $f(x)=0$ ва $x=0$ нүктада $n \rightarrow \infty$ да $f_n(x) \rightarrow 0$. Агар $0 < x < 1$ бўлса, у ҳолда $n \rightarrow \infty$ да $x^n \rightarrow 0$. Шунинг учун $n \rightarrow \infty$ да $f_n(x) \rightarrow 0$. Агар $x=1$ бўлса, у ҳолда $\forall n \in \mathbb{N}$ учун $f_n(x) = \frac{1}{2}$, яғни $x=1$ нүктада $n \rightarrow \infty$ да $f_n(x) \rightarrow \frac{1}{2}$.

Фараз қылайшык, $0 \leq x < 1$ бўлганда $f_0(x)=0$ ва $x=1$ бўлганда $f_0(x) = \frac{1}{2}$ бўлсин. У ҳолда тоқорицаги мухокамаларга асосан $n \rightarrow \infty$ да $f_n(x) \rightarrow f_0(x)$ келиб чиқади. Кетма-кеттік шартын пүктавий яқынлатшындан хамма жойда деярли яқынлатшыни ва ўлчов бўйича яқынлатшыни (3.4-теорема) келиб чиқсанынды учун берилган кетма-кеттік $f_0(x)$ функцияяга яқынлатшади ва хамма жойда деярли яқынлатшади хамда ўлчов бўйича ҳам яқынлатшади. Лекин бу кетма-кеттік $f_0(x)$ функцияяга текис яқынлатшында, чишки аспектта $f_0(x)$ функцияя узлукесиз функцияядан иборат бўлиши керак эди.

6-масала. (Лебег теоремасында доир, яғни 3.4-теоремага доир)

Фараз қылайшык,

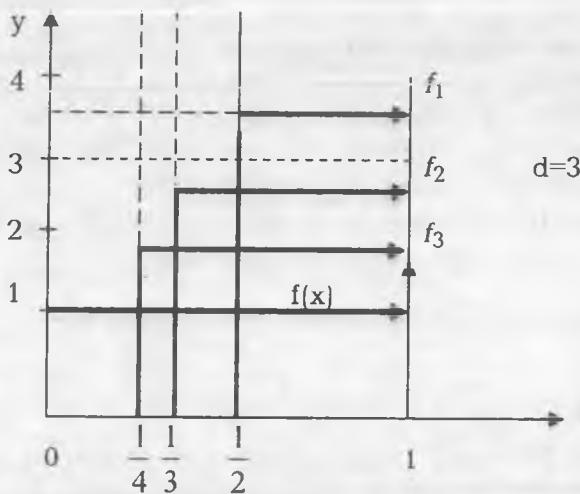
$$f_n(x) = \begin{cases} 1 + \frac{5}{n+1}, & \frac{1}{n+1} < x \leq 1 \text{ бўлганда,} \\ \infty, & x = \frac{1}{n+1} \text{ бўлганда} \end{cases}$$

функциялар кетма-кетлиги берилган бўлсан. Бу кетма-кетлигининг

$$f(x) = \begin{cases} 1, & 0 \leq x < 1 \\ \infty, & x = 1 \end{cases}$$

функцияга ўчнов бўйича яқинлашиши кўрсатилсин.

Ечиш. Берилган функцияларни шакли куйидагича.

Берилган $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлигининг $E=[0, 1]$ даги $f(x)$ функцияга яқинлашмайдиган нутқалар тўпламиши В деб белгилайлик,

$$B = E(f_n \not\rightarrow f). \quad (1)$$

Яна куйидаги белгилашларни олайлик

$$\begin{aligned} A &= E(|f| = \infty), \\ A_n &= E(|f_n| = \infty) \end{aligned} \quad (2)$$

$$Q = A \cup \left(\bigcup_{n=1}^{\infty} A_n \right) \cup B.$$

Бу белгилештергә асосан

$$A = \{1\}, \quad A_n = \left\{ \frac{1}{n+1} \right\}, \quad B = \{0, 1\}.$$

$$Q = \left\{ 1, \frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \dots, 0 \right\}.$$

Бундан

$$\mu Q = 0 \quad (3)$$

еканини күрамиз. Демак,

$$\lim_{n \rightarrow \infty} f_n = f$$

муносабат Е түп搭乘иң деярли ҳамма нүкталарида бажарылтади.

Энди

$$E_k(\sigma) = E(|f_k - f| \geq \sigma), \quad (4)$$

$$R_n(\sigma) \bigcup_{k=n}^{\infty} E_k(\sigma),$$

$$M = \bigcup_{n=1}^{\infty} R_n(\sigma)$$

бўлсин. Агар $\sigma = 3$ десак, у ҳолда

$$E_1(3) = \left\{ \frac{1}{2}, 1 \right\}, \quad E_2(3) = \left\{ \frac{1}{3}, 1 \right\}, \dots, \quad E_n(3) = \left\{ \frac{1}{n+1}, 1 \right\},$$

яъни $E_n(3)$ тўплам иккита $x = \frac{1}{n+1}$, $x = 1$ нүкталардан иборат ва

$$R_n(3) = \left\{ 1, \frac{1}{n}, \frac{1}{n+1}, \dots, 0 \right\}, \quad M = \{0, 1\}$$

тўпламлар ўлчовлидир ва ўлчовлари полга теиг.

$$R_1(\sigma) \supset R_2(\sigma) \supset R_3(\sigma) \supset \dots$$

булгандан $n \rightarrow \infty$ да (ўлчовли тўпламлар кетма-кетнингини хоссасига асосан)

$$\mu R_n(\sigma) \rightarrow \mu M \quad (5)$$

Оиди масалатын сөзүн учун

$$M \subset Q \quad (6)$$

муносабаттын күрсаттап кифоя, чунын (6) күрсатылса, (3) га асосан $\mu M=0$ ва (5) даң $n \rightarrow \infty$ да

$$\mu R_n(\sigma) = 0 \quad (7)$$

жакшылыгы көзінбір чиқады. Сүнгра

$$E_n(\sigma) \subset R_n(\sigma)$$

бүлгашыдан

$$E_n(\sigma) \rightarrow 0$$

бүлиб, масала счылған бүнади.

Шундай килемін (6)ни күрсатамыз. Агар $x_0 \notin Q$ бўлса, у ҳолда

$$\lim_{k \rightarrow \infty} f_k(x_0) = f(x_0)$$

мавжуд бўлиб, барча

$$f_1(x_0), f_2(x_0), \dots$$

чекли сонлардир ва уларнинг лимити $f(x_0)$ хам чекли сон бўлади. Шунинг учун $k \geq n$ бўлганда

$$|f_k(x_0) - f(x_0)| < \sigma$$

бўладиган н сонини топиш мумкин. Бундан (4)га асосан

$$x_0 \notin E_k(\sigma), \quad k \geq n$$

жакшылыгы көзінбір чиқады. Шунга асосан

$$x_0 \notin R_n(\sigma), \quad x_0 \notin M$$

Демак,

$$M \subset Q$$

7-масала. (Рисс теоремасыга доир) Ҳар бир натурал k ва $s=1, 2, \dots, k$ сонлар учун $[0,1]$ оралыкта аниқланган ($k=1, 2, \dots$)

$$f_s^{(k)}(x) = \begin{cases} 1, & x \in \left[\frac{s-1}{k}, \frac{s}{k}\right), \\ 0, & x \notin \left[\frac{s-1}{k}, \frac{s}{k}\right), \end{cases}$$

функциялар кетма-кетлігінинг ўлчов бўйича яқинлашиши күрсатылсиз ва бундан деярли яқинлашувчи қисмий кетма-кетлик ажратылсин.

Ециш. Берилган функциялар кетма-кеттегини қўйидаги кўришинида ёзамиш:

$$\begin{aligned}\varphi_1(x) &= f_1^{(1)}(x), & \varphi_2(x) &= f_1^{(2)}(x), \\ \varphi_3(x) &= f_2^{(1)}(x), & \varphi_4(x) &= f_1^{(3)}(x), \dots\end{aligned}$$

Агар $\varphi_n(x) = f_s^{(k)}(x)$ бўлса, у холда ҳар қандай σ сон ($0 < \sigma \leq 1$) учун

$$E\{\varphi_n | \geq \sigma\} = \left[\frac{s-1}{k}, \frac{s}{k} \right]$$

бўлади. Бундан

$$\mu(E\{\varphi_n | \geq \sigma\}) = \frac{1}{k}$$

ва $n \rightarrow \infty$ да $k \rightarrow \infty$ учун

$$\mu(E\{\varphi_n | \geq \sigma\}) \rightarrow 0 \quad (\text{A})$$

Демак, берилган функциялар кетма-кеттаги ўлчов бўйича полга яқинлашади.

Энди (A) муносабат бажарилганини учун

$$n_1 < n_2 < \dots < n_k < \dots$$

бўладиган n_k натуранал сонларни

$$\left. \begin{aligned} \mu\left(E\left\{\varphi_{n_1} \mid \geq \frac{1}{2}\right\}\right) &< \frac{1}{2^2}, \\ \mu\left(E\left\{\varphi_{n_2} \mid \geq \frac{1}{3}\right\}\right) &< \frac{1}{2^3}, \\ \dots &\dots \\ \mu\left(E\left\{\varphi_{n_k} \mid \geq \frac{1}{k+1}\right\}\right) &< \frac{1}{2^{k+1}} \end{aligned} \right\} \quad (\text{B})$$

шартлар бажариладиган қилиб танлаймиз.

Масалан, $\varphi_{n_1}(x)$ функцияни

$$\varphi_{n_1}(x) = \begin{cases} 1, & x \in \left[\frac{s-1}{n_1}, \frac{s}{n_1} \right] \\ 0, & x \notin \left[\frac{s-1}{n_1}, \frac{s}{n_1} \right] \end{cases}$$

деб танланы мүмкін.

Бу $\{\varphi_{n_k}(x)\}$ функциялар кетма-кеттегісінің $E=[0,1]$ түпнамда деярлі яқинлашувчи эканлигiniң күрсатамыз.

$$R_m = \bigcup_{k=m}^{\infty} E\left\{ \left| \varphi_{n_k} \right| \geq \frac{1}{k+1} \right\},$$

$$Q = \bigcap_{m=1}^{\infty} R_m$$

түпнамдарин тузайлык. Бу ерда

$$R_1 \supset R_2 \supset R_3 \supset \dots$$

бұлғани учун үлчөвлі түпнамлар кетма-кеттегісінің хоссасига ассосан $m \rightarrow \infty$ да

$$\mu(R_m) \rightarrow \mu Q.$$

Иккинчи томондан, (В) тенгесизликтарга күра

$$\mu(R_m) < \sum_{s=m}^{\infty} \frac{1}{2^{s+1}} = \frac{1}{2^m}.$$

Демек $m \rightarrow \infty$ да

$$\mu(R_m) \rightarrow 0.$$

Бундан

$$\mu(Q) = 0$$

тенглик келиб чиқади.

Энди E/Q түпнаминің ҳар бир нүктасида $\{\varphi_{n_k}(x)\}$ функциялар кетма-кеттегісінің яқинлашувчи эканлигiniң күрсатамыз.

Іхтиёрий $x_0 \in E/Q$ учты $x_0 \notin R_m$ бұладыган $m=m_0$ ин топнан мүмкін. Агар $k \geq m_0$ бұлса, у ҳолда $x_0 \notin R_{m_0}$ дан

$x_0 \notin E\left\{ \left| \varphi_{n_k} \right| \geq \frac{1}{k+1} \right\}$ келиб чиқади. Демек, $k \geq m_0$ бұлғанда

$$|\varphi_{n_k}(x_0)| < \frac{1}{k+1}$$

Лекин $k \rightarrow \infty$ да $\frac{1}{k+1} \rightarrow 0$ бўлгани учун

$$\varphi_{n_k}(x_0) \rightarrow 0, \quad (k \rightarrow \infty),$$

яъни $\{\varphi_{n_k}(x)\}$ кетма-кетлик Е тўпламда деярли полга яқинлашиди.

8-масала (Егоров теоремасига доир). Фараз кизайлик, Е чегараланган тўпламда $f(x)$ аниқлашган ва ўлчовши функция бўлсин. $E \subseteq E$ бўладиган E тўпламда узлуксиз ва $f(x)$ функцияига текис яқинлашидиган $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетсангни кўрсатнинг.

Ечиш. Шартта асосан $f(x)$ функция Е да аниқлашган, чекли ва ўлчовли бўлгани учун

$$\{|f(x)| < 1\} \subseteq \{|f(x)| < 2\} \subseteq \dots \text{ ва } \cup \{|f(x)| < N\} = E$$

деб ёза оламиз.

У ҳолда

$$\lim \mu \{ |f(x)| < N \} = \mu E < \infty$$

ва ихтиёрий ϵ мусбат сон учун

$$\mu \{ |f(x)| < N \} > \mu E - \frac{\epsilon}{2}$$

муносабат бажарилади.

Энди $[-N, N]$ кесмани ш та тенг ораликка бўламиз:

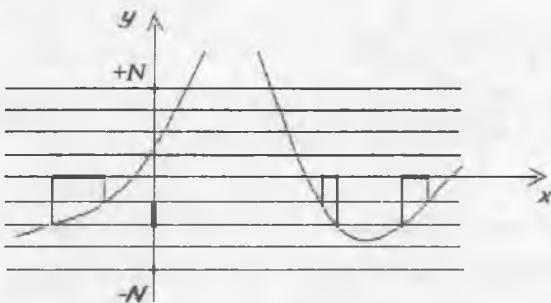
$$-N = y_0 < y_1 < y_2 < \dots < y_m = N$$

ва $y_k - y_{k-1} = v$ деб белгилаймиз.

Энди

$$E_k = \{ y_{k-1} \leq f(x) \leq y_k \}$$

тўпламини қарайлик. Шакл қўйидагича

E_k түпламлар устма-уст тушмайды ва

$$E_1 \cup E_2 \cup \dots \cup E_m \subset \{ |f(x)| < N \}$$

Хар бир E_k түпламда ўлчови

$$\mu F_k > \mu E_k - \frac{\epsilon}{4m}$$

бўладиган F_k түпламини олайлик, чунки

$$\mu \left(\bigcup_{k=1}^m F_k \right) > \mu E - \epsilon$$

Энди $\cup F_k = F_{\epsilon v}$ түпламда $f_{\epsilon v}(x)$ функцияни

$$f_{\epsilon v}(x) = y_k, \quad x \in F_k$$

деб белгилаймиз. Булдай $f_{\epsilon v}(x)$ функциялар ҳар бир F_k да узлуксиз (ўзгармас). Демак, $f_{\epsilon v}(x)$ функция $F_{\epsilon v}$ да узлуксиз ва шу билан бирга

$$|f_{\epsilon v}(x) - f(x)| < v$$

тengsizlik $F_{\epsilon v}$ нинг ҳамма нуқталарида бажарилади.

Энди

$$\epsilon_1 + \epsilon_2 + \dots < \epsilon$$

бўлган ϵ_k ($k=1, 2, \dots$) мусбат сонларни ва $n \rightarrow \infty$ да $v_n \rightarrow 0$ бўладиган v_n мусбат сонларни олайлик. Ҳар бир $(\epsilon, v) = (\epsilon_n, v_n)$ жуфтлик учун худди юқоридагидек

$$F_n = F_{\epsilon v}, \quad f_n(x) = f_{\epsilon v}(x)$$

ларни түзайтын. У ҳолда $\{f_n(x)\}$ кетма-кетсінклар $F = \bigcap F_n$ да ҳамма $f_n(x)$ функциялар аниқланған, узлуксиз бўлиб $f(x)$ функцияга текис яқиншашади, чунки

$$|f_n(x) - f(x)| < v_n$$

тengesizlik ихтиёрий $x \in F \subseteq F_n$ учун бажарилади. Шундай қилиб F тўпламда $f(x)$ функция узлуксиз бўлиб, текис яқиншашувчи узлуксиз $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетсигининг лимитидан иборатdir ва шу билан бирга $F \subseteq E$,

$$\mu(E/F) = \mu(\bigcup E/E_n) < \varepsilon_1 + \varepsilon_2 + \dots < \varepsilon.$$

4. Мустақил ечиш учун масалалар

1. Агар $f(x)$ ўлчовали функция бўлса, у ҳолда $\ln |f(x)|$ ўлчовали функция бўладими?

2. Агар $f(x)$ функция $\left[-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}\right]$ кесмада ўлчовали бўлса ва $|f(x)| \leq 1$ бўлса, у ҳолда $\arcsinf(x)$ функция ўлчовали бўладими?

3. Агар E тўпламда $|f(x)|$ функция ўлчовали бўлса, у ҳолда $f(x)$ функция E тўпламда ўлчовали бўладими?

4. $[0,1]$ кесмада ўлчовали бўлиб, фақат битта нуқтада узининга эга бўлган, хеч кандай узлуксиз функцияга эквивалент бўлмаган функция бўлиши мумкиними?

5. Агар $f(x)$ функция ҳар кандай $[\alpha, \beta] \subset (a, b)$ кесмада ўлчовали бўлса, у ҳолда $f(x)$ функция $[\alpha, \beta]$ кесмада ҳам ўлчовали бўлишини ишботланг.

6. Фараз қылайлик, $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетсиги $f(x)$ функцияга ўлчов бўйича яқиншашаси ва ихтиёрий натурализ сон учун $f_n(x) \leq a$, $x \in [0,1]$ бўлсин. У ҳолда $[0,1]$ кесманинг деярли ҳамма жойида $f(x) \leq a$ tengesizlikning бажаришини ишботланг.

7. Агар $f(x)$ функция $[a, b]$ кесманинг ҳар бир нуқтасида ҳосилага эга бўлса, у ҳолда $[a, b]$ кесмада бу ҳосила ўлчовали функциядан иборатлиги ишботлансан.

**4-§. ЛЕБЕГ ИНТЕГРАЛИ. ИНТЕГРАЛ ОСТИДА
ЛИМИТГА ЎТИШ.
РИМАН ВА ЛЕБЕГ ИНТЕГРАЛЛАРИНИ
СОЛИШТИРИШ**

1. Зарурый тушунчалар

Агар $f(x)$ функцияниң Е түпнамдаги хар хил қийматлар сони сапокли түпнамдан ортиқ бўлмаса, у ҳолда буидай $f(x)$ функция Е түпнамда содда функция дейилади.

Агар E_k түпнам ўлчовали μE_k ва

$$E_k = \{x \in E : f(x) = C_k\}$$

бўлиб

$$\sum_k |C_k| \mu E_k$$

катор яқинлашувчи бўлса, у ҳолда Е түпнамда берилган ва ўлчовли бўлган $f(x)$ содда функция Е түпнам бўйича Лебег маъносида интегралланувчи дейилади.

Агар Е түпнамдаги $f(x)$ содда функция интегралланувчи бўлса, у ҳолда

$$\sum_k |C_k| \mu E_k$$

катор Лебег интеграли дейилади ва

$$\int_E f(x) dx$$

деб белгиланади.

Агар Е түпнам деярли ҳамма жойида $f(x)$ функцияга текис яқинлашувчи интегралланувчи содда $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кеталиги мавжуд бўлса, у ҳолда ўлчовли ва деярли ҳамма жойида чекли бўлган $f(x)$ функция Е түпнам бўйича Лебег маъносида интегралланувчи дейилади.

Агар $f(x)$ функция Е түпнамда интегралланувчи бұлса, у ҳолда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_E f_n(x) dx$$

Е түпнам бүйінча Лебег интегралы дейнілады ва

$$\int_E f(x) dx$$

деб белгиланады.

2. Асосий теоремалар

4.1-теорема. Фараз қызметтік, $f(x)$ содда функция

$$E = \bigcup_k E_k, (E_k = \{x \in E; f(x) = C_k\}) < E_k \cap E_s = \emptyset, k \neq s$$

түпнамда берилған бұлсиян. Агар E_k түпнаминің ҳар бири үлчовлы бұлса, у ҳолда $f(x)$ функция Е түпнамда үлчовлы бұлдаады.

4.2-теорема. Үлчови нол бұлғаш түпнам бүйінча ихтиёрий $f(x)$ функциядан олинған интеграл нола тенг.

4.3-теорема. Үлчови нол бұлғаш түпнамдагы интегралланувчи функцияның ўзгариши, уннан интеграл қиymатини ўзгартырмайды.

4.4-теорема (аддитивлик хоссасы). Фараз қызметтік, Е түпнам A_k түпнамдарының бирлаптасы спфатыда тасвирланған бўлиб A_k ларнинг ихтиёрий бир жуфти кесинимайдын бўлсиян ва $\{A_k\}$ түпнам сони саноқлы түпнамдан ортиқ бўлмасиян. Агар $f(x)$ функция Е түпнамда интегралланувчи бўлса, у ҳолда $f(x)$ ҳар бир A_k түпнамда интегралланувчи бўлады ва

$$\int_E f(x) d\mu = \sum_k \int_{A_k} f(x) d\mu$$

шу билан бирга

$$\sum_k \int_{A_k} |f(x)| d\mu < \infty$$

4.5-теорема. Фараз қиласылар, Е түплем А_k түплемларнинг бирлешмасы сифатында тасвирланған бўлиб, А_kларнинг ихтиёрий бир жуфти кесишмайдиган бўлсин ва {А_k} түплем саноғин тўламдан ортиқ бўлмасин. Агар f(x) функция ҳар бир А_k тўплемларда интегралланувчи бўлса ва

$$\sum_k \int_A |f(x)| d\mu < \infty$$

бўлса, у ҳолда f(x) функция Е тўплемда интегралланувчи бўлади.

4.6-теорема (абсолют узлуксизлик хоссаси). Агар f(x) функция Е тўплемда интегралланувчи бўлса, у ҳолда $\forall \varepsilon > 0$, $\exists \delta = \delta(\varepsilon) > 0$ бўлиб, ихтиёрий $e \subset E$ ($\mu e < \delta$) учун

$$\int_e |f(x)| d\mu < \varepsilon$$

бўлади.

4.7-теорема (А.Л.Лебег). Фараз қиласылар, {f_n(x)} функциялар кетма-кетлиги Е тўплемда f(x) функцияга ўлчов бўйича якинлашсиз ва Е тўплемда интегралланувчи бўлган φ(x) учун

$$|f_n(x)| \leq \varphi(x), \forall n \in N$$

тенгизликини Е тўплемда деярли бажарилсиз. У ҳолда f(x) функция Е тўплемда интегралланувчи бўлади ва

$$\lim_n \int_E f_n(x) d\mu = \int_E (\lim_n f_n(x)) d\mu$$

тейғлиқ ўриним бўлади.

4.8-теорема (Б.Леви). Фараз қиласылар, {f_n(x)} функциялар кетма-кетлиги қўйицаги шартларни қаноатлантирисин:

- 1) {f_n(x)} кетма-кетлик камаймадиган (ўсмайдиган) бўлсин;
- 2) Е тўплемда f_n(x) функциялар интегралланувчи бўлиб

$$\int_E f_n(x) dx \leq K, \forall n \in N = \{1, 2, 3, \dots\}$$

бұлсандын. Үндемде

$$\lim_{n \rightarrow \infty} f_n(x) = f(x)$$

мавжуд да $f(x)$ функция Е да интегралланувчи бүләди ва шу билан биргә

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_E f_n(x) d\mu = \int_E \lim_{n \rightarrow \infty} f_n(x) d\mu = \int_E f(x) dx$$

Натижә. Агар манғый бүлмаган $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлиги учун Е түйламда

$$\sum_{n=1}^{\infty} \int_E f_n(x) d\mu$$

қатор яқинлапшувчи бўлса, у ҳолда

$$\sum_{n=1}^{\infty} f_n(x)$$

қатор Е түйламда деярхи ҳамма жойда яқинлапшувчи бўләди ва

$$\int_E \sum_{n=1}^{\infty} f_n(x) d\mu = \sum_{n=1}^{\infty} \int_E f_n(x) d\mu$$

тengлилек бажарилади.

4.9-теорема (Н.Фату). Агар манғий бүлмаган $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлиги Е түйламда $f(x)$ функция деярли яқинлапшувчи бўлиб, Е түйламда $f_n(x)$ функциялар интегралланувчи бўлса ва ихтиёрий и натурал сон учун

$$\int_E f_n(x) d\mu \leq K, \quad k = const$$

бўлса, у ҳолда $f(x)$ функция Е түйламда интегралланувчи бўләди ва

$$\int_E f(x) d\mu \leq K$$

бўләди.

4.10-теорема. [a, b] кесмада берилған $f(x)$ функция Риман бүйінча интегралданувчи бүлшіни учун $f(x)$ функция чегараланған үшін [a, b] кесмада деярлы хамма жоғыда узлуксиз бүлшіни зарур да кифоядір.

3. Масалалар ечиш

4.1-масала. [-1, 1] кесмада интегралланмайдын содда функцияны түзинг.

Ечиш. $f(x)$ функцияни күйіндегіча тұзамыз. Агар

$$x \in \left[\left[-\frac{1}{n}, \frac{1}{n} \right] \setminus \left[-\frac{1}{n+1}, \frac{1}{n+1} \right] \right], \quad n=1, 2, 3, \dots$$

бўлса, $f(x)=0$ деб оламыз ва $x=0$ бўлса, $f(x)=0$ деб оламыз. У ҳолда $f(x)$ содда ва ўлчовли функциялардан иборат бўлади. Агар

$$E_n = \left[-\frac{1}{n}, \frac{1}{n} \right] \setminus \left[-\frac{1}{n+1}, \frac{1}{n+1} \right]$$

бўлса, у ҳолда E_n ўлчови

$$\mu E_n = \frac{2}{n(n+1)}$$

Энди

$$\sum_{n=1}^{\infty} n(\mu E_n) = 2 \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n+1} = \infty$$

бўлгани учун $f(x)$ функция [-1, 1] кесмада интегралданувчи эмас.

4.2-масала. Агар P ва Q_{n-1} тўплам Кантор тўпламлари бўлиб

$$x \in \Delta_n = \bigcup_{k=1}^{2^n-1} (\alpha_{kn}, \beta_{kn}) \in G$$

бўлганида

$$f(x) = (\alpha_{kn} - x)(x - \beta_{kn})$$

бүлсө ва $x \in P$ бүлгандада

$$f(x) = 0$$

бүлсө, у ҳолда

$$\int_0^1 f(x) dx$$

интегрални ҳисобланып.

Ечиш. Бундай берилгандай $f(x)$ функция $[0,1]$ кесмада уз-луксиз. Шунинг учун $[0,1]$ да Лебег мәтиносидә ва демек Риман мәтиносидә ҳам интеграллашыпчи. 4.4-теоремага асосан

$$\int_0^1 f(x) dx = \int_P f(x) dx + \int_Q f(x) dx \quad P \cup Q = [0,1]$$

Онди $\mu P=0$ бүлгани учун 4.2-теоремага күра,

$$\int_P f(x) dx = 0$$

Бу төсөнкүннээ эйтілорға олиб 4.4-теоремага асосан төсөнкүннээ қойыладынни тона міз.

$$\int_0^1 f(x) dx = \sum_{n=1}^{\infty} \int_{\Delta_n} f(x) dx = \sum_{n=1}^{\infty} \sum_{k=1}^{2^{n-1}} \int_{\alpha_{k_n}}^{\beta_{k_n}} (\alpha_{k_n} - x)(\beta_{k_n} - x) dx =$$

$$= \sum_{n=1}^{\infty} \sum_{k=1}^{2^{n-1}} \int_0^{\frac{1}{2^k}} x \left(\frac{1}{3^n} x \right) dx = \sum_{n=1}^{\infty} 2^{n-1} \int_0^{\frac{1}{3^n}} \left(\frac{1}{3^n} x - x^2 \right) dx =$$

$$= \sum_{n=1}^{\infty} \frac{2^{n-1}}{3^{2n+1}} = \frac{1}{12} \sum_{n=1}^{\infty} \left(\frac{2}{27}\right)^n = \frac{1}{150}$$

4.3-масала. Фараз қылайлык, $\mu A < \infty$ бўлиб, A тўпламиниг ҳамма жойида деярли $f(x) > 0$ бўлсин. Агар

$$\int_A f(x) dx = 0$$

бўлса, у ҳолда $\mu A = 0$ эканлиги исботлансин.

Ечиш. В тўпламни куийдагича аниклаймиз

$$B = \{x \in A; f(x) \leq 0\}$$

У ҳолда $\mu B = 0$ эканлиги масала шартидан келиб чиқади. 4.3-теоремани жътиборга олсак, A тўпламда $f(x) > 0$ деб қараштимиз мумкин.

Энди фараз қилайлик, $\mu A \neq 0$ бўлсин. У ҳолда $\mu F \neq 0$ бўлса $F \subset A$, берк қисм тўплам мавжудdir ва F тўпламда $f(x)$ функция узлуксиз бўлади (Лузин теоремасига қаранг). F тўпламиниг ихтиёрий x нуқтаси учун $f(x) > 0$ бўлганидан ва $f(x)$ функция F тўпламда узлуксиз бўлганидан $f(x) \geq C$ тенгизлилк ўринани бўладиган $C > 0$ сон мавжуд.

Энди

$$0 = \int_A f(x) d\mu \geq \int_F f(x) d\mu \geq C \cdot (\mu F) > 0$$

Бу қарама-қаршилик (зиддият) бизнинг фаразимиз по-тўғри эканлигини кўрсатади.

Демак, $\mu A = 0$.

4.4-масала.

$$\int_0^1 x^{p-1} \ln(1-x^q) dx, p > 1, q > 0$$

интегрални ҳисобланг.

Ечиш. Маълумки, $\ln(1-x^q)$ функцияни $[0,1]$ ораликда ушибу

$$-\sum_{k=1}^{\infty} \frac{x^{kq}}{k}$$

даражали қаторга ёйилади. Бу қатор $[0,1]$ да текис яқинлашувчидир. Демак, қатор $\ln(1-x^q)$ функцияга $[0,1]$ ҳамма жойида деярли яқинланади.

Диңгүй

$$f_n(x) = -\sum_{k=1}^n \frac{x^{kq+p-1}}{k}$$

деб фараз қылайлык. $f_n(x)$ функциялар ўсмайдыған кетма-кетликин ташкыл қылады ва уннег интегралы

$$\left| \int_0^1 f_n(x) dx \right| = \sum_{k=1}^n \frac{1}{k(kq+p)} = \frac{1}{q} \sum_{k=1}^n \frac{1}{k(k+\frac{p}{2})} < \frac{1}{q} \sum_{k=1}^n \frac{1}{k^2} < \frac{1}{q} \sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^2} < \infty$$

Бу эса $\{f_n(x)\}$ кетма-кетликининг 4.8-теорема шартларини қапоатлантирипшини күрсатади.

Демек,

$$\int_0^1 x^{p-1} \ln(1-x^2) dx = \lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 f_n(x) dx = -\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k(kq+p)}$$

4.5-масала. Үшбү

$$\frac{\sqrt{x} \sin x}{x+100}$$

функция $[0, \infty)$ оралиқда:

а) Риман бүйінчә интегралланувчи бўлладими?

в) Лебег бўйинчә интегралланувчи бўлладими?

Ечиш. Қуийидагича белгилаш қиласиз.

$$f(x) = \frac{\sqrt{x}}{x+100} \rightarrow g(x) = \sin x$$

$f(x)$ функция $x \rightarrow \infty$ да монотон камаючидир ва $f(x) \rightarrow 0$. $g(x)$ функцияшнинг $[0, A]$ оралиқдаги бошланғыч функциясы текис чегараланған. Шунинг учун $[0, \infty)$ да $f(x) \cdot g(x)$ функцияшнинг Риман интеграли мавжуд (Дирихле аломатига асоссан).

Лебег маъносида $f(x) \cdot g(x)$ ва $|f(x) \cdot g(x)|$ функциялар бир вақтда ёки интегралланувчи ёки интеграли мавжуд эмас. $[0, \infty)$ да $|f(x) \cdot g(x)|$ функцияшнинг интегралланувчи эмас эканлигини күрсатамиз.

Ҳақиқатан ҳам, агар $|f(x) \cdot g(x)|$ интегралланувчи бўлса, у ҳолда $\sin^2 x \leq \sin x$ ($\forall x \in \mathbb{R}$) га асосан

$$f(x) \sin^2 x = \frac{1}{2} f(x) - \frac{1}{2} f(x) \cos 2x$$

$$\left(\sin^2 x = \frac{1}{2}(1 - \cos 2x) \right)$$

функция ҳам интегралланувчи бўлади.

Демак, $[0, \infty)$ да $f(x)$ ва $f(x) \cos 2x$ функциялар интегралланувчи.

Лекин

$$\int_0^\infty \frac{dt}{t^2 + a^2} = \frac{\pi}{2} a$$

бўлгани учун

$$\int_0^\infty f(x) dx = \int_0^\infty \frac{\sqrt{x}}{x+100} dx = \left| \begin{array}{l} x=t^2 \\ dx=2tdt \end{array} \right| = 2 \int_0^\infty \frac{t^2}{t^2+100} dt = \int_0^\infty dt = 10\pi = \infty$$

бу охирги карама-қаршилик (зиддият) $|f(x) \cdot g(x)|$ функциянинг $[0, \infty)$ да интегралланувчи эмас эканлигини кўрсатади.

Демак, бу функциянинг Лебег интеграли мавжуд эмас.

4.6-масала. $f(x)$ функциянишг ихтиёрий $[\alpha, \beta]$ да ($[\alpha, \beta] \subset (a, b)$) Риман интеграли мавжуд. Бу функциянинг $[a, b]$ кесмада интеграли мавжудми?

Ечиш. Ўқоридаги 4.10-теоремага асосан $f(x)$ функция чегараланган ва $[a, b]$ нинг деярли ҳамма жойида узлуксиз бўлини керак.

Ихтиёрий $[\alpha, \beta] \subset (a, b)$ кесмада $f(x)$ функция интегралланувчи бўлганинидан $f(x)$ функция (a, b) интервалда деярли ҳамма жойда узлуксизлиги келиб чиқади. У ҳолда $[a, b]$ кесманинг ҳамма жойида деярли узлуксиз. Лекин ихтиёрий $[\alpha, \beta] \subset (a, b)$ кесмада $f(x)$ нинг чегараланганлигидан $[a, b]$ кесмада чегараланганлиги келиб чиқади. Ҳақиқатан ҳам, агар

$f(t) = \frac{1}{x-a}$ бўлса, у ҳолда $f(x)$ функция $[a, b]$ кесмада че-

гарагаланмаган, дескин ихтиёрий $[\alpha, \beta] \subset (a, b)$ да функция чегаралыган.

Демак, $f(x)$ функцияшыг $[a, b]$ кесмада Риман интегралы мавжуд бўлмаслиги мумкин.

4.7-масала. Агар

$$f(x) = nxe^{-nx^2}$$

бўлса

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 f_n(x) dx = \int_0^1 \lim_{n \rightarrow \infty} f_n(x) dx, \quad n=1, 2, \dots$$

тengлини ўринили бўладими?

Ечиш. $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлиги $[0, 1]$ кесмада нолга яқинланади. Демак, $\{f_n(x)\}$ кетма-кетлик $n \rightarrow \infty$ ўзлов бўйича нолга яқинланади. Бу эса Лебег теоремасининг (4.7-теорема) биринчи шарти бажарилишини кўрсатади.

Энди

$$\int_0^1 nxe^{-nx^2} dx = \frac{1}{2} \int_0^1 e^{-nt} dt = \frac{1}{2} (1 - e^{-n}) \rightarrow \frac{1}{2}, n \rightarrow \infty$$

бўлгани учун Лебег теоремасининг иккинчи шарти бажарилимаслигини кўрамиз.

Шундай килиб $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлиги учун интегралланувчи мозаронта (тақкосланувчи) функция мавжуд эмаслигини тасдиқлаймиз.

Демак, берилган функция учун

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 f_n(x) dx \neq \int_0^1 (\lim_{n \rightarrow \infty} f_n(x)) dx$$

4.8-масала. Агар

$$f_n(x) = n\alpha x(1-x)^n$$

бўлса, у ҳолда олининг қандай қийматларида

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 f_n(x) dx = \int_0^1 (\lim_{n \rightarrow \infty} f_n(x)) dx$$

тengлини ўринили бўлади?

Ечиш. Иктиёрілік $n \in N = \{1, 2, \dots\}$ үчүн

$$f_n(0) = f_n(1) = 0$$

Бу эса $n \rightarrow \infty$ да $x=0, x=1$ нүкталарда $f_n(x) \rightarrow 0$ эканынин күрсатади. Агар $0 < x < 1$ бўлса, у ҳолда $0 < 1-x = \theta$ ва

$$n^\alpha (1-\theta)^\theta = n^\alpha \theta^n - n^\alpha \theta^{n+1}$$

Иктиёрілік $\alpha \in R \in (-\infty, \infty)$ үчүн $n \rightarrow \infty$ да $n^\alpha \theta^n \rightarrow 0$ бўлганидан $n \rightarrow \infty$ да $[0, 1]$ кесмада $f_n(x) \rightarrow 0, \alpha \in R$.

Шунинг учун $\alpha \in R$ бўлтиб $n \rightarrow \infty$ да

$$\int_0^1 (\lim f_n(x)) dx \rightarrow 0$$

Иккинчи томондан

$$\int_0^1 f_n(x) dx = n^\alpha \int_0^1 x(1-x)^n dx = n^\alpha \int_0^1 (1-x)x^n dx = \frac{n^\alpha}{(n+1)(n+2)}$$

Бу охирги тенглик $\alpha < 2$ бўлганда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 f_n(x) dx = 0.$$

Тенгликни келтириб чиқаради.

Демак, берилган функция учун кўрсатилган тенглик $\alpha < 2$ ҳамма қийматлар учун бажарилади.

4.9-масала. $[0, 1]$ кесмада қўйнаги шартин қапоатлантирувчи $\{f_n(x)\}$ интегралланувчи функциялар кетма-кетлигини тузинг:

1) $n \rightarrow \infty$ да $f_n(x) \rightarrow f(x)$ дәярли ҳамма жойда;

2) $f(x)$ функция $[0, 1]$ да интегралланувчи;

3) $\lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 |f_n(x) - f(x)| dx \neq 0$.

Ечиш. $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлигини қўйидагича тузамиз:

$$f_n(x) = \begin{cases} n^2, & 0 \leq x < \frac{1}{n} \\ 0, & \frac{1}{n} \leq x \leq 1 \end{cases}$$

$[0,1]$ кесмада деярли, $n \rightarrow \infty$ да $f_n(x) \rightarrow 0$ әкаплиги күрнүүб туребди ва шу билан биргэ

$$\int_0^1 (\lim f_n(x)) dx = 0$$

Бу эса 1) ва 2) шарт бажарылышини күрсатади. Лекин

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 |f_n(x)| dx = \lim_{n \rightarrow \infty} n^2 \int_0^{1/n} dx = \infty \neq 0$$

Бу 3) шарт бажарылышини күрсатади.

4.10-масала. Агар

$$f_n(x) = \begin{cases} |\ln x|, & 0 \leq x \leq \frac{1}{n} \\ \cos^2 x, & \frac{1}{n} \leq x \leq 1 \end{cases}$$

бўлса, у ҳолда $[0,1]$ кесмада $\{f_n(x)\}$ функциялар кетма-кетлигининг лимит функцияси интегралланувчи бўладими?

Ечиш. Ҳар қандай $x > 0$ учун $\frac{1}{n_0} < x$ бўладиган $n_0 = n_0(x)$

сон тоғилади. Бу эса $n \geq n_0$ бўлганда ихтиёрий $x > 0$ учун $f_n(x) = \cos^2 x$, яъни $n \rightarrow \infty$ да ихтиёрий $x > 0$ учун $f_n(x) \rightarrow \cos^2 x$ муносабатни билдиради. Агар $x = 0$ бўлса, у ҳолда ихтиёрий n ($n \in \mathbb{N}$) учун $f_n(x) = \infty$. Демак, $n \rightarrow \infty$ да деярли ҳамма жойда $f_n(x) \rightarrow \cos^2 x$ ва бу лимит функция $[0,1]$ да интегралланувчи дир.

Эди чегараланмаган функцияниң Лебег интегралында донър масалаларин күрайлил.

Авшало, чегараланмаган функцияниң Лебег интегралын түшүнчесин өслайлил.

Фараз қылайлар, $f(x) \geq 0$ функция бўлсин ва $[f(x)]_n$ эса кўйидагида аниқлансеп.

$$[f(x)]_n = \begin{cases} f(x), & f(x) \leq n \\ n, & f(x) > n \end{cases}$$

Бу $\{f(x)\}_n$ функция чегараланган ва ўлчовли. Демак, у интегралланувчи.

Оди $f(x)$ функциядан Е тўплам бўйича олингани интегрални $[f(x)]_n$ функция интегралининг лимити сифатида аниқлайлар (лимит мавжуд бўлган ҳолда), яъни

$$\int_E f(x) dx = \lim_{n \rightarrow \infty} \int_E [f(x)]_n dx$$

4.11-масала. Ушбу

$$\int_0^1 x^{-\alpha} dx$$

интеграл α -ниң қандай қийматларида мавжуд?

Ечиш. Бизда $a(\chi) = \chi^{-\alpha}$ берилган. Шунинг учун

$$\{f(x)\}_n = \begin{cases} x^{-\alpha}, & x \in [n^{-\frac{1}{\alpha}}, 1] \\ n, & x \in [0, n^{-\frac{1}{\alpha}}] \end{cases}$$

деб оламиз.

Эди Лебег бўйича интеграл кўйидагича

$$\int_0^1 x^{-\alpha} dx = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(\int_0^{n^{-\frac{1}{\alpha}}} n dx + \int_{n^{-\frac{1}{\alpha}}}^1 x^{-\alpha} dx \right) = \frac{1}{1-\alpha},$$

бунда, $0 < \alpha < 1$; агар $\alpha = 1$ бўлса интеграл мавжуд эмас.

Демак, берилган интеграл $0 < \alpha < 1$ да мавжуд.

4. Мустақил ечиш учун масалалар

1. $\int_0^{\infty} \frac{dx}{[x]}$ интегралынің ҳисобланғ, бұнда $[x]$ әсі үшінгі бутун кисемі.

2. Фараз қылайынк, $\mu A < \infty$ бўлиб, $f(x)$ функция А тўйламда интегралланувчи ва деярлі Анинг деярлі хамма жойида $|g(x)| \leq M$ бўлсин, А тўйламда $f(x)g(x)$ функциянынг интегралланувчи эканынги неботлашенин.

3. $[0, \infty)$ да

$$f(x) = \frac{x^p \sin x}{1+x^q}, \quad p > -2, \quad p < q \leq p+1$$

функция Риман ва Лебег бўйича интегралланувчи бўладими?

4.

$$\int_0^1 \frac{\sin x}{1+x^2} dx$$

интегралын ҳисобланг.

5. Агар

$$f_n(x) = \frac{1}{1+n^2 x^n}$$

бўлса, у ҳолда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 f_n(x) dx = \int_0^1 (\lim_{n \rightarrow \infty} f_n(x)) dx$$

тенглик ўринилми?

6. Агар

$$f_n(x) = \begin{cases} \operatorname{clgx}, & 0 \leq x \leq \frac{1}{n} \\ -1, & \frac{1}{n} \leq x \leq 1 \end{cases}$$

бўласа, у ҳолда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \int_0^1 f_n(x) dx = \int_0^1 (\lim_{n \rightarrow \infty} f_n(x)) dx$$

үрингимни?

7. Фараз қиласылған, чегараланған, мәнфий мас $\{f_n(x)\}$ үлчөвли функциялар кетма-кеттігі учун $n \rightarrow \infty$

$$\int_E f_n(x) dx \rightarrow 0$$

бўлсиз. У ҳолда E түшламанинг деярлы хамма жойнда $f(x) \rightarrow 0$ неб тасдикланы мумкини?

8. Агар $f(x) = (\cos m!nx)^{2m}$ бўлса,

$$\int_0^1 f(x) dx$$

интегрални хисобланг.

9.

$$\int_0^1 \ln \frac{1}{x} dx$$

интегрални хисобланг?

5-§. МЕТРИК ФАЗОЛАР. КЕТМА-КЕТЛИКНИНГ МЕТРИК ФАЗОДА ЯҚИҢЛАШИШИ

1. Асосий түшүнчалар

Фараз қылайлык, X пхтиёрій бўши бўлмаган тўплам бўлсин. Бу тўпламда манғирий бўлмаган иккى ўзгарувчили $\rho(x, y) \geq 0$ функция қўйидаги шартларни (аксиомаларни) қапоатлантириша, бундай $\rho(x, y)$ функция X тўпламда метрика (ёки масофа) дейилади:

- 1) $\rho(x, y)=0 \Leftrightarrow x=y$
- 2) $\rho(x, y)=\rho(y, x)$
- 3) $\rho(x, y) \leq \rho(x, z)+\rho(z, y), \forall x, y, z \in X$

Бир жуфтеги (X, ρ) метрик фазо дейилади. Агар чизикли фазога метрика түшүнчаси киритилса, у чизикли метрик фазо дейилади.

Агар $n \rightarrow \infty$ да $\rho(x_n, x) \rightarrow 0$ бўлса, $\{x_n\} \subset X$ кетма-кетлик хуқтага яқинланувчи дейилади. Буни $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x$ ёки $\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = x$ деб белгилаймиз.

$$B(x_0, r) = \{x \in X : \rho(x_0, x) < r\}$$

тўплам r радиуси $x_0 \in X$ маркази очиқ шар деб аталади ва

$$\bar{B}(x_0, r) = \{x \in X : \rho(x_0, x) \leq r\}$$

тўплам r радиуси маркази $x_0 \in X$ нуқтада бўйган ёниқ шар дейилади. Агар A тўпламини ($A \subset X$) бирор (очиқ ёки ёниқ) шар билан ўраб олни мумкин бўлса, у холда A тўплам чегаралангани дейилади. Агар $m, n \rightarrow \infty$ да $\rho(x_m, x_n) \rightarrow 0$ бўлса, у холда $\{x_n\} \subset X$ кетма-кетлик фундаментал дейилади.

Агар $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x_0$ дан $f(x) \rightarrow f(x_0)$ келиб чиқса, у холда X ни Y га f акселантириши x_0 нуқтада ($x_0 \in X$) узлукен дейилади, бунда $x_0 \in X, \forall \{x_n\} \subset X, f(x) \in Y, f(x_0) \in Y$ ва X, Y метрик фазолар. Агар X ни Y га акселантирувчи f , яъни $f: X \rightarrow Y$.

Х метрик фазонинг хар бир нүктасида узлуксиз бўлса, у ҳолда Γ акселераторини Х метрик фазода узлуксиз дейилади.

Агар Х метрик фазода ихтиёрий фундаментал кетма-кетлик яқинлашувчи бўлса, у ҳолда буидай Х метрик фазода тўла дейилади.

2. Зарурий теоремалар

5.1-теорема. Агар $\{x_n\} \subset X$ кетма-кетлик $x \in X$ элементга яқинлашса, у ҳолда буидай x лимит элемент факат биттадир.

5.2-теорема. Агар $\{x_n\} \subset X$ кетма-кетлик $x \in X$ элементга яқинлашса, у ҳолда бу кетма-кетлик чегараланган.

5.3-теорема. Агар $\{x_n\} \subset X$ кетма-кетлик яқинлашса, у ҳолда буидай кетма-кетлик фундаментал кетма-кетликтан иборат. Агар $\{x_n\} \subset X$ кетма-кетлик фундаментал бўлмаса, у ҳолда буидай кетма-кетлик яқинлашувчи бўлмайди.

3. Масалалар ечиш

5.1-масала. $X = (-\infty, \infty)$ тўпламда метрика

$$\rho(x, y) = |e^x - e^y|$$

деб аниқланган. Метрика аксиомалариниң бажарилишини текнининг.

Ечини. Агар $\rho(x, y) = 0$ бўлса, у ҳолда $|e^x - e^y| = 0$, яъни $x = y$ ва аксинча, агар $x = y$ бўлса, у ҳолда $e^x = e^y$ ва $\rho(x, y) = 0$. $\rho(x, y) = \rho(y, x)$ ўз-ўзидан равишни. Нихоят

$$\begin{aligned}\rho(x, y) &= |e^x - e^y| = |e^x - e^z + e^z - e^y| \leq |e^x - e^z| + |e^z - e^y| = \\ &= \rho(x, z) + \rho(z, y).\end{aligned}$$

Демак, X тўпламда метрик шарглари бажарилди, яъни $X = (-\infty, \infty)$ метрик фазо.

5.2-масала. Фараз қиласайлик, $C^1[a, b]$ тўплам $[a, b]$ кесмадаги узлуксиз ва биринчи тартибли ҳосиласи ҳам узлуксиз бўлган функциялар тўпламидан иборат бўленин. Бу тўпламда метрикани

$\rho(x, y) = \max_{a \leq t \leq b} |x(t) - y(t)| + \max_{t \in \{a, b\}} |x'(t) - y'(t)|$

деб анықтайдын.

Метрика аксиомаларининг бажарилшинин текширинг.

Ечиш. Агар $\rho(x, y)=0$ бўлса, у ҳолда $\max |x(t)-y(t)|=0$ ва $\max |x'(t)-y'(t)|=0$. Н ҳолда $x(t)=y(t)$, яъни $x=y$. Аксинча, агар $x=y$ бўлса, у ҳолда $x(t)=y(t)$ ва $x'(t)=y'(t)$. Шунинг учун $\rho(x, y)=0$. Иккинчи аксиома ўз-ўзидан равишан. Учунчи аксиомани текширамиз. Абсолют кийматлар хоссасига асоосан.

$$\begin{aligned} |x(t)-y(t)|+|x'(t)-y'(t)| &\leq |x(t)-z(t)|+|z(t)-y(t)|+ \\ &+|x'(t)-z'(t)|+|z'(t)-y'(t)| \leq \max |x(t)-z(t)|+ \\ &+\max |z(t)-y(t)|+\max |x'(t)-z'(t)|+\max |z'(t)-y'(t)| \end{aligned}$$

У ҳолда

$$\rho(x, y) \leq \rho(x, z)+\rho(z, y)$$

Демак, метрика аксиомалари бажарилади. Шундай қилиб $C^1[a, b]$ метрик фазо.

5.3-масала. R_n Евклид фазосидаги иккита

$$x=(x_1, x_2, \dots, x_n) \text{ ва } y=(y_1, y_2, \dots, y_n)$$

элемент (вектор) учун метрика

$$\rho(x, y)=\left(\sum_{k=1}^n (x_k - y_k)^2\right)^{\frac{1}{2}}$$

деб анықланган. Метрика шартларининг бажарилшинин текширинг.

Ечиш. 1) Агар $\rho(x, y)=0$ бўлса, у ҳолда $(x_k - y_k)^2=0$, яъни $x_k=y_k$, $k=1, 2, \dots, n$. Демак, $x=y$.

Агар $x=y$ бўлса, у ҳолда $x_k=y_k$ ($k=1, 2, \dots, n$). Демак, $\rho(x, y)=0$.

2) $\rho(x, y)=\rho(y, x)$ тенглик бажарилшини ўз-ўзидан равишан.

3) Учбурчак тенгсанлиги, яъни $\rho(x, y) \leq \rho(x, z)+\rho(z, y)$ бўса, $z=(z_1, z_2, \dots, z_n)$ деб қаралганда

$$\left(\sum_{k=1}^n x_k y_k \right)^2 \leq \sum_{k=1}^n x_k^2 \sum_{k=1}^n y_k^2$$

Копи-Буняковский тенгесизлигидан келиб чыкади. Шундай килиб чекин и-үйчөвли Евклид фазоси метрик фазодир.

5.4-масала. Чекисиз үйчөвли Евклид фазоси L_2 бўлени. Бунда элементлар $x=(x_1, x_2, \dots, x_n, \dots)$ бўлиб, унинг координаталари

$$\sum_{k=1}^{\infty} x_k^2 < \infty$$

шартни қапоатлантириши.

Метрикани

$$\rho(x, y) = \left(\sum_{k=1}^{\infty} (x_k - y_k)^2 \right)^{\frac{1}{2}}$$

деб аниқлашиб L_2 нинг метрик фазо эканлиги текширилсин.

Ечиш. Метрик фазо шартларини худди аввалги мисолдаги дик текшириамиз. Ҳемак, чекисиз үйчөвли Евклид фазоси L_2 метрик фазодан иборат.

5.5-масала. Ҳамма чегараланган ҳақиқий сонли кетма-кетликдан иборат бўлган фазо т бўлени. Бунда иккита $x=\{a_n\}=(a_1, a_2, \dots, a_n, \dots)$ ва $y=\{b_n\}=(b_1, b_2, \dots, b_n, \dots)$ элемент учун метрика

$$\rho(x, y) = \sup_k |a_k - b_k|$$

деб аниқланган бўлени. Бу т фазо метрик фазо эканлигини текширинг.

Ечиш. Метриканинг биринчи ва иккичи шартлари бажа-рилини равишан, чунки бу ерда ҳамма и учун $|a_n| \leq A$, $|b_n| \leq B$. Учинчи шартни қўйнадигича текшириамиз. $z=\{c_n\}=(c_1, c_2, \dots, c_n, \dots)$, $|c_n| \leq C$ бўлгани учун

$$\rho(x, y) = \sup_k |a_k - b_k| \leq \sup_k |a_k - c_k| + \sup_k |c_k - b_k| = \rho(x, z) + \rho(z, y)$$

5.6-масала. Элементлари $x=\{a_n\}$ ихтиёрий чекисиз кетма-кетликдан иборат бўлган фазо S бўлени. Иккита $x=\{a_n\}=(a_1, a_2, \dots, a_n, \dots)$ ва $y=\{b_n\}=(b_1, b_2, \dots, b_n, \dots)$ элемент учун

$$\rho(x, y) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{|a_n - b_n|}{[1 + |a_n - b_n|]}$$

булени. S-фазонинг метрик фазодан иборатлиги текширилалди.

Ениш. Метриканинг биринчи ва иккичи шартларини текшириши қийин эмас. Учинчи шартнинг бажарилшини кўрсатни учун

$$\frac{|a+b|}{1+|a+b|} \leq \frac{|a|}{1+|a|} + \frac{|b|}{1+|b|} \quad (*)$$

тengenzizlikни ёътиборга оламиз. Бу (*) tengenzizlik [1]ning 26 бетидаги неботланган.

Агар биз $z = \{c_n\}$ ихтиёрий кетма-кетликни олсан, у холда (*) tengenzizlikдан $\rho(x, y) \leq \rho(x, z) + \rho(z, y)$ келиб чиқади, яъни S фазо метрик фазодан иборат.

5.7-масала. $[a, b]$ кесмада аниқланган ва узлуксиз бўлган $x(t)$ функцияларининг фазосини $C[a, b]$ деб белгилайлик. Бу $C[a, b]$ фазода иккита $x(t)$ ва $y(t)$ функциялар учун

$$\rho(x, y) = \max_{a \leq t \leq b} |x(t) - y(t)|$$

деб аниқлансан. $C[a, b]$ метрик фазо эканниги текширилалди.

Ениш. Метриканинг биринчи ва иккичи шартлари бажарилшини равнаандир. Учинчи шартнинг бажарилшини қўйнудагидан келиб чиқади (анализ курсидаги Вейерштрасс теоремасига асоссан)

$$\begin{aligned} |x(t) - y(t)| &\leq |x(t) - z(t)| + |z(t) - y(t)| \leq \\ &\leq \max |x(t) - z(t)| + \max |z(t) - y(t)| \end{aligned}$$

Бу tengenzizlik ихтиёрий $t \in [a, b]$ ишга ва ихтиёрий $x(t), y(t), z(t)$ узлуксиз функциялар учун бажарилади.

Демак, $C[a, b]$ фазо метрик фазодан иборат.

5.8-масала. $[a, b]$ кесмада аниқланган узлуксиз функциялар фазоси учун метрика

$$\rho(x, y) = \left\{ \int_a^b [x(t) - y(t)]^2 dt \right\}^{\frac{1}{2}}$$

деб аниқланған. Метрика шартларини текніриңг.

Ечиш. Метриканиң үчинчи шартыны текніриши билди ки-
фоялапамиз. Бүннинг үчүн Буняковскийнинг уибү

$$\left| \int_a^b x(t)y(t) dt \right| \leq \left\{ \int_a^b [x(t)]^2 dt \right\}^{\frac{1}{2}} \left\{ \int_a^b [y(t)]^2 dt \right\}^{\frac{1}{2}}$$

тенгизлигидан

$$\left\{ \int_a^b [x(t) + y(t)]^2 dt \right\}^{\frac{1}{2}} \leq \left\{ \int_a^b [x(t)]^2 dt \right\}^{\frac{1}{2}} + \left\{ \int_a^b [y(t)]^2 dt \right\}^{\frac{1}{2}}$$

тенгизликни ҳосил қыламиз.

Әнді бұндандан –

$$\rho(x, y) \leq \rho(x, z) + \rho(z, y)$$

тенгизликкиң ҳосил қылыш қийиш әмас. Шундай қылыш
қараластын фазо метрик фазодан ибораттадыр. Биз бұндай мет-
рик фазони $C_{L_1}[a, b]$ деб белгілаймиз.

5.9-масала. Метрика

$$\rho(x, y) = \left(\sum_{k=1}^{\infty} |x_k - y_k|^p \right)^{\frac{1}{p}}, \quad p \geq 1$$

деб аниқланған, элементлари $x = (x_1, x_2, \dots, x_n, \dots)$ кетма-кет-
лиқдан түзилған L_p фазоннинг метрик фазодан иборат эканлығы
неболталасын, бу ерда $x = \{x_n\} = (x_1, x_2, \dots, x_n, \dots)$ үчүн

$$\sum_{k=1}^{\infty} |x_k|^p < \infty$$

шарт бажарылады деб қаралсın.

Ечиш. Метрик фазонинг биринчи ва иккинчи шартлари бажарылғанда равиан. Учичи шарт бажарылғанда

$$\left(\sum_{k=1}^{\infty} |a_k + b_k|^p \right)^{\frac{1}{p}} \leq \left(\sum_{k=1}^{\infty} |a_k|^p \right)^{\frac{1}{p}} + \left(\sum_{k=1}^{\infty} |b_k|^p \right)^{\frac{1}{p}} \quad (\text{a})$$

төңгизликтен көсиб чиқады. Бұу (A) төңгизликтің үз вактида қүйидеги Гельдернинг

$$\left(\sum_{k=1}^{\infty} |a_k b_k|^p \right)^{\frac{1}{p}} \leq \left(\sum_{k=1}^{\infty} |a_k|^p \right)^{\frac{1}{p}} \left(\sum_{k=1}^{\infty} |b_k|^p \right)^{\frac{1}{p}} \quad (\text{b})$$

төңгизликтен көсиб чиқады. Оқоридаги (a) ва (b) төңгизликтар [4]нинг 52 бетдеги (13), (14) төңгизликтардан ли-митта үткін билан ҳосил қылышады.

5.10-масала. Агар $i=n$ да $\xi_i^n = 1$ ва $i \neq n$, бүлганды $\xi_i^n = 0$ бўлганда $X_n = \{\xi_i^n\}$, $n=1, 2, 3, \dots$ кетма-кетлик I_2 фазода яқинла-шарадими?

Ечиш. I_2 фазо тўла. Шунинг учун $\{X_n\}$ кетма-кетликнинг яқинлашишини текириш учун унинг фундаменталлигини кўрсатишни кифоя. $\{X_n\}$ кетма-кетликнинг аниқланышидан $n \neq m$ бўлганда $\xi_i^n = 1$, $\xi_i^m = 0$ төңгизликлар $\xi_i^m = 1$, $\xi_i^n = 0$ бўлганда бажа-рилади. У холда

$$\rho(x_n, x_m) = \left(\sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i^n - \xi_i^m|^2 \right)^{\frac{1}{2}}$$

төңгизликтиниг ўиг томонидаги йиғинидида факат 2 та қўшишувчи ноддан фарқи, иш билан бирга иккаласи ҳам Iга төнг, яъни

$$\sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i^m - \xi_i^n|^2 = 1 + 1 = 2$$

демак,

$$\rho(x_n, x_m) = \sqrt{2}, \quad n, m = 1, 2, \dots$$

Бу эса $\{x_n\}$ кетма-кетликнинг фундаментал эмаслигини кўрсатади. У ҳолда 5.3-теоремага асосан $\{x_n\}$ кетма-кетлик яхинланмайди.

5.11-масала. Агар

$$x_n = \{\xi_i^n\} \quad (n=1, 2, 3, \dots)$$

бўлса бу кетма-кетлик l_p ($1 \leq p \leq 2$) фазода яқинланувчи бўлгадими?

Бунда $i=n, n+1, \dots, 2n-1$ бўлганда

$$\xi_i^n = \frac{1}{n^p}$$

ва $i < n, i \geq 2n$ бўлганда $\xi_i^n = 0$

Ечиш. l_p фазо тўла бўлгани учун $\{x_n\}$ кетма-кетликнинг фундаментал эканлигини текширишни кифоя, фараз қиласайлик, $2m < n+1$ бўлсин у ҳолда

$$\rho(x_n, x_m) = \left(\sum_{i=1}^{m-1} |\xi_i^n - \xi_i^m|^p + \sum_{i=m}^{2m-1} |\xi_i^n - \xi_i^m|^p + \sum_{i=2m}^{n-1} |\xi_i^n - \xi_i^m|^p + \sum_{i=2n}^{\infty} |\xi_i^n - \xi_i^m|^p \right)^{\frac{1}{p}}$$

Энди n, m сонларининг ташланишинига асосан ва $\{x_n\}$ кетма-кетликнинг аниқланишинига асосан $i \leq m-1, 2m \leq i \leq n-1$ ва $i \geq 2n$ бўлганда $|\xi_i^n - \xi_i^m| = 0$

$m \leq i \leq 2m-1$ бўлганда

$$|\xi_i^n - \xi_i^m|^p = \frac{1}{m^p}$$

$n \leq i \leq 2m-1$ бўлганда

$$|\xi_i^n - \xi_i^m|^p = \frac{1}{n^p}$$

еканлиги келиб чиқади.

Буларни жътиборга олсанк ихтиёрий $n, m = 1, 2, 3, \dots, 2m < n+1$ учун

$$\rho(x_n, x_m) = \left(m \cdot \frac{1}{m^p} + n \cdot \frac{1}{n^p} \right)^{\frac{1}{p}} = 2^{\frac{1}{p}}$$

бўлади. Бу эса $\{x_n\}$ кетма-кетликнинг фундаментал эмаслигини кўрсатади. У ҳолда 5.3-теоремага асосан, $\{x_n\}$ кетма-кетлик L_p метрик фазода яқинлашмайди.

5.12-масала. Агар $0 \leq t \leq \frac{1}{n}$ бўлганда $x_n(t) = -nt + 1$ ва

$\frac{1}{n} < t \leq 1$ бўлганда $x_n(t) = 0$ бўлса, у ҳолда $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик $C^2[0,1]$ фазода яқинлашувчи бўладими?

Ечиш. Фараз қиласайлик, $X(t) = 0$ бўлсин. У ҳолда $x(t) \in C^2[0,1]$ бўлиши равишан. Энди

$$\begin{aligned}\rho(x_n, x) &= \left(\int_0^1 |\alpha_n(t) - x(t)|^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \left(\int_0^1 |x_n(t)|^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= \left(\int_0^{\frac{1}{n}} [x_n(t)]^2 dt + \int_{\frac{1}{n}}^1 [x_n(t)]^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= \left(\int_0^1 [x_n(t)]^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \left(\int_0^1 (-nt + 1)^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \frac{1}{\sqrt{3n}} \rightarrow 0, \quad n \rightarrow \infty\end{aligned}$$

бўлгани учун $n \rightarrow \infty$ да $C^2[0,1]$ метрик фазода $X_n(t) \rightarrow 0$ келиб чиқади. Демак, берилган $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик $C^2[0,1]$ метрик фазода яқинлашувчидир.

5.13-масала. $C[0,1]$ фазода $x_n(t) = t^{2n} - t^{3n}$ кетма-кетлик яқинлашувчи бўладими?

Ечиш. Ихтиёрий $n=1, 2, 3, \dots$ бўлганда $x_n(0) = x_n(1) = 0$, $n \rightarrow \infty$ да ихтиёрий $t \in (0,1)$ учун $x_n(t) \rightarrow 0$. Бу эса $[0,1]$ кесмада $\{x_n(t)\}$ кетма-кетликнинг пол элементтга яқинлашнини кўрсатади. Лекин бу яқинлашни $[0,1]$ да текис яқинлашни эмас. Ҳақиқатан ҳам, агар $n \rightarrow \infty$ да $\max_{0 \leq t \leq 1} |x_n(t)| \rightarrow 0$ бўлса,

у ҳолда $C[0,1]$ фазода $n \rightarrow \infty$ да $x_n(t) \rightarrow 0$ бўлади. $|x_n(t)|$ функция нийсаннинг хар бир тайин қийматида бирор $t_n \in (0,1)$ нуқтада ўзининг энг катта қийматига эришади.

$$x_n^1(t) = 2nt^{2n-1} - 3nt^{3n-1} = 0,$$

$$1 = \frac{3}{2}t^n \rightarrow t = t_n = \left(\frac{2}{3}\right)^{\frac{1}{n}}$$

Шуннан учун

$$\max|x_n(t)| = x_n(t) = \left(\frac{2}{3}\right)^2 - \left(\frac{2}{3}\right)^3 = \frac{4}{27}$$

бүлгапидан $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик $n \rightarrow \infty$ да нолга яқинлашмайды.

Демек, берилган $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик $C[0,1]$ фазода яқинлашмайды.

5.14-масала. $I_p (1 \leq p < \infty)$ фазода

$$x_k = \left\{ \frac{1}{2^{ik}} \right\}_{i=0}^{\infty} \quad (k=1, 2, \dots)$$

кетма-кетлик яқинлашадими?

Ечиш. Ҳамма $i = 1, 2, 3, \dots$ сонлар учун $k \rightarrow \infty$ да

$$\frac{1}{2^{ik}} \rightarrow 0,$$

$i=0$ бүлганды ихтиёрий k учун

$$\frac{1}{2^{ik}} = 1$$

Энді $\{x_k\}$ кетма-кетлигінің

$$x = \{\xi_i\} = (1, 0, 0, \dots)$$

элементтега яқинлашады деб фарраз қылыш мүмкін.

Хақиқатан ҳам

$$\rho_0(x_k, x) = \left(\sum_{i=0}^{\infty} \left(\frac{1}{2^{ik}} \right)^p \right)^{\frac{1}{p}} = \left(\frac{1}{2^{kp}-1} \right)^{\frac{1}{p}} \rightarrow 0, \quad k \rightarrow \infty$$

Демек, берилған $\{x_k\}$ кетма-кетлик I_p метрик фазода яқинлашувчи.

5.15-масала. Агар

$$f : C_L[0,1] \rightarrow \mathbb{R}$$

$$f(x) = x(1)$$

бўлса, у ҳолда f акслантириши узлукесиз бўладимми?

Ечиш. $\{x_n(t)\}$ функциялар кетма-кетлигини күриб ўтайдык. Агар $0 \leq t \leq 1 - \frac{1}{n}$ бўлса, $x_n(t) = 0$ ва $1 - \frac{1}{n} < t \leq 1$ бўлса, у ҳолда $X_n(t) = n^{1+\varepsilon}(t-1+\frac{1}{n})$, $0 < \varepsilon < 1$ бўлсин деб олайлик.

$C[0,1]$ фазода бу кетма-кетлик ном элементга яқинлашади. Ҳақиқатан ҳам,

$$\begin{aligned}\rho(x_n, 0) &= \int_0^1 |x_n(t) - 0| dt = \int_0^1 |x_n(t)| dt = \int_{-\frac{1}{n}}^1 n^{1+\varepsilon} \left(t - 1 + \frac{1}{n} \right) dt = \\ &= n^{1+\varepsilon} \int_0^1 t dt = \frac{1}{2n^{1-\varepsilon}} \rightarrow 0, \quad n \rightarrow \infty\end{aligned}$$

Лекин, $f(x) = x_n(1) = n^\varepsilon \rightarrow \infty$, $n \rightarrow \infty$.

Демак, f акслантириши узлукен эмас.

5.16-масала. $X_n = \{\xi_n^i\}$ ($i=1, 2, 3, \dots$) кетма-кетлик учун т фазода яқинлашиб I_1 фазода яқинлашмайдиган $\{x_n\}$ кетма-кетликни кўрсатинг.

Ечиш. Ўйидаги $x_n = \{\xi_n^i\}$ ($i=1, 2, \dots$) кетма-кетликни олиб қарайлик.

Агар $i \leq n$ ва $i \geq 2n+1$ бўлганда $\xi_n^i = 0$

ва $n+1 \leq i \leq 2n$ бўлганда

$$\xi_n^i = \frac{1}{i}$$

бўлсин.

Бу кетма-кетлик т фазода ном элементга яқинлашади, чунки $n \rightarrow \infty$ да $\rho(x_n, 0) = \sup |\xi_n^i| = \frac{1}{n+1} \rightarrow 0$.

Бу кетма-кетлик I_1 фазода фундаментал эмас. Ҳақиқатан ҳам, $2m < n$ деб қараб $\rho(x_n, x_m)$ ни пастдан чегаралаймиз

$$\rho(x_n, x_m) = \sum_{i=1}^{\infty} |\xi_n^i - \xi_m^i| = \sum_{i=m+1}^{2m} \frac{1}{i} + \sum_{i=2m+1}^{\infty} \frac{1}{i} > \frac{m}{2m} + \frac{n}{2n} = 1$$

5.17-масала. $C[0, 1]$ фазода $x(t) = \sin \pi t$ ва $y(t) = \frac{\pi \cdot t}{2}$ элементлар орасидаги масофани топинг.

Ечиш.

$$\rho(x_n, x_m) = \max \left| \sin \pi t - \frac{\pi}{2} \right|$$

бүлгани учун аввало, $t \in [0, 1]$ нүктами топамиз.

$$\varphi(t) = \sin \pi t - \frac{\pi}{2}$$

функцияның экстремумини аныктаймиз.

$$\varphi'(t) = \pi \cos \pi t - \frac{\pi}{2} = 0,$$

$$\cos \pi t = \frac{1}{2}, \quad t = \frac{1}{3} + 2k, \quad (k=0, \pm 1, \pm 2, \dots)$$

Оиди t_k нүкталардан факат $[0, 1]$ га түшадиганларини ажратамиз. Бу факат битта, янын

$$t_0 = \frac{1}{3}$$

Бу нүктада

$$\varphi(t_0) = \varphi\left(\frac{1}{3}\right) = \sqrt{3}$$

$t=0$ ва $t=1$ нүкталарда $\varphi(0)=0$, $\varphi(1)=\frac{\pi}{2}$ бүлгани учун

$$\rho(x, y) = \max\{\varphi(0), \varphi(t_0), \varphi(1)\} = \frac{\pi}{2}$$

Демек, берилген элементлар орасидаги масофа

$$\rho(x, y) = \frac{\pi}{2}$$

4. Мұстакыл ечиш учун масалалар

1. $C[0, 1]$ түпнамда метрика

$$\rho(x, y) = \int_0^1 \frac{|x(t) - y(t)|}{1 + |x(t) - y(t)|} dt$$

деб аныктандын. Метрика шартларининг бажарылышини текшириңгіз.

2. Натурал сонлар түйламида метрика

$$\rho(n, m) = \begin{cases} 1 + \frac{1}{n+m}, & n \neq m, \\ 0, & n = m \end{cases}$$

деб анықланған. Метрика шарттарини текшириң.

3. $C^{(n)}$ элементлари $[a, b]$ сегменттә анықланған ва пітартылған узлуксиз ҳосилага әга бұлған $x(t)$ функциялар фазосидан иборат бўлсени. Бу фазода $x(t)$ ва $y(t)$ функциялар учун метрикани

$$\rho(x, y) = \sum_{k=0}^n \max_t |x^{(k)}(t) - y^{(k)}(t)|$$

деб анықлаб, $C^{(n)}$ фазонинг метрик фазо әкаплигини ибогланып.

4. $C_L[a, b]$ фазо элементлари $[a, b]$ сегменттә анықланған ва узлуксиз бўлған $x(t)$ функциялар фазосидан иборат бўлсени. Метрикани

$$\rho(x, y) = \int_a^b |x(t) - y(t)| dt$$

деб қабул қылнинган бўлса, $C_L[a, b]$ фазо метрик фазо бўладими?

5. n -ўлчовли R_n Евклид фазосида метрикани

$$\rho(x, y) = \max_{1 \leq k \leq n} |y_k - x_k|$$

деб олиниса, $\rho(x, y)$ метрика шартларини қапоатлантирадими?

6. Элементлари ҳақиқий сонлар кетма-кетшигидан иборат бўлған $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ ва координаталари

$$\sum_{k=1}^n |x_k|^p < \infty, \quad (p \geq 1)$$

шартни қапоатлантирган R_n^p фазода метрикани

$$\rho(x, y) = \left(\sum_{k=1}^n |x_k - y_k|^p \right)^{\frac{1}{p}}$$

деб олниза, бундай R_n^p фазо метрик фазодан иборат эквиваленти ишбогланаси.

7. X метрик фазода $n \rightarrow \infty$ да $\forall k \in N = \{1, 2, \dots\}$ бўйганда $x_n^k \rightarrow x^k$ ва $k \rightarrow \infty$ да $x^k \rightarrow \infty$ бўладиган $\left\{x_n^k\right\}_{n=1}^{\infty}$, ($k=1, 2, 3, \dots$) кетма-кетлик берилган. Бундай кетма-кетлик учун $i \rightarrow \infty$ да $x \in X$ элементга яқинлашувчи ва

$$\left\{x_{n_i}^{k_i}\right\} \subset \left\{x_n^k\right\}$$

бўладиган

$$\left\{x_{n_i}^{k_i}\right\}$$

қисмий кетма-кетлик мавжудми?

8. m фазода яқинлашувчи ва I_p ($1 \leq p < \infty$) фазода яқинлашувчи кетма-кетликни тузинг.

9. I_2 фазода ва I_1 фазода яқинлашумайдиган кетма-кетликни тузинг.

10. $L_p[0,1]$ фазода яқинлашувчи ва $C[0,1]$ фазода яқинлашумайдиган кетма-кетликни тузинг.

11. Унбу

$$f: C \rightarrow R, f(\xi_1, \xi_2, \dots) = \lim \xi_n$$

акслантириши узлуксиз бўладими?

12. Унбу

$$f: m \rightarrow I_2, f(\xi_1, \xi_2, \xi_3, \dots) = (\xi_1, \frac{\xi_2}{2}, \frac{\xi_3}{3}, \dots)$$

акслантириши узлуксиз бўладими?

13. Агар (X, ρ) метрик фазода $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x$ ва $n \rightarrow \infty$ да $\lambda_n \rightarrow \lambda$ ($\{\lambda_n\} \subset R = (-\infty; \infty)$) бўлса, у ҳолда $n \rightarrow \infty$ да $x_n \lambda_n \rightarrow x \lambda$ бўлишини ишбогланг.

14. m фазода

$$x = \left\{ \frac{1}{2^i} \right\}, \quad y = \left\{ \frac{1}{4^{i-3}} \right\}$$

элементлар орасидаги масоғанин топинг.

6-§. МЕТРИК ФАЗОДА ОЧИҚ ВА ЁПИҚ ТҮПЛАМЛАР

1. Асосий түшгүнчалар

Х метрик фазода маркази x нүктәдеги ихтиёрий шар (очик ёки ёниқ шар) $x \in X$ нүктәнинг сферик атрофи дейилдән.

x нүктәнинг сферик атрофини ўз ичига олган ихтиёрий $A \subset X$ түплем х нүктәнинг атрофи дейилдән ва $O(x)$ деб белгиләнәди.

Агар ихтиёрий $O(x)$ да ҳеч бүлмаганды биттә $y \in A$ нүкта мавжуд бўлса, у ҳолда $x \in X$ нүкта $A \subset X$ түплемининг уринини нүктаси дейилдән.

$A \subset X$ түплемининг хамма уринини нүкталар түплемами A түплемининг туташ түплеми дейилдән ва уни $\bar{A}$ деб белгиләнади.

Агар $O(x)$ атроф биттә $y \neq x$, $y \in A$ нүктәни ўз ичига олса, у ҳолда $x \in X$ нүкта A түплемининг ($A \subset X$) лимит нүктаси дейилдән.

$A \subset X$ түплемининг лимит нүкталар түплемами ҳосилавий түплем дейилдән ва A° деб белгиләнади.

2. Асосий теоремалар

6.1-теорема. Ихтиёрий x нүкта ($x \in X$) Λ түплемининг ($A \subset X$) лимит нүктаси бўлинни учун $n \neq m$ бўлганда $x_n \neq x_m$ бўлиб $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x$ бўладиган $\{x_n\}$ кетма-кетликининг ($\{x_n\} \subset \Lambda$) мавжуд бўлинни зарур ва кифоя.

Таъриф. Агар $A = \bar{A}$ бўлса ($A \subset X$), у ҳолда A түплем ёниқ дейилдән.

6.2-теорема. Λ түплем ($A \subset X$) Х фазода ёниқ бўлинни учун $A^{\circ} \subset \Lambda$ бўлиши зарур ва кифоя.

Таъриф. Агар x нүктәнинг атрофи бўйиган $O(x)$ мавжуд бўлиб, $O(x) \subset \Lambda$ бўлса, у ҳолда бундай x нүкта ($x \in A \subset X$) Λ түплемининг ички нүктаси дейилдән.

Агар Λ тўплам ($A \subset X$) фақат ички нуқталардан тузиаган бўлса, у холда Λ тўплам очик тўплам дейилади.

6.3-теорема. Агар тўплам ($A \subset X$) X фазода очик бўлинни учун унинг тўлдирувчи бўлгани СЛ тўплам X метрик фазода ёник бўлинни зарур ва кифоя.

Таъриф. Агар $A \supset B$ бўлса, у холда A тўплам ($A \subset X$) B тўпламда ($B \subset X$) зич дейилади.

Агар $A = X$ бўлса, у холда Λ тўплам ($A \subset X$) X метрик фазонинг ҳамма жойида зич дейилади.

Таъриф. Агар ихтиёрий $B(x, r)$ учун шундай $B(x_1, r_1)$ мавжуд бўлиб $B(x_1, r_1) \cap A = \emptyset$ бўлса, у холда Λ тўплам ($A \subset X$) X метрик фазонинг ҳеч қасерда зич эмас дейилади.

Таъриф. Агар x нукта атрофи $O(x)$ да A тўпламда ётувчи ва Λ тўпламда ($A \subset X$) ётмайдиган x нуқталар бўлса, у холда бундай x ($x \in X$) нукта A тўпламининг чегаравий нуктаси дейилади.

3. Масалар ечиш

6.1-масала. Агар $\Lambda = \{x \in m, x = \{\xi_i\}, i \rightarrow \infty, \xi_i \rightarrow 0\}$ бўлса, у холда Λ тўплам m фазода ёник бўладими?

Ечиш. Лётўпламдан ихтиёрий x_0 олайлик. У холда 6.1-теоремага асосан ихтиёрий $n \in N$ учун $x_n \neq x_{n+1}$, $x_n \rightarrow x_0$ ва ихтиёрий $n \in N$ учун $x_n = \{\xi_i^n\}$, $x_0 = \{\xi_i^0\}$ бўладиган $\{x_n\}$ кетмакетлик ($\{x_n\} \subset \Lambda$) мавжуд.

Ихтиёрий $n \in N$ учун $i \rightarrow \infty$ да $\xi_i^n \rightarrow 0$ бўлгани учун хар қандай ε учун шундай $i_0 = i_0(\varepsilon)$ мавжуд бўлиб $i \geq i_0$ бўлганда

$$|\xi_i^n| < \frac{\varepsilon}{2}, \quad n=1, 2, \dots \quad (1)$$

бўлади. Лекин $i \in N$ бўлиб, $n \rightarrow \infty$ да $\xi_i^n \rightarrow \xi_i^0$. Шунинг учун (1)да $n \rightarrow \infty$ да лимитга ўтиб $|\xi_i^0| \leq \frac{\varepsilon}{2} < \varepsilon$ ни хосил қилимиз, ($i \geq i_0$) яъни $i \rightarrow \infty$ да $\xi_i^0 \rightarrow 0$. Бу эса x_0 нуктанинг $x_0 \in A$ эканлигини ва

6.2-теоремага ассоан А түпнамын фазода ёник эквиваленттің күрсатады.

6.2-масала. С[0,1] фазода $\Lambda = \{x(t) \in C[0,1]; x(0) \leq x(1)\}$ түпнамын ёник бўладими?

Ечиш. Фараз қиласайлик, $x_0 \in \Lambda$ ё болсин. У холда $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x_0$ бўладиган $\{x_n\} \subset \Lambda$ кетма-кетлик мавжуд (6.1-теоремага каранг) ва $n=1, 2, \dots$ учун

$$x_n(0) \leq x_n(1) \quad (2)$$

$\{x_n(t)\} \subset C[0,1]$ кетма-кетлик [0,1] кесмада текис яқинлапади. Шунинг учун $\{x_n(0)\}$ ва $\{x_n(1)\}$ сонли кетма-кетликлар мос равинидә $x_0(0)$ ва $x_0(1)$ ларга яқинлапади.

Оиди (2)дан лимитта ўтиб $x_0(0) \leq x_0(1)$ тенгизланини хосил қиласиз, яъни $x_0 \in A$ ва 6.2-теоремага ассоан А түпнамын ёник.

6.3. масала. С[-1,1] фазода

$$A = \{x(t) \in C[-1,1] : \int_{-1}^0 |x(t)| dt = 1\}$$

түпнамын ёник бўладими?

Ечиш. $x_0 \in A$ оламиз. У холда 6.1-теоремага ассоан, $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x_0$ бўладиган $\{x_n\}$ кетма-кетлик ($\{x_n\} \subset \Lambda$) мавжуд.

Оиди $n \rightarrow \infty$ да

$$\int_{-1}^0 |x_n(t)| dt \rightarrow \int_{-1}^0 |x_0(t)| dt \quad (3)$$

муносабатни кўрсатамиз. Бунинг учун

$$\varphi(t) = \begin{cases} 0, & 0 \leq t \leq 1 \\ 1, & -1 \leq t \leq 0 \end{cases}$$

деб оламиз. У холда

$$\begin{aligned} & \left| \int_{-1}^0 |x_n(t)| dt - \int_{-1}^0 |x_0(t)| dt \right| = \left| \int_{-1}^1 \varphi(t) [|x_n(t)| - |x_0(t)|] dt \right| \leq \\ & \leq \int_{-1}^1 \varphi(t) \|x_n(t) - x_0(t)\| dt \leq \int_{-1}^1 \varphi(t) |x_n(t) - x_0(t)| dt \leq \rho(x_n, x_0) \end{aligned}$$

Энди $n \rightarrow \infty$ да $\rho(x_n, x_0) \rightarrow 0$ бўладиган (3) муносабат келиб чиқпини кўрамиз.

$$\int_{-1}^0 |x_n(t)| dt = 1$$

тепглиқдан лимитга ўтиб

$$\int_{-1}^0 |x_0(t)| dt = 1$$

ҳосил қиласми, яъни $x_0 \in \Lambda$ экан. Шундай қилиб, Λ тўплам ёниқ.

6.4-масала. R^2 фазода

$$A = \{(x, y) \in R^2, \quad |y| = \sin x\}$$

тўплам ёниқ бўладими?

Ечиш. Фараз қиласлик, $(x_0, y_0) \in \Lambda$ бўлсин. У холда R^2 даги метрика бўйича $n \rightarrow \infty$ да $(x_n, y_n) \rightarrow (x_0, y_0)$ бўладиган $\{(x_n, y_n)\}$ кетма-кетлик ($\{x_n, y_n\} \subset \Lambda$) мавжуд, яъни $n \rightarrow \infty$ да координаталар бўйича $x_n \rightarrow x_0$, $y_n \rightarrow y_0$. $|a - b| \leq |a - c| + |c - b| \leq \epsilon$ тенгизлиқдан $|y_n| \rightarrow |y_0|$ ($n \rightarrow \infty$) келиб чиқади. Энди $\sin x$ функция узлуксиз бўлганидан $n \rightarrow \infty$ да $\sin x_n \rightarrow \sin x_0$. Масала шартига асосан ихтиёрий н учун $|y_n| = y_n \sin x_n$ бўлганидан $n \rightarrow \infty$ да бундан лимитга ўтиб $|y_0| = y_0 \sin x_0$ ни ҳосил қиласми.

Демак, $(x_0, y_0) \in \Lambda$. Шундай қилиб Λ тўплам ёниқ.

6.5-масала. $L_q(0, 1)$ фазода

$$L_p(0,1) = \left\{ x(t) : \int_0^1 |x(t)|^p dt < \infty \right\}, p > q \geq 1$$

түйлам очык бұлғады?

Егер. Аввало. $p > q$ бұлғаңда $L_p(0,1) \subset L_q(0,1)$ жеканынан қайд килемиз. Ихтиёрий $x(t) \in L_p(0,1)$ олаб

$$A = \{t \in [0,1] ; |x(t)| \leq 1\}$$

деб белгілаїмиз ва

$$B = \{t \in [0,1] ; |x(t)| > 1\}$$

деб белгілаїмиз. $X(t)$ функция үлчовалы бұлғаңи учун А ва В түйламлар үлчовладыр. А түйламда $|x(t)|^q \leq 1$, янын $x(t)$ функция үлчовали ва чегараланған. Демек, интегралланувчи, янын

$$\int_A |x(t)|^q dt$$

мавжуд. В түйламда $|x(t)|^p \geq |x(t)|^q$. Шунинг учун

$$\int_B |x(t)|^q dt \leq \int_B |x(t)|^p dt < \infty$$

Демек, $|x(t)|^q$ функция А ва В түйламларда интегралланувчи. Ү холда Лебег интегралининг хоссаларига асосан $|x(t)|^q$ функция $[0,1]$ да интегралланувчи. Шундай килемб $L_p(0,1) \subset L_q(0,1)$ ($p > q \geq 1$) жөндеулини неболжанды.

Агар түйлам фәкәт ички нүкталардан тузылған бўлса, бундай түйлам очык бўлади.

Масалан, $L_p(0,1)$ да ётувчи θ нүкта $L_p(0,1)$ учун ички нүкта эмаслыгини кўрсатамиз. Бунинг учун

$$x(t) = t^{-\frac{1}{p}}$$

функцияни олайлик. Бу функция $L_p(0,1)$ да ётмайды. Лекин

$$\rho_q(x, \theta) = \left(\int_0^1 t^{-\frac{q}{p}} dt \right)^{\frac{1}{q}} = \left(\frac{p}{p-q} \right)^{\frac{1}{q}} < \infty,$$

янын $x(t) \in L_p(0,1)$.

Ихтиёрий $\varepsilon > 0$ учун

$$x_\varepsilon(t) = \frac{1}{2} \varepsilon \left(\frac{p-q}{p} \right)^{\frac{1}{q}} x(t)$$

функцияни олайлык. Бу функция учун

$$\rho_q(x_\varepsilon, \theta) = \frac{1}{2} \varepsilon \left(\frac{p-q}{p} \right)^{\frac{1}{q}} \left(\int_0^1 t^{-\frac{q}{p}} dt \right)^{\frac{1}{q}} = \frac{1}{2} \varepsilon < \varepsilon,$$

яъни $x_\varepsilon(t) \in L_q(0,1)$. Лекин $x_\varepsilon(t) \notin L_p(0,1)$.

Шундай қилиб ихтиёрий $O_\varepsilon(\theta)$ атрофда ётувчи $x_\varepsilon(t)$ функция $L_p(0,1)$ да ётмайды, яъни $x_\varepsilon(t) \notin L_p(0,1)$.

Бу эса факат $L_p(0,1)$ түйнаманинг нүкталаридан иборат булган θ нүктеганинг атрофи мавжуд эмаслигини күрсатади.

Демак, $L_p(0,1)$ түйлам $L_q(0,1)$ фазода очик эмас.

6.6-масала. $C[0,1]$ фазода

$$A = \{x \in C[0,1] : x\left(\frac{1}{2}\right) > 0\}$$

түйлам очик бўладими?

Ечиш.

$$CA = \{x \in C[0,1] : x\left(\frac{1}{2}\right) > 0\}$$

түйнамни олиб қарайлык. Агар CA ёниқ бўлса, у ҳолда 6.3-теоремага асоссан, A түйлам очик бўлади. Фараз қилайлик, $x_0 \in (CA)$ ё бўлсан. У ҳолда $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x_0$ бўладиган $\{x_n\}$ кетма-кетлик ($\{x_n\} \subset (CA)$) мавжуд. $C[0,1]$ фазода $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик текис яқинлашади. Шунинг учун $\left\{x_n\left(\frac{1}{2}\right)\right\}$ соили кетма-кетлик $x_n\left(\frac{1}{2}\right)$ га яқинлашади. Ихтиёрий $n=1, 2, 3, \dots$ учун $x_n\left(\frac{1}{2}\right) \leq 0$ бўлгани учун бундан лимитга ўтиб $x_0\left(\frac{1}{2}\right) \leq 0$ ҳосил килемиз, яъни $x_0 \in (CA)$. Шундай қилиб CA түйлам ёниқ. У

кетник $x_n\left(\frac{1}{2}\right)$ га яқинлашади. Ихтиёрий $n=1, 2, 3, \dots$ учун $x_n\left(\frac{1}{2}\right) \leq 0$ бўлгани учун бундан лимитга ўтиб $x_0\left(\frac{1}{2}\right) \leq 0$ ҳосил килемиз, яъни $x_0 \in (CA)$. Шундай қилиб CA түйлам ёниқ. У

холда 6.3-теоремага асасан А түнлам С[0,1] фазода очик бўлади.

6.7-масала. С[-1, 1] фазода

$$A = \{x(t) \in C[-1,1] : x^2(t) < 1, t \in [-1,1]\}$$

түнлам очик бўладими?

Ечиш. $x^2(t) < 1$, $t \in [-1,1]$ шарт $|x(t)| < 1$, $t \in [-1,1]$ шарт билан тенг кучал. Ихтиёрий $x_0 \in A$ оламиз. $x_0(t)$ узлуксиз функция бўлганидан ва $|x_0(t)| < 1$ бўлганидан

$$\min_{t \in [-1,1]} \{1 - |x_0(t)|\} = \varepsilon \quad (4)$$

бўладиган $\varepsilon > 0$ мавжуд.

$B\left(x_0, \frac{\varepsilon}{2}\right)$ шарни олиб $B\left(x_0, \frac{\varepsilon}{2}\right) \subset A$ муносабатни кўрсата-
миз.

$$t \in [-1,1] \text{ да } |x(t) - x_0(t)| < \frac{\varepsilon}{2}, \quad x(t) \in B\left(x_0, \frac{\varepsilon}{2}\right) \text{ ёки}$$

$$x_0 - \frac{\varepsilon}{2} < x(t) < x_0 + \frac{\varepsilon}{2} \quad (5)$$

Оиди (4) тенглигини бундай ёзамиз

$$\min_{t \in [-1,1]} \{1 - |x_0(t)|\} = 1 + \min_{t \in [-1,1]} \{-|x_0(t)|\} = \varepsilon$$

у холда

$$1 - \varepsilon = \max_{t \in [-1,1]} |x_0(t)|$$

ёки

$$|x_0(t)| \leq 1 - \varepsilon, t \in [-1,1],$$

$$\varepsilon - 1 \leq x_0(t) \leq 1 - \varepsilon \quad (6)$$

бу (6) тенгизлиг (5) га асосан қўйидагича кўришинга эга бў-
лади.

$$x(t) < x_o(t) + \frac{\varepsilon}{2} \leq 1 - \varepsilon + \frac{\varepsilon}{2} = 1 - \frac{\varepsilon}{2} < 1,$$

$$x(t) > x_o - \frac{\varepsilon}{2} \geq \varepsilon - 1 - \frac{\varepsilon}{2} = \frac{\varepsilon}{2} - 1 > -1,$$

яйни $|x(t)| < 1$. Бу билан $B\left(x_o, \frac{\varepsilon}{2}\right) \subset A$ мүносабат неботланади,

яйни ҳар қандай $x_0 \in A$ нүкта ўзининг бирор атрофи билан A тўпламга киради.

Демак, С[1-1,1] фазода A очиқ тўплам.

6.8-масала. Фараз қилайлик,

$$A = \left\{ x \in m; x = \{\xi_i\}, \sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i| < \infty \right\}$$

бўлсин. У холда $\bar{A} = c_0$ тенгликини неботланади. Бунда c_0 эса полга яхшиланувчи кетма-кетликлар фазоси.

Ечиш.

$$\sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i| < \infty$$

бўлганидан ихтиёрий $x \in A$ учун $i \rightarrow \infty$ да $\xi_i \rightarrow 0$, бу эса $A \subset c_0$ мүносабатини билдиради.

Иккитинч томондан ихтиёрий $x \in c_0$ ва $\varepsilon > 0$ учун

$$\rho(x_n, x) = \sup_{i \geq n+1} |\xi_i| < \varepsilon \quad (x \in c_0, i \rightarrow \infty \text{ да } \xi_i \rightarrow 0)$$

бўладиган

$$\{x_n\} = \{\xi_i\} \in A$$

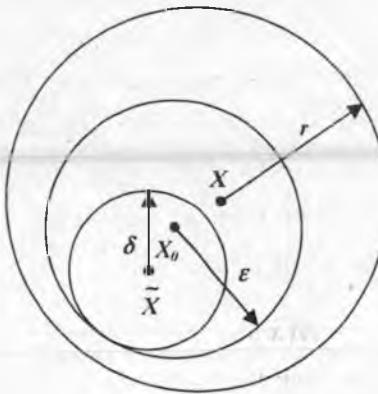
кетма-кетлик мавжуд, яйни A тўплам c_0 фазонинг ҳамма жойида зич. Демак, $A = c_0$ тенглик ўринади.

6.9-масала. m фазода

$$A = \left\{ x \in m; x = \{\xi_i\}, \sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i| < \infty \right\}$$

тўплам ҳеч қаерда зич эмаслиги неботланади.

Ечиш. Ихтиёрий $B(x, r)$ шарни m фазода кўриб ўтайлик (шаклга қаранг).

Агар бу шар Λ түпнамының нүктегелериниң ўз ичига олмаса, у ҳолда масала санылган бўлади.

Фараз қилайлик, $x_0 \in \Lambda$, $x_0 = \{\xi_i\}$, $x_0 \in B(x, r)$ бўлсин. У ҳолда $y = \left\{1 - \frac{1}{i}\right\}$ элементи m фазода ётади ва у фақат Λ түпнамда ётмасдан ҳатто c_0 фазода ҳам ётмайди, чунки

$$\sum_{i=1}^{\infty} \left(1 - \frac{1}{i}\right) = \infty, \quad 1 - \frac{1}{i} \rightarrow 1, i \rightarrow \infty$$

у ҳолда ихтиёрий $\varepsilon > 0$ учун

$$\tilde{x} = \left(x_0 + \frac{1}{2} \varepsilon y \right)$$

элемент учун

$$\tilde{x} \notin A, \tilde{x} \notin c_0$$

муносабат бажарилади.

Энди $\varepsilon > 0$ ни $B(x_0, \varepsilon) \subset B(x, r)$ бўладиган қилиб аниқлаймиз. Бунинг учун $\delta = r - \rho(x, x_0)$ деб олиш кифоя.

Энди

$$\rho(\tilde{x}, x_0) = \sup_{i \geq 1} \left| \xi_i + \frac{1}{2} \varepsilon \left(1 - \frac{1}{i}\right) - \xi_i \right| = \frac{\varepsilon}{2} \sup_{i \geq 1} \left(1 - \frac{1}{i}\right) = \frac{\varepsilon}{2} < \varepsilon$$

бўлганидан ихтиёрий ε учун

$$\bar{x} \in B(x_0, \varepsilon), \quad 0 < \varepsilon < r - \rho(x, x_0)$$

Бу $\tilde{x}$ элемент учун $\tilde{x} \in (C_{c_0})$ мүнөсабат бажарылады. Юқоридаги 6.1-масалада C_0 түплемнинг ёниглигі иеботланған. Шунинг учун унинг тұлдирувчеси C_{c_0} түплем очықдир. Демек? $\tilde{x} \in (C_{c_0})$ элемент ўзиннің бирор атроғы билан $B(\tilde{x}, \delta)$ шарда өтады. Бу ерда $\delta > 0$ сонь

$$B(\tilde{x}, \delta) \subset B(x_0, \varepsilon)$$

мүнөсабат бажарыладын қылыш олиш мүмкін.

Бүндай ҳолатда,

$$B(\tilde{x}, \delta) \cap c_0 = \emptyset$$

әканлығы туццунарлайдыр ва $A \subset c_0$ бўлганидан (6.8-теоремага қаранг)

$$B(\tilde{x}, \delta) \cap A = \emptyset$$

мүнөсабат келиб чиқади, яъни A түплем та фазоннің ҳеч қаерда зич эмас.

6.10-масала.

$$A = \{x \in l_2 : x = \{\xi_i\}, \quad \xi_i \neq 0 \text{ і } i \text{ шарнан чекли қиймати учун}\}$$

түплемнинг туташмасы $\bar{A}$ түплемни тошиңг.

Ечиш. А түплемнинг l_2 фазоннің хамма жойида зич әканлыгини кўрсатамиз. Ҳақиқатан ҳам, l_2 фазога

$$\sum_{i=1}^{\infty} \xi_i^2 < \infty$$

шартин қапоатлантирувчи $x = \{\xi_i\}$ элементлар киради. Шунинг учун $x \in l_2$ ва $\varepsilon > 0$ бўлганда.

$$\sum_{i=n_0+1}^{\infty} \xi_i^2 < \varepsilon^2$$

бўладиган $n_0(x, \varepsilon)$ натурал сон мавжуд.

Нараз қиласайлик,

$$\bar{x} = \{\xi_j\}_{j=1}^{n_0}$$

бүлсін. Ү ҳолда $\bar{x} \in A$ бўлини тушунарладир. Шундай қилиб иктиёрий $x \in l_2$ ва ихтиёрий $\varepsilon > 0$ учун $\rho(x, \bar{x}) < \varepsilon$ бўладиган $\bar{x}$ элемент ($\bar{x} \in A$) мавжуд, яъни А тўплам l_2 фазонинг ҳамма жойида зич. Шунинг учун $\bar{A} = l_2$ тенглик ўринли.

4. Мустақил ечиш учун масалалар

1. m фазода

$$A = \left\{ x \in m : x = \{\xi_i\}, \sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i|^p < \infty, 1 \leq p < \infty \right\}$$

тўплам ёник бўладими?

2. l_2 фазода

$$\Lambda = \{x \in l_2 : x = \{\xi_i\}, \xi_i \neq 0, \text{ и нинг чекли қийматларида}\}$$

тўплам ёник бўладими?

3. l_p фазода

$$A = \left\{ x ; x = \{\xi_i\}, \sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i|^q < \infty, p > q \geq 1 \right\}$$

тўплам ёник бўладими?

4. l_5 фазода

$$\Lambda = \{x \in l_5 : x = \{\xi_i\}, \xi_i \neq 0, \text{ и нинг чекли қийматларида}\}$$

тўплам очик бўладими?

5. l_2 фазода

$$A = \left\{ x \in l_2, x = \{\xi_i\}, \sum_{i=1}^{\infty} \xi_i = 0 \right\}$$

тўплам очик бўладими?

6. m фазода

$$A = \left\{ x \in m, x = \{\xi_i\}, \sum_{i=1}^{\infty} \xi_i = 0 \right\}$$

тўплам очик бўладими?

7. С[-1,1] фазода монотон узлуксиз функциялар түплами ёниқ бўладими?

8. С[а, b] фазода даражаси n дан ошмайдиган алгебраик кўнхаджар түплами ҳеч қаерда зич эмаслиги исботлансин.

9. L_2 фазода

$$A = \left\{ x \in L_2 : x = \{\xi_i\}, \sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i|^2 < \infty \right\}$$

түплам ҳамма жойда зич эканлиги исботлансин.

10. m фазода

$$A = \left\{ x \in m : x = \{\xi_i\}, \sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i|^p < \infty, 1 \leq p < \infty \right\}$$

түплам ҳеч қаерда зич эмаслиги исботлансин.

БИЛАНДИРУВАСИДА

7-§. МЕТРИК ФАЗОНИНГ ТҮЛАЛИГИ ВА СЕПАРАБЕЛЛИГИ

1. Асосий түшүнчалар ва теоремалар

Агар X метрик фазода ҳар қандай фундаментал кетма-кетликтүрүшүнүүчү бўлса, у ҳолда X тўла метрик фазо дейилади.

Агар Y фазо тўла бўлиб Y да зич бўлган Z қисм тўплам мавжуд ($Z \subset Y$) ва Y фазо X фазо билан изометрик бўлса, у ҳолда Y метрик фазо X фазонинг тўздирувчилигиде дейилади.

Агар X метрик фазо ҳамма жойда зич бўлган саноғын тўпламни ўз ичига олса, у ҳолда X сепарабел фазо дейилади.

7.1-теорема. X метрик фазо тўла бўлиши учун $n \rightarrow \infty$ да радиуслари $r_n \rightarrow 0$ бир-бирига жойланадиган ҳар қандай ёник шарлар кетма-кетлиги бўш бўлмаган кесимга эга бўлиши зарур ва кифоя.

7.2-теорема. X сепарабел фазонинг A қисм тўплами ($A \subset X$) яна сепарабел фазодир.

2. Масалалар ечиш

7.1-масала. Агар

$$A = \{x \in I_1 : x = \{\xi_i^n\}_1^N, n=1, 2, \dots\}$$

тўпламда I_1 фазонинг метрикаси киритилган бўлса, у ҳолда бундай A фазо тўла бўладими?

Ечиш. Ихтиёрий $x_0 \in I_1$, $x_0 = \{\xi_i^0\}_1^N$ элемент оламиз. У ҳолда

$$x_0^n = \{\xi_i^0\}_1^N, n \in N = \{1, 2, \dots\}$$

элементлар A тўпламда ётади.

Энди $x_0 \in l_1$ бўлиши учун $n \rightarrow \infty$ да

$$\rho(x_0^n, x_0) = \sum_{i=n+1}^{\infty} |\xi_i^0| \rightarrow 0$$

бўлади. Бу эса l_1 фазода $\{x_0^n\}$ кетма-кетликининг x_0 элементга яқинланишини кўрсатади. У ҳолда $\{x_0^n\}$ кетма-кетлик l_1 фазодаги фундаментал бўлади. Демак, бу А фазода ҳам фундаментал бўлади. Агар А фазо тўла бўлганда $x_0 \in A$ бўлар эди. Лекин x_0 элементи ξ_0^0 саноқли сонлар танланниши билан аниқланганини учун $x_0 \notin A$ бўлади. Демак, А фазо тўла эмас.

7.2-масала. Агар

$$A = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : 0 < x^2 + y^2 \leq 2\}$$

тўйламда $\mathbb{R}^2$ фазонинг метрикаси қабул қилинган бўлса, А фазо тўла бўладими?

Ечиш. Фараз қиласайлик, А тўйламда $B\left[\theta, \frac{1}{n}\right]$, $n \in N$ шарлар кетма-кетлиги бўлсин. Бу ерда, $n \rightarrow \infty$ да радиуслари $r_n = \frac{1}{n} \rightarrow 0$, бўлган шарлар бир-бирига жойлашганини кўрситиб турибди.

Энди $\mathbb{R}^2$ фазода $\theta \in A$ ва $\theta \in B\left[\theta, \frac{1}{n}\right]$, $n \in N$

$$\bigcap_{n=1}^{\infty} B\left[\theta, \frac{1}{n}\right] = \{\theta\}$$

бўлганидан А тўйламда

$$\bigcap_{n=1}^{\infty} B\left[\theta, \frac{1}{n}\right] = \emptyset$$

Демак, А тўйлам тўла эмас.

7.3-масала.

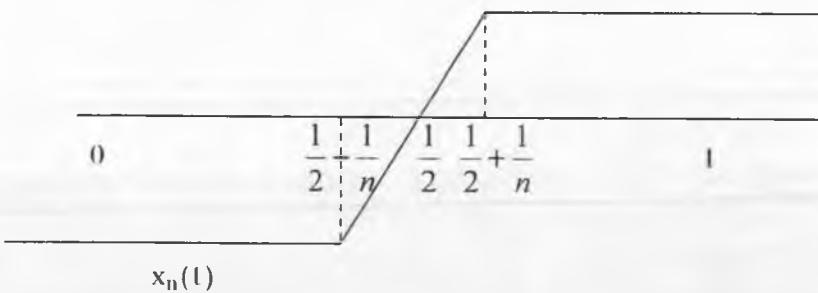
$$C^2[0,1] = \left\{ x(t) \in C[0,1]; \int_0^1 |x(t)|^2 dt < \infty \right\}$$

фазо тўлами?

Ешиш. Фараз қиласынан,

$$x_n(t) = \begin{cases} -1, & 0 \leq t < \frac{1}{2} - \frac{1}{n} \\ n(t - \frac{1}{2}), & \frac{1}{2} - \frac{1}{n} \leq t < \frac{1}{2} + \frac{1}{n} \\ 1, & \frac{1}{2} + \frac{1}{n} < t \leq 1 \end{cases}$$

бүлсеп (шакыл күйіндегіча қаралған).

Бу $x_n(t)$, $n \in \mathbb{N}$ үзлүксиз функциялардан иборат. $\{x_n(t)\}$ көпмә-кетлигінинг $C^2[0,1]$ фазода фундаментал эканынниң күрсатамызы.

$m > n$ бүлганды

$$\begin{aligned} \rho(x_n, x_m) &= \left(\int_0^1 |x_n(t) - x_m(t)|^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= 2 \int_{\frac{1}{2}}^{\frac{1}{2} + \frac{1}{m}} \left(m\left(t - \frac{1}{2}\right) - n\left(t - \frac{1}{2}\right) \right)^2 dt + 2 \int_{\frac{1}{2} + \frac{1}{m}}^{\frac{1}{2} + \frac{1}{n}} \left(1 - n\left(t - \frac{1}{2}\right)^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= \left(2(m-n)^2 \int_0^{\frac{1}{n}} t^2 dt + 2 \int_{\frac{1}{n}}^{\frac{1}{m}} (1-nt)^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= \left(\frac{2(m-n)^2}{3m^3} + \frac{2}{3n} \left(\frac{m-n}{m} \right)^3 \right)^{\frac{1}{2}} = \left(\frac{2}{3} \cdot \frac{1}{n} \left(1 - \frac{n}{m} \right)^2 \right)^{\frac{1}{2}} \rightarrow 0, \\ n, m \rightarrow \infty, \quad \frac{n}{m} < 1, \quad \left(1 - \frac{n}{m}\right)^2 < 1, \quad n, m \in \mathbb{N} \end{aligned}$$

Агар $m < n$ бўлса, худди шундай $m, n \rightarrow \infty$ да $\rho(x_n, x_m) \rightarrow 0$ исботланади.

Шундай қилиб $C^2[0,1]$ фазода $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик фундаментал.

Фараз қиласиник,

$$x_0(t) = \begin{cases} 1, & \frac{1}{2} < t \leq 1 \\ 0, & t = \frac{1}{2} \\ -1, & 0 \leq t < \frac{1}{2} \end{cases}$$

бўлсин. У ҳолда $L_2[0,1]$ фазода

$$\begin{aligned} \rho(x_n, x_0) &= \left(\int_0^1 |x_n(t) - x_0(t)|^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= \left(2 \int_0^{\frac{1}{n}} (1 - nt)^2 dt \right)^{\frac{1}{2}} = \left(\frac{1}{3n} \right)^{\frac{1}{2}} \rightarrow 0, \quad n \rightarrow \infty \end{aligned}$$

Бу эса $\{x_n(t)\}$ кетма-кетликинг $x_0(t) \in L_2[0,1]$ элементтга яқинлашишини кўрсатади. Лекин $x_0(t) \notin C^2[0,1]$ бўлгани учун $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик $C^2[0,1]$ фазода яқинлашмайди.

Демак, $C^2[0,1]$ фазо тўла эмас.

7.4-масала. Агар X тўла метрик фазодаги $B[x, r]$ шарда метрика X дагидек аниқланган бўлса, у ҳолда $B[x, r]$ шар тўла метрик фазодан иборат эканлиги исботлансан.

Ечиш. Фараз қиласиник, $B[x, r]$ шарда $\{x_n(t)\}$ фундаментал кетма-кетлик бўлсин.

$$\{x_n(t)\} \subset B[x, r]$$

бўлганидан бу кетма-кетлик X да ҳам фундаментал бўлади. X тўла фазо. Шунинг учун $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x_0 \in X$ ва $B[x, r]$.

X да ёпиқ. Демак, $x_0(t) \in B[x, r]$. Шундай қилиб $B[x, r]$ даги ихтиёрий фундаментал кетма-кетлик $B(x, r)$ да яқинлашувчи, яъни $B[x, r]$ фазо тўла.

7.5-масала. Агар

$$A = \{x \in l_2 : \quad x = \{\xi_i\}, \quad |\xi_i| \leq a, \quad i \in N$$

түйламда l_2 фазоиниг метрикаси қабул қилинган бўлса, у ҳолда Λ фазо тўла бўладими?

Ечиш. Ўқоридаги 6.4-теоремага асосан, Λ түйламиниг ёник эканализини кўрсатни кифоя. Фараз қилайлик, $x_0(1) \in A$. У ҳолда $n \rightarrow \infty$ да $x_n \rightarrow x_0$ бўладиган $\{x_n(1)\} \subset \Lambda$ кечма-кегиник мавжуд. l_2 даги яқинлашни координаталар бўйичадир. Бу эса $x_n = \{\xi_i^n\}$, $x_0 = \{\xi_i^0\}$ бўлганда $n \rightarrow \infty$ да $i \in N$ да $\xi_i^n \rightarrow \xi_i^0$ эканлизини кўрсатади. Лекин

$$|\xi_i^n| \leq a, \quad i, n \in N$$

Шунинг учун $n \rightarrow \infty$ да лимитга ўтиб

$$|\xi_i^0| \leq a, \quad i \in N$$

еканини тоғаниз.

Демак, Λ түйлам ёник, шунинг учун Λ тўла метрик фазодан иборат.

7.6-масала. Агар

$$\Lambda = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : \quad |x| \leq 1, \quad x^2 + y^2 \leq 4\}$$

түйламда $\mathbb{R}^2$ фазоиниг метрикаси қабул қилинган бўлса, у ҳолда Λ сепарабел фазо бўладими?

Ечиш. $\mathbb{R}^2$ сепарабел фазодан иборат. Шунинг учун 7.2-теоремага асосан Λ сепарабел фазо бўлади.

7.7-масала.

$$C^1[a, b] = \left\{ x(t) \in C[a, b], \quad \int_a^b |x(t)| dt < \infty \right\}$$

фазоиниг тўлдирувчинини тоғинг.

Ечиш. $\bar{C}^1[a, b] = L[a, b]$ муносабатини кўрсатни кифоя. $L[a, b]$ фазо тўла ва бу фазода ўз-ўзига изометрик бўлган $C^1[a, b]$ фазони олиш мумкин.

Аввало,

$$\bar{O}[a, b] = L[a, b]$$

муносабатни күрсатамиз, бунда $O[a, b]$ билан $[a, b]$ кесмада ўлчовали ва чегараланган функциялар фазоси белгиланган. $\bar{O}[a, b]$ эса унинг тутгашмаси.

Фараз кынаймык,

$$A_n = \{t \in [a, b]; \quad x(t) > n\},$$

$$A = \{t \in [a, b]; \quad |x(t)| = \infty\}$$

бўлсин. У ҳолда, $\mu A = 0$ ва $A_0 \supseteq A_{n+1}$, $n \in \mathbb{N}$

$$\bigcap_{n=1}^{\infty} A_n = A$$

эканини кўрсатамиз. Агар $t \in A$ бўлса, $|x(t)| = \infty$ ва демак, $n \in \mathbb{N}$ учун $|x(t)| = \infty > n$. Бу эса $n \in \mathbb{N}$ да $t \in A_n$ ни кўрсатади. Аксинча, агар $t \in \bigcap_{n=1}^{\infty} A_n$ бўлса, у ҳолда $t \in A_n$, $n \in \mathbb{N}$. Яъни $n \in \mathbb{N}$ учун $|x(t)| > n$.

Охирги тенгсизликдан лимитга ўтиб $|x(t)| \geq \infty$, яъни $|x(t)| = \infty$ ва $t \in A$ ҳосил қиласмиз.

Энди ўлчовнинг узлуксизлигига асосан

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mu A_n = \mu A = 0 \quad (1)$$

эканини тонашимиз.

Бу (1) тенгликдан ихтиёрий $\delta > 0$ учун $n > n_0(\delta)$ да

$$\mu A_n < \delta \quad (2)$$

бўладиган $n_0(\delta)$ натурал сон тонилини келиб чикади.

Энди

$$y(t) = \begin{cases} x(t), & t \in [a, b] \setminus A_n \\ 0, & t \in A_{n_0} \end{cases}$$

деб қараймиз.

$[a, b]$ кесмада $|x(t)| > n_0$ бўладиган тақвимларни танилаб юборсак, у ҳолда $[a, b]/A_{n_0}$ тўпламда $|x(t)| \leq n_0$ бўлади. Йекин ихтиёрий $t \in [a, b]/A_{n_0}$ учун $|y(t)| = |x(t)| \leq n_0$, яъни $y \in O[a, b]$.

Оиди

$$\rho(x, y) = \int_a^b |x(t) - y(t)| dt = \int_{A_{n_0}} |x(t)| dt \quad (3)$$

экансин күрсатамиз.

Бу (3) дан Лебег интегралининг абсолют узлукензлик хоссасига (4-§даги 4.6-теоремага қаранг) асосан (2) тенгизлигидан ихтиёрий $\varepsilon > 0$ учун

$$\rho(x, y) < \frac{\varepsilon}{2} \quad (4)$$

бўладиган $\delta > 0$ сонни ташлан мумкин экансиги келиб чиқади.

Шундай қилиб $O[a, b]$ тўплам $L[a, b]$ нинг хамма жойида зичдири. Лузин теоремасига (3-§даги 3.7-теоремага қаранг) асосан ихтиёрий $\eta > 0$ учун $\mu B = \mu\{t \in [a, b] : z(t) \neq y(t)\} < \eta$ бўладиган $[a, b]$ да узлусиз $z(t)$ функция мавжуд. У ҳозда Лебег интегралининг абсолют узлукензлик хоссасига асосан $\eta > 0$ сонни

$$\rho(y, z) = \int_B |y(t) - z(t)| dt < \frac{\varepsilon}{2} \quad (5)$$

бўладиган кисиб ташлан хам мумкин.

Оиди (4) ва (5)ларга асосан

$$\rho(x, z) \leq \rho(x, y) + \rho(y, z) < \varepsilon$$

Демак, $C^1[a, b]$ фазонинг тўлдирувчиلى $L[a, b]$ фазодан иборат.

7.8-масала. $L_p(0, 1)$, $1 \leq p < \infty$ фазода $x_n(t) = t^{3n} - t^{6n}$ кетма-кетлик фундаментал бўладими?

Ечиш. Ўқоридағи 7.3-масалага асосан $\{x_n(t)\}$ кетма-кетликининг $L_p(0, 1)$ да яқинлашшинин кўреатини кифоя. $n \rightarrow \infty$ да $[0, 1]$ кесмада $x_n(t) \rightarrow 0$ кўриниш турабди. Оиди $L_p(0, 1)$ да $x_n(t) \rightarrow 0$, $n \rightarrow \infty$ бўлиншинин кўрсатамиз.

$$\rho(x_n, 0) = \left(\int_0^1 |t^{3n} - t^{6n}|^p dt \right)^{\frac{1}{p}} = \left(\int_0^1 t^{3n}(1-t^{3n})^p dt \right)^{\frac{1}{p}}$$

$t \in [0,1]$ ва $|t^{3n}| \leq 1$ бүлганидан

$$\int_0^1 |t^{3n} - t^{6n}|^p dt \leq \int_0^1 t^{3np} dt = \frac{1}{3np+1}$$

Шуннан учун

$$\rho(x_n, 0) \leq \left(\frac{1}{3np+1} \right)^{\frac{1}{p}} \rightarrow 0, \quad n \rightarrow \infty$$

Демек, $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик $L_p(0,1)$, ($1 \leq p < \infty$)да фундаменталдир.

7.9-масала. $C[0,1]$ фазода 7.8-масаладаги кетма-кетлик фундаментал бүләдим?

Ечиш. Фараз қылайынк, $n=2m$ бүлсип, янын $n>m$ ва $t_n = 2^{-\frac{1}{3n}}$. Үр холда

$$\begin{aligned} \rho(x_n, x_m) &= \max_{t \in [0,1]} |t^{3n} - t^{6n} + t^{6m} - t^{3m}| \geq \\ &\geq |t_n^{3n} - t_n^{6n} - t_m^{3m} + t_m^{6m}| = \frac{1}{2} - \frac{1}{4} - \frac{1}{\sqrt{2}} + \frac{1}{2} = \frac{3}{4} - \frac{1}{\sqrt{2}} > 0 \end{aligned}$$

$n \in \mathbb{N}$ ва $n=2 m$.

Демек, $\{x_n(t)\}$ кетма-кетлик $C[0,1]$ фазода фундаментал әмас.

3. Мұстакыл ечиш учун масалалар

1. Ҳар қандай тұла метрик фазолинг ажрымсыз нүкталари сапоқсиз түп搭乘 әкаплигига иеботланасин.
2. Сапоқлы миқдордаги ҳамма жойда зич бүлған тұлиқмас метрик фазолинг очиқ түп搭乘лар кесимні ҳамма жойда зич әмаслигига мисоллар көлтириңг.
3. $C^1[a, b]$ тұла фазоми?
4. Сапоқлы миқдордаги ҳамма жойда зич бүлған тұла метрик фазолинг очиқ түп搭乘лар кесимні ҳамма жойда зич түп搭乘 әкаплигини иеботланғ.

5. S сепарабел фазо бўладими? Бунда S соили кетма-кетликлар фазоси.

6. S[a, b] сепарабел фазо бўладими? Бунда, S[a, b] фазо [a, b] кесмада ўлчовали бўлган функциялар фазосидир.

7. Ҳамма соили кетма-кетликлар тўпламида метрика

$$\rho(x, y) = \sup_{i \geq 1} \frac{|\xi_i - \eta_i|}{1 + |\xi_i - \eta_i|}$$

формула билан аниқланган. Ёу фазо сепарабел фазо бўладими?

8. C(-∞, ∞) сепарабел фазо бўладими?

9. Агар X метрик фазода ихтиёрий кетма-кетлик фундаментал кетма-кетликини ўз ичига олса, у ҳолда X сепарабел фазо эканлигини исботланг.

10. C[0, 1] фазода $x_n(t) = t^n - t^{4n}$, ($n \in \mathbb{N}$) кетма-кетлик фундаментал бўладими?

8-§. МЕТРИК ФАЗОДА КОМПАКТ ТҮПЛАМЛАР ВА ҚИСҚАРТИРИШ ОПЕРАТОРИ

1. Асосий түшүнчалар

$X = (X, \rho)$ метрик фазодаги K түплемининг ихтиёрий элементлар кетма-кеттегидан якшылашувчи кетма-кеттегиниң ажратыб олыш мүмкін бўлса, у ҳолда K түплем ($K \subset X$) иисбий компакт дейилади.

Агар $K \subset (X, \rho)$ түплем иисбий компакт бўлса ва ёниқ бўлса, у ҳолда K түплем (X, ρ) метрик фазода компакт дейилади.

Агар ихтиёрий $\varepsilon > 0$ ва ихтиёрий $x \in K$ учун ($K \subset (X, \rho)$

$$\rho(x, y) < \varepsilon$$

бўладиган $y \in A$ мавжуд бўлса ($A \subset (X, \rho)$ у ҳолда бундай A түплем $K \subset (X, \rho)$ түплем учун ε - тўр дейилади.

Агар ҳар қандай $\varepsilon > 0$ учун ва K түплем учун чекли ε тўр мавжуд бўлса, у ҳолда $K \subset (X, \rho)$ түплем батамом (тўла) чегараланган дейилади.

Компакт бўлган X метрик фазо компакт дейилади.

Агар K түплем ($K \subset (X, \rho)$) чегараланган бўлса, у ҳолда $x(t) \in K$ функция текис чегараланган дейилади, янын $t \in [a, b]$ бўлганда хамма $x(t) \in K$ учун $C > 0$ сон мавжуд бўлиб $|x(t)| \leq C$ бўлса, у ҳолда $x(t)$ функциялар текис чегараланган дейилади.

Агар ҳар қандай $\varepsilon > 0$ ихтиёрий $t_1, t_2 \in [a, b]$ учун шундай $\delta > 0$ мавжуд бўлиб

$$|t_2 - t_1| < \delta$$

бўлганда $x(t) \in K \subset C[a, b]$ функциялар учун

$$|x(t_2) - x(t_1)| < \varepsilon$$

бўлса, у ҳолда $x(t)$ функциялар бир хил даражали узлуксиз функциялар дейилади.

Агар Λ оператор учуны $0 < \alpha < 1$ соң мавжуд бўлиб ($\Lambda: X \rightarrow X$),
 $X=(X, \rho)$

$$\rho(\Lambda x, \Lambda y) \leq \alpha \rho(x, y), \quad x, y \in X$$

бўлса, у ҳолда Λ қисқартириш оператори дейилади.

Агар $\Lambda x=x$ бўлса, у ҳолда $x \in X$ нуқта Λ операторининг
қўзғалмас нуқтаси дейилади.

2. Асосий теоремалар

8.1-теорема. X чекни ўлчовали метрик фазодаги K тўплам
ниебий компакт бўлини учун X фазода K тўплам чегараланган
бўлини зарур ва кифоядир.

8.2-теорема. (Хаусдорф). K тўплам ($K \subset X$) ниебий компакт
бўлиши учун X шинг тўла бўлиши зарур ва X шинг тўла-
лиги K шинг батамом чегараланган бўлини учун кифоя.

8.3-теорема. (Арцела) $K \subset C[a, b]$ ниебий компакт бўлини
учун K шинг функциялар тўплами текис чегараланган ва текис
(бир хилт) даражада узлукен бўлини зарур ва кифоя.

8.4-теорема. Қисқартирувчи Λ оператор ($\Lambda: X \rightarrow X$) учун
тўла метрик X фазода биргина қўзғалмас нуқта мавжуд.

3. Масалалар ечиш

8.1-масала. Агар

$$K = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : x^2 + y^2 \leq 1, x > 0\}$$

бўлса, у ҳолда K тўплам $\mathbb{R}^2$ да компакт бўладими?

Ечини. K тўплам чегараланган. Шунинг учун 8.1-теоремага
асосан K ниебий компактдир. Лекин бу тўплам ёпиқ эмас,
чунки $O(0, 0)$ нуқта У тўплам учун лимит нуқта бўлиб
 $O(0, 0) \notin K$.

Демак, K компакт эмас.

8.2-масала. Агар

$$K = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : |y| = y \cos x, |y| \leq 1\}$$

бўлса, у ҳолда K тўплам $\mathbb{R}^2$ фазода компакт бўладими?

Ечиш. Агар $y>0$ бўлса, у ҳолда $\cos x=1$, $x=2k\pi$ ($k \in \mathbb{Z}$). Агар $y<0$ бўлса, у ҳолда $\cos x=-1$, $x=(2k+1)\pi$ ($k \in \mathbb{Z}$). Нихоят $y=0$ да $|y|=ycosx$ тенглик ҳар қандай $x \in \mathbb{R}$ учун ўришиш.

Шундай қилиб, К тўплам

$$\{(2k\pi, 0 \leq y \leq 1) \} \cup \{(2k+1)\pi, -1 \leq y \leq 0) \} \cup R \quad k \in \mathbb{Z}$$

кўринишдаги нуқталар тўпламидан иборат. Бу тўплам ОХ ўқ бўйлаб чегараланмаган, яъни 8.1-теорема шартни бажарилемайди.

Демак, К тўплам компакт эмас.

8.3-масала. Агар

$$K = \left\{ x \in l_p, \quad x = \{\xi_i\}, \quad \sum_{i=1}^{\infty} |\xi_i|^p = 1 \right\}$$

бўлса, у ҳолда К тўплам l_p фазода нисбий компакт бўладими?

Ечиш. l_p фазода

$$\{e_n\}, \quad e_n = (\underbrace{0, 0, \dots, 0}_n, 1, 0, \dots)$$

кетма-кетликини кўриб ўтамиш. Бу ерда

$$\rho(e_n, e_s) = 2^p, \quad n, s \in N, n \neq s$$

энди ε сонини $0 < \varepsilon < 2^{\frac{1}{q}}$, $\left(\frac{1}{p} + \frac{1}{q} = 1 \right)$ деб ташлаймиз. У ҳолда ҳар

қандай $O_\varepsilon(x)$ да ($x \in l_p$) e_n кўринишда бигитдан шукта бўлади, яъни берилган $\varepsilon > 0$ учун К ининг чекли ε -тўри мавжуд бўлмайди.

Шунинг учун 8.2-теоремага асосан, К тўплам нисбий компакт бўла олмайди.

8.4-масала. Агар

$$A = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2, \quad x^2 + y^2 \leq 1, \quad x \geq 0\}$$

Бўлиб, В тўплам $[-1, 1]$ кесмадаги рационал сонлардан иборат бўлса, у ҳолда К= $\Lambda x B$ тўплам $\mathbb{R}^3$ фазода компакт бўладими?

Ечиш. К тўплам $\mathbb{R}^3$ да чегаралангани. Шунинг учун 8.1-теоремага асосан К нисбий компакт. Лекин К тўплам $\mathbb{R}^3$ да ёниқ эмас. Буни қўйидагича кўрсатамиз.

Фараз қылайлык, $\{r_k\}$ кетма-кетлик В түпнамдан олинган рационал сонлар кетма-кеттеги бүшіб, $k \rightarrow \infty$ да $r_k \rightarrow -\frac{\sqrt{2}}{2}$ бўлсин.

$$\{S_n\} = \{(x_k, y_k)\} \subset \Lambda$$

бўлганида

$$z_n = (s_n, r_n), \quad n \in \mathbb{N}$$

кетма-кетликини олиб қарайлик. $\{S_n\}$ кетма-кетлик чегараланган бўлгани учун $n_k \rightarrow \infty$ да $S_{n_k} \rightarrow S$ бўладиган $\{S_{n_k}\}$ мавжуд, бунида $\{S_{n_k}\} \subset \{S_n\}$.

Λ түпнам ёник. Шунинг учун $s \in \Lambda$. Лекин

$$\lim_n r_n = -\frac{\sqrt{2}}{2} \notin B$$

Демак, $\{z_{n_k}\}$ кетма-кетлик $\mathbb{R}^3$ даги $\left(S, -\frac{\sqrt{2}}{2}\right)$ элементга яқинланади, чунки

$$\{z_{n_k}\} \subset \{z_n\}, \quad z_{n_k} = (s_{n_k}, r_k).$$

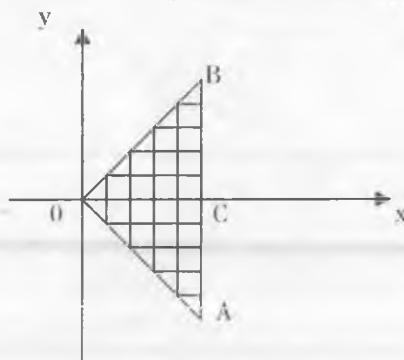
Шундай қилиб $\left(S, -\frac{\sqrt{2}}{2}\right)$ элемент К=АxB түпнамга тегишли бўлмаганидан К компакт бўла олмайди.

8.5-масала.

$$K = \{x(t) \in C[0,1], \quad x(0)=0, \quad |x(t_1)-x(t_2)| \leq |t_1-t_2|, \\ t_1, t_2 \in [0,1]\}$$

Түпнам учун $\varepsilon=0,2$ – тўр тузинг.

Ечиш. К түпнамдаги $x(t)$ функциялариниг графиклари ОЛВ учбұрчакқа жойланытырылған (шактага караңыз).

$|t_1 - t_2| \leq 0,2$ шартта асосан $[0,1]$ кесмәни 5 тадан кам бүлмаган бүлінші көрек. Худың шундай АС ва ВС кесмаларни хам шунда бүлінші көрек, чики

$$|x(t_1) - x(t_2)| \leq |t_1 - t_2| \leq 0,2$$

бүліншінің нүктелерден координатта үқшарыга параллел қизылдар үткәзәмиз. Натижада, ОЛВ учбұрчакда түр хосил қыламыз.

Фараз қылайлық, U түпнам түрде мавжуд бүлінші мүмкін бүліншінің өзінің қызылдар түпнами бүлінші, учлары түрнешіг түгүнларида бүлесін. Ү қолда ихтиёрий $x \in K$ үчүн

$$\max_{t \in [0,1]} |x(t) - y(t)| \leq 0,2$$

бүләдиган $y(t)$ мавжуд ($y(t) \in U$), яғни U түпнам K түпнам үчүн 0,2 түрдан иборат.

8.6-масала. А оператор

$$y_k = \sum_{j=1}^n a_{kj} x_j + b_k, \quad (k=1, 2, \dots, n)$$

төңгілік билап анықланған бүлінші R^n ни R^n га акселентиради, яғынан

$$A: R^n \rightarrow R^n$$

Агар ихтиёрий $k, j=1, 2, \dots, n$ үчүн

$$|a_{kj}| \leq \frac{1}{n\sqrt{3}}$$

бұлда, у ҳолда А кискартириң оператори бұладыны?

Ениш. Фараз қылайлык, $x^{(1)}$ ва $x^{(2)}$ нүкталар R^n фазо-нинг ихтиёрий нүкталар бўленин. У ҳолда,

$$\begin{aligned} \rho(Ax^{(1)}, Ax^{(2)}) &= \left(\sum_{k=1}^n (y_k^{(1)} - y_k^{(2)})^2 \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= \left(\sum_{k=1}^n \left(\sum_{j=1}^n a_{kj} x_j^{(1)} - \sum_{j=1}^n a_{kj} x_j^{(2)} \right)^2 \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= \sum_{k=1}^n \left(\sum_{j=1}^n a_{kj} (x_j^{(1)} - x_j^{(2)})^2 \right)^{\frac{1}{2}} \end{aligned} \quad (1)$$

Бу (1)даги ички йигиндиға Кони – Буняковский тенгизлигини кўллаїмиз.

$$\begin{aligned} \sum_{j=1}^n a_{kj} (x_j^{(1)} - x_j^{(2)}) &\leq \left(\sum_{j=1}^n a_{kj}^2 \right)^{\frac{1}{2}} \left(\sum_{j=1}^n (x_j^{(1)} - x_j^{(2)})^2 \right)^{\frac{1}{2}} = \\ &= \left(\sum_{j=1}^n a_{kj}^2 \right)^{\frac{1}{2}} \rho(x^{(1)}, x^{(2)}) \end{aligned}$$

Бу (2) га ассоц (1) қуйидагича

$$\begin{aligned} \rho(Ax^{(1)}, Ax^{(2)}) &\leq \left[\sum_{k=1}^n \left(\left(\sum_{j=1}^n a_{kj}^2 \right)^{\frac{1}{2}} \rho(x^{(1)}, x^{(2)}) \right)^2 \right]^{\frac{1}{2}} = \\ &= \rho(x^{(1)}, x^{(2)}) \cdot \left(\sum_{k=1}^n \sum_{j=1}^n a_{kj}^2 \right)^{\frac{1}{2}} \end{aligned} \quad (3)$$

бўлади. Ихтиёрий $k, j=1, 2, 3, \dots$, и учун масала шартига кўра,

$$a_{kj}^{\frac{1}{2}} \leq \frac{1}{3n^2} \quad (4)$$

Энди (4) ни эътиборга олсак (3) дан

$$\rho(Ax^{(1)}, Ax^{(2)}) \leq \frac{1}{\sqrt{3}} \rho(x^{(1)}, x^{(2)})$$

хосил бўлади. Бу эса А қисқартириш оператори эканлигини кўрсатади.

8.7-масала. А оператор $x=(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6, x_7)$ элемент учун

$$Ax = y = (x_1, 2x_2, \frac{1}{3}x_3, \frac{1}{4}x_4, 6x_5, \frac{1}{6}x_6, 7x_7)$$

тenglik bilan aниқланган ва A: $R^7 \rightarrow R^7$

Бундай оператор қисқартириш оператори бўладими?

Ечиш. Фараз қилайлик

$$Z_1 = (0, 0, 0, 0, 0, 0, 0) \text{ ва } Z_2 = (1, 1, 0, 0, 1, 0, 1)$$

бўлсин. У ҳолда

$$Az_1 = (0, 0, 0, 0, 0, 0, 0) \text{ ва } Az_2 = (1, 2, 0, 0, 5, 0, 7)$$

бўлиб

$$\rho(z_1, z_2) = 2, \quad \rho(Az_1, Az_2) = \sqrt{79}$$

яъни

$$\rho(Az_1, Az_2) = \sqrt{79} > 2 = \rho(z_1, z_2)$$

Демак, А қисқартириш оператори бўлмайди.

8.8-масала. Лагар $x \in C\left[0, \frac{\pi}{2}\right]$ элемент учун А оператор

$$Ax(t) = \frac{1}{2} \int_0^t x(s) \sin t \cos s ds$$

тenglik bilan aниқланган бўлса, у ҳолда А қисқартириш оператори бўладими?

Ечиш. Ихтиёрий $x_1(t)$, $x_2(t) \in C\left[0, \frac{\pi}{2}\right]$ учун

$$\begin{aligned} \rho(Ax_1, Ax_2) &= \max_{t \in [0, \frac{\pi}{2}]} \left| \frac{1}{2} \int_0^{\frac{\pi}{2}} [x_1(s) - x_2(s)] \sin t \cos s ds \right| \leq \\ &\leq \frac{1}{2} \max_t \left| \int_0^{\frac{\pi}{2}} |x_1(s) - x_2(s)| |\cos s| ds \right| \leq \\ &\leq \frac{1}{2} \int_0^{\frac{\pi}{2}} \cos s \max_s |x_1(s) - x_2(s)| ds = \frac{1}{2} \rho(x_1, x_2) \end{aligned}$$

Демек, А кисқартырған оператордан иборат.

8.9-масала. Фараз қылайлык, $\Lambda: X \rightarrow X$ бүнда X компакт

ва

$$\rho(\Lambda x, \Lambda y) \leq \rho(x, y), \quad x, y \in X \quad (5)$$

бўлсий. У ҳолда Λ операторнинг қўзғалмас нуқтаси мавжуд эканлиги ишботланаси.

Ечиш. Тескаридан фараз қиласиз. Бундай ҳолатда X фазода

$$\rho(Ax_n, Ay_n) \geq \left(1 - \frac{1}{n}\right) \rho(x_n, y_n) \quad (6)$$

бўладиган $\{x_n\}$ ва $\{y_n\}$ кетма-кетликлар топилади. X компакт бўлгани учун $n_k \rightarrow \infty$ да $x_{nk} \rightarrow x$ ва $y_{nk} \rightarrow y$ бўладиган мос равинада $\{x_{nk}\}, \{x_{nk}\} \subset \{x_n\}, \{y_{nk}\}, \{y_{nk}\} \subset \{y_n\}$ кетма-кетликлар мавжуд.

Бундай кетма-кетликлар учун ҳам (6) тенгизлил сақладади. Эиди $n_k \rightarrow \infty$ да (6)-дан лимитга ўтиб

$$\rho(\Lambda x, \Lambda y) \geq \rho(x, y) \quad (7)$$

тенгизликини ҳосил қиласиз, бунда Λ оператор ва $\rho(x, y)$ лар узлукенлизиги эътиборга олиниди. Охиригина (7) тенгизлил (5)га зиддият Λ операторнинг қўзғалмас нуқтаси мавжуд эканлигини кўрсатади.

8.10-масала. Фараз қылайлык, $\{\Lambda_n\}$ бўшимас тўпламлар X метрик фазонинг

$A_1 \supset A_2 \supset A_3 \supset \dots$
компакт түпнамлары бўлсени.

$$\bigcap_{n=1}^{\infty} A_n \neq \emptyset$$

эканлиги исботлансанни.

Ечиш. Ҳар бир A_n түпнамдан a_n нуқта ташлаймиз. $\{A_n\}$ кетма-кетликлар қисқариб борувчи бўлганидан

$$\{a_n\} \subset A_1$$

A_1 түпнам компактдир. Шунинг учун $\{a_n\}$ кетма-кетлик яқинлашувчи $\{a_{n_k}\}$ қисмий кетма-кетликни ўз ичинга олади.

$$n_k \rightarrow \infty \text{да } a_{n_k} \rightarrow a \in A_1.$$

Оиди n_k сонни аниқлаймиз. У холда

$$\{a_{n_i}\}_{i=k}^{\infty} \subset A_{n_k}$$

ва кетма-кетлик ҳам a элементига яқинлашгани учун

$$a \in A_{n_k}, n_k = 1, 2$$

$$\text{яъни } a \in \bigcap_{k=1}^{\infty} A_{n_k} = \bigcap_{n=1}^{\infty} A_n$$

Демак, $\bigcap_{n=1}^{\infty} A_n \neq \emptyset$

4. Мустақил өчиш учун масалалар

1. С[а, б] фазодаги чегаралангани алгебраик кўпхадлар түпнами ишбий компакт эканлиги исботлансанни.

2. Агар $K = \{(x, y) \in R^2 : (|x|^2 - |y|^2)^2 + y^2 = 0\}$ бўлса, у ҳолда К түпнам R^2 да компакт бўладими?

3. $A: m \rightarrow m$ ва

$$Ax = \begin{Bmatrix} \xi_1 \\ 2' \end{Bmatrix}, \quad x = \{\xi_i\}$$

Бу А қисқартириш опеаратори бўладими?

4.

$$K = \{x(t) \in C[0, 1] : x'(t) \in C[0, 1], |x'(t)| \leq 1\}$$

түп搭乘 $C[0, 1]$ фазода фақат ихтиёрий $x \in K$ учун

$$\left| \int_0^1 x(t) dt \right| \leq M$$

бүлдиган $M > 0$ сон мавжуд бүлгендагина ишбий компакт бүлини иеботлансии.

5. $\{\sin at\}$, ($a \in A \subset R$) функциялар түп搭乘 $C[0, 1]$ фазода фақат A түп搭乘 R фазода чегаралапган бүлгендагина ишбий компакт бүлини иеботлансии.

6. L_p фазода бирлик шар ишбий компакт эмаслиги иеботлансии.

7. Агар $K \subset X$ компакт бүлиб $x(t) \in X$ бўлса, у ҳолда $\rho(x, K) = \rho(x, a)$ бўлдиган а элемент ($a \in K$) мавжуд эканлиги иеботлансии.

8. Агар $K \subset X$ түп搭乘 компакт бўлса, у ҳолда

$$\sup_{x, y \in K} \rho(x, y) = \rho(a, b)$$

бўлдиган а, в элементлар ($a, v \in K$) мавжуд эканлиги иеботлансии.

9. Чекиз ўзловчи фазода ҳар кандай компакт түп搭乘 хеч қаерда зич эмаслиги иеботлансии.

10. Ўзининг хусусий қисм фазосига изометрик аксланувчи компакт мавжуд эмаслиги иеботлансии.

ҚҰШИМЧА

Ихтиёрий вектор фазоларда чизикли операторлар

1. Асосий түшунчалар

Агар хар бир $a \in V$ векторга бир қиymатлы аниқтапсан $b = \phi(a)$ вектор мөс күйилса ва қүйндеги шартлар бажарылса, V вектор фазода чизикли операторлар аниқтапсан дейилади.

1. $\phi(x+y) = \phi(x) + \phi(y), \quad \forall x, y \in V$
2. $\phi(\lambda x) = \lambda\phi(x), \quad \forall x \in V, \forall \lambda \in R$

Агар A_ϕ матрица устууларининг элементлари, $\{e_1, e_2, \dots, e_n\}$ базисдаги $e_1 = \phi(e_1), e_2 = \phi(e_2), \dots, e_n = \phi(e_n)$ базис вектор образларининг координаталаридан тузылған бўлса, у ҳолда A_ϕ матрица ϕ чизикли операторининг $\{e_1, e_2, \dots, e_n\}$ базисдаги матрицаси дейилади.

Агар V фазода иккита $\{e_1, e_2, \dots, e_n\}$ ва $\{f_1, f_2, \dots, f_n\}$ базислар берилган бўлиб, ϕ чизикли операторининг бу базислардаги матрицалари A_ϕ ва B_ϕ бўлса, у ҳолда бу матрицалар қўйидеги формула билан боғланади.

$$B_\phi = C^{-1} \cdot A_\phi \cdot C$$

Бу ерда, $C - \{e_1, e_2, \dots, e_n\}$ базисдан $\{f_1, f_2, \dots, f_n\}$ базисга ўтувчи матрица. V фазодаги иккита ϕ ва Ψ чизикли операторларининг $\phi + \Psi$ йигиндиси, $\phi \cdot \Psi$ кўнайтмаси ва $\alpha \cdot \phi$ α сонининг ϕ чизикли операторга кўнайтмаси мөс равинда қўйидеги тенгликлар билан ифодаланади:

$$\begin{aligned} (\phi + \Psi)(x) &= \phi(x) + \Psi(x); \\ (\phi \cdot \Psi)(x) &= \phi(\Psi(x)); \\ (\alpha \cdot \phi)(x) &= \alpha(\phi(x)). \end{aligned}$$

Агар λ сон мавжуд бўлиб, x нолмас вектор учун

$$\varphi(x) = \lambda x$$

шарт бажарилса, x вектор V вектор фазодаги φ чизиқли операторининг махсус вектори дейилади. λ сон – x векторга мос келувчи махсус сон дейилади.

Энди чексиз ўлчовли фазоларни қарайлик. Фараз қиласлик, R фазо ихтиёрий чексиз ўлчовли Евклид фазоси бўлсин.

R чексиз ўлчовли фазода базис тушунчаси кўйидагича киритилади.

Таъриф: Агар R чексиз ўлчовли фазодаги

$$e_1, e_2, \dots, e_n, \dots \quad (1)$$

векторларниг бироргаси ҳам шу тизимнинг чекли миқдордаги боинқа векторларининг чизиқли инфодаси бўлмаса, у ҳолда бундай (1) векторлар тизими чизиқди боғланмаган дейилади ва R даги ҳар қандай чизиқди боғланмаган векторлар тизими шу фазонинг базиси дейилади.

Энди бирор чексиз ўлчовли фазонинг (масалан L_2 шинг) базиси

$$e^{(1)}, e^{(2)}, \dots, e^{(n)}, \dots \quad (2)$$

берилган бўлсин. Бу тизимдан олинган чекли миқдордаги ихтиёрий векторларниг чизиқли

$$x = \lambda_1 e^{(n_1)} + \lambda_2 e^{(n_2)} + \dots + \lambda_m e^{(n_m)} \quad (3)$$

$$(\lambda_k - \text{сонлар}, k=1, 2, \dots, m)$$

иғодаларниг тўпламини M деб белгилайлик. Бу M тўплам

$$e^{(n_1)}, e^{(n_2)}, \dots, e^{(n_m)} \quad (4)$$

тизимнинг чизиқли қобиги дейилади.

M чизиқли қобиқининг ёниги L тўплам (2) тизимнинг векторлари хосил қылган фазонинг (масалан, L_2 шинг) қисм фазоси дейилади. Демак, L тўпламга (3) кўринишдаги векторлар ва бундай векторлар кетма-кетликларининг лимитлари киради.

Таъриф: Агар (2) тизим базисдан бўлиб ихтиёрий иккита ҳар хил векторларниг скаляр кўнайтмаси

$$\left(e^{(i)}, e^{(j)} \right) = 0, \quad i \neq j \quad (5)$$

бүлса, у ҳолда (2) ортогонал базис дейилади ва

$$\left(e^{(i)}, e^{(j)} \right) = 1$$

бүлса ортонормал базис дейилади.

Ортогонал тизим учун құйындағы хоссаларни көлтирамыз.

1-теорема. L қысмет фазо құйындағы иктиёрий векторлар ти-
зими

$$y^{(1)}, y^{(2)}, \dots, y^{(m)}, \dots \quad (6)$$

дан хосил қилинган бўлиб, z вектор ($z \in l_2$) (6) даги векторлар-
нинг ҳар бирин билан ортогонал бўлған бўлса, у ҳолда z вектор
L даги иктиёрий x векторга ҳам ортогонал бўлади.

2-теорема. l_2 даги x вектор L фазодада ёткенин учун унинг

$$x = \sum_{m=1}^{\infty} d_m y^{(m)}$$

кўршишида ифодаланинни зарур ва кифоядир. Буида

$$y^{(1)}, y^{(2)}, \dots, y^{(m)}, \dots$$

векторлар L қысмет фазонинг ортонормал базисидан иборат ва

$$d_m = (x, y^{(m)}), \quad m = 1, 2, 3, \dots$$

2. Масалалар ечиш

1-масала. $X = (x_1, x_2, x_3)$ векторни

$$\varphi(x) = (4x_1 - 3x_2 + 2x_3, x_1 + x_2, 3x_1 - x_3)$$

формула билан алмаштирипчи чиңкелі оператор бўлшинини ис-
ботлангава

$$\begin{cases} b_1 = (3, 2, 3) \\ b_2 = (-4, -3, -5) \\ b_3 = (5, 1, -1) \end{cases}$$

базисда шу операторининг матрицасини топниг.

Ечиш. Чизигүллиник шартларини текнираійзик.

$$a. \varphi(x+y) = (4x_1 - 3x_2 + 2x_3 + 4y_1 - 3y_2 + 2y_3, x_1 + x_2 + y_1 + y_2,$$

$$3x_1 - x_2 + 3y_1 - y_3) = (4x_1 + 4y_1 - 3x_2 - 3y_2 + 2x_3 + 2y_3,$$

$$x_1 + y_1 + x_2 + y_2, 3x_1 + 3y_1 - x_3 - y_3) = \varphi(x) + \varphi(y)$$

$$b. \varphi(\lambda \cdot x) = (\lambda 4x_1 - \lambda 3x_2 + \lambda 2x_3, \lambda x_1 + \lambda x_2, \lambda 3x_1 - \lambda x_3) = \lambda \varphi(x)$$

φ операторининг $\{e_1, e_2, e_3\}$ базисдаги A_φ матрицасы күйидеги күршишинга эга

$$A_\varphi = \begin{pmatrix} 4 & -3 & 2 \\ 1 & 1 & 0 \\ 3 & 0 & -1 \end{pmatrix}$$

φ операторининг $\{b_1, b_2, b_3\}$ базисдаги матрицасини

$$B_\varphi = C^{-1} \cdot A_\varphi \cdot C \quad (1)$$

Фомула билди анықтайды, бу ерда,

$$C = \begin{pmatrix} 3 & -4 & 5 \\ 2 & -5 & 1 \\ 3 & -3 & -1 \end{pmatrix}$$

С матрицага тескари матрицани анықтаб күйидегига эга бўламиш.

$$C^{-1} = \begin{pmatrix} -8 & 29 & -11 \\ -5 & 18 & -7 \\ 1 & -3 & 1 \end{pmatrix}$$

У ҳолда

$$B_\varphi = \begin{pmatrix} -8 & 29 & -11 \\ -5 & 18 & -7 \\ 1 & -3 & 1 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 4 & -3 & 2 \\ 1 & 1 & 0 \\ 3 & 0 & -1 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 3 & -4 & 5 \\ 2 & -4 & 1 \\ 3 & -5 & -1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} -17 & 10 & -122 \\ -12 & 8 & 79 \\ 3 & -3 & 13 \end{pmatrix}$$

2-масала.

$$A_\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 3 \\ -2 & -1 \end{pmatrix}$$

матрица ϕ операторнинг

$$\begin{cases} a_1 = (-1, 1) \\ a_2 = (1, 2) \end{cases}$$

базисдаги матрицаси,

$$B_\varphi = \begin{pmatrix} 2 & 1 \\ -1 & 3 \end{pmatrix}$$

матрица эса ψ операторнинг

$$\begin{cases} b_1 = (1, -1) \\ b_2 = (1, 2) \end{cases}$$

базисдаги матрицаси бўленин.

$\varphi\psi$ чизикчи операторнинг $\{e_1, e_2\}$ базисдаги матрицаси тошилсан.

Ечиш. C_1 ва C_2 матрицалар $\{e_1, e_2\}$ базисдан мос равинда $\{a_1, a_2\}$ ва $\{b_1, b_2\}$ базисларга ўтувчи матрицалардир. C_1 ва C_2 матрицаларга тескари матрицалар қўйнайдагича бўлади.

$$C_1^{-1} = \begin{pmatrix} -1 & 1 \\ 1 & 2 \end{pmatrix}, \quad C_2^{-1} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ -1 & 2 \end{pmatrix}$$

Бу сурʼан C_1 ва C_2 ларни аниқлаш мумкни.

$$C_1 = \begin{pmatrix} -\frac{2}{3} & \frac{1}{3} \\ \frac{1}{3} & \frac{1}{3} \end{pmatrix}, \quad C_2 = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ \frac{1}{2} & \frac{1}{2} \end{pmatrix}$$

φ ва ψ операторларнинг $\{e_1, e_2\}$ базисдаги матрицаларини E_φ ва E_ψ деб белгилаймиз. У ҳолда тоқоридаги (1) формулаага асоссан

$$E_\varphi = C_1^{-1} \cdot A_\varphi \cdot C_1 = \begin{pmatrix} \frac{2}{3} & -\frac{7}{3} \\ \frac{7}{3} & -\frac{2}{3} \end{pmatrix}$$

$$E_\psi = C_2^{-1} \cdot B_\psi \cdot C_2 = \frac{1}{2} \begin{pmatrix} 5 & 1 \\ -3 & 5 \end{pmatrix}$$

Бұлардан

$$E_\varphi \cdot E_\psi = \begin{pmatrix} \frac{31}{6} & -\frac{33}{6} \\ \frac{6}{6} & \frac{-1}{2} \end{pmatrix} = \frac{1}{6} \begin{pmatrix} 31 & -33 \\ 41 & -1 \end{pmatrix}$$

3-масала. Қүйінда матрица күрінінде берілген φ чиындық операторының махсус вектори ва махсус сонни топын,

$$A_\varphi = \begin{pmatrix} 3 & 1 & 1 \\ 2 & 1 & 1 \\ -2 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

Етиш. Характерistik тенглама орқали махсус сонни топамыз.

$$\begin{vmatrix} 3-\lambda & 1 & 1 \\ 2 & 1-\lambda & 1 \\ -2 & 0 & 1-\lambda \end{vmatrix} = 0$$

$$\lambda^3 - 6\lambda^2 + 11\lambda - \lambda = 0$$

Бу тенглама құйындағы илдизларға әга

$$\lambda_1=1, \lambda_2=2, \lambda_3=3$$

Хар бир махсус сон учун тенгламалар тиизими түзилады.

$$1. \quad \begin{cases} 2x_1 + x_2 + x_3 = 0 \\ -2x_1 = 0 \end{cases}$$

$$2. \quad \begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 0 \\ 2x_1 + x_3 = 0 \end{cases}$$

$$3. \quad \begin{cases} x_2 + x_3 = 0 \\ 2x_1 - x_2 + x_3 = 0 \end{cases}$$

Бу тизимларни ечиб, уларнинг умумий ечимини ҳосил килимиз.

$$x=\alpha(0, -1, 1), \quad y=\beta(1, 1, -2), \quad z=\gamma(-1, -1, 1) \\ (\alpha, \beta, \gamma \neq 0, \quad \alpha, \beta, \gamma \in \mathbb{R})$$

x, y, z векторлар берилган чизиқли операторининг маҳсус векторлариидир.

4-масала. l_2 даги x вектор L фазода ётиш шартин ишмадан иборат?

Ечиш. Ортонормал базис сифатида қўйидагини оламиз

$$\{y^{(m)}\}=\{e_{2m}\}, \quad m=1, 2, 3, \dots$$

$$y^{(1)}=e_2=(0, 1, 0, 0, 0, 0, \dots), \\ y^{(2)}=e_4=(0, 0, 0, 1, 0, 0, \dots), \\ \dots \dots \dots$$

Бундай базисдан ҳосил бўлган L қисем фазо

$$x=\sum_{m=1}^{\infty} a_{2m} e_{2m}=(0, a_2, 0, a_4, \dots)$$

кўршишидаги векторлардан иборат, яъни бу векторларнинг ток рақамли координаталари нолга тенг бўлиб,

$$d_m=(x, y^{(m)})=(x, e_{2m})=a_{2m}$$

Энди $x \in L$ векторлар учун ($x \in l_2$)

$$(x, x)^2 = \sum_{m=1}^{\infty} a_{2m}^2$$

Агар $x \in l_2$ вектор L да ётмас, у ҳолда a_{2m-1} ларнинг бирорта-си албатта, нолдан фарқли бўлиб

$$(x, x)^2 = \sum_{m=1}^{\infty} a_{2m}^2 + \sum_{m=1}^{\infty} a_{2m-1}^2 > \sum_{m=1}^{\infty} a_{2m}^2 = \sum_{m=1}^{\infty} d_m^2$$

бўлади.

Демак, $x \in l_2$ дагы x вектор Л күнег фазода ётиши учун

$$(x, x)^2 = \sum_{m=1}^{\infty} d_m^2$$

бүгінші шартын

5-масала. $x = (x_1, x_2, \dots, x_n) \in I_2$ вектор учуң $Ax = y$ оператор күйіндегі тенгламалар тизимини ифодаласын

Бүнде

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_{nk} x_k < \infty, \quad n = 1, 2, \dots$$

Кандай шарт бажарылғанда

$$\sum_{i=1}^{\infty} |a_{ik}x_k| \quad i = 1, 2, \dots$$

қаторлар яқыншалапшувчи бүлади.

Ёчиш. Масала шартыга күра

$$\sum_{k=1}^{\infty} x_k^2 \leq A$$

А ўзгармас сон. Өндүрүш

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_{nk}^2 \leq c \quad n = 1, 2, \dots$$

деб фараз қылсақ, у холда Коши-Буняковский тенгизлигига ассоан

$$\sum_{k=1}^{\infty} |a_{nk} x_k| \leq \left\{ \sum_{k=1}^{\infty} a_{nk}^2 \right\}^{\frac{1}{2}} \left\{ \sum_{k=1}^{\infty} x_k^2 \right\}^{\frac{1}{2}} \leq C^{\frac{1}{2}} A^{\frac{1}{2}} = (CA)^{\frac{1}{2}}$$

Демак, агар (*) тизимнинг коэффициентларидан тузылган

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_{1k}^2, \sum_{k=1}^{\infty} a_{2k}^2, \dots$$

каторлар яқинлашувчи бўлса, у холда

$$\sum_{k=1}^{\infty} |a_{nk}x_k| < \infty \quad n = 1, 2, \dots$$

каторлар яқинлашувчи бўлади, шу билан бирга

$$y = (y_1, y_2, \dots, y_n, \dots)$$

учун

$$|y_n| \leq K, \quad n = 1, 2, \dots$$

тengenзлик бажарилади ва у вектор m фазоннинг векторидан иборат, $y \in m$.

3. Мустақил ечиш учун масалалар

1. $X = (x_1, x_2, x_3)$ векторни

$$\varphi(x) = (3x_1 - x_2 + 2x_3, x_1 + x_2 - x_3, 2x_1 + x_2 - 3x_2)$$

формула билан алмаштириш чизикли оператор эканлигини пе-
ботлашгава

$$\begin{cases} b_1 = (1, 2, -3) \\ b_2 = (-1, 0, 1) \\ b_3 = (0, 2, 3) \end{cases}$$

базисда шу операторнинг матрицасин тошинг.

$$2. A_{\varphi} = \begin{pmatrix} 1 & 3 \\ 1 & 1 \end{pmatrix} \text{ матрица } \varphi \text{ операторининг } \begin{cases} a_1 = (-3, 1) \\ a_2 = (1, 1) \end{cases} \text{ базис-}$$

даги матрицаси, $B_{\psi} = \begin{pmatrix} -3 & 1 \\ 2 & 1 \end{pmatrix}$ матрица эса ψ операторининг

$\begin{cases} b_1 = (3, -2) \\ b_2 = (1, 2) \end{cases}$ базисдаги матрицаси бўлсин. $\psi \cdot \varphi$ чизикли опера-
торининг $\{e_1, e_2\}$ базисдаги матрицаси тошилсин.

3. Матрица кўринишидаги берилган чизикди операторининг махсус вектори ва махсус сонини топнинг.

$$A_\varphi = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 3 \\ 1 & 1 & 2 \\ 1 & 0 & -2 \end{pmatrix}.$$

4. Ортогонал базисини

$$\{y^{(m)}\} = \{e_{2m-1}\} \quad m=1, 2, 3, \dots$$

деб ташмагандаги l_2 даги x вектори Л қисм фазода ётадими?

5. $Ax=y$ ($x \in l_2$) оператор чекенз үлчовли фазода бериллиб

$$y_n = \sum_{k=1}^{\infty} a_{nk} x_k, \quad n = 1, 2, \dots$$

төнгламалар тизимини ифодаласини ва буида

$$x = (x_1, x_2, \dots, x_n, \dots) \quad y = (y_1, y_2, \dots, y_n, \dots)$$

бўлса, қўйидагилар аниқланени:

- 1) Бу операторининг чизикди эканлиги текширилсин.
- 2) x ва y векторлар с ҳамда l_2 фазоларининг элементлари бўяла оладими?

Мустақил ечиш учун берилган масалаларнинг жавоблари ва кўрсатмалари

1-§.

2. Ҳа, мумкин.
4. Континуум.
5. Континуум.
8. Континуум

2-§.

1. А тўплам ёниқ ва ихтиёрий $\delta > 0$ учун $\mu(G/A) < \delta$ бўладиган G очиқ тўплам ($G \supset A$) мавжуд.

Энди

$$X(A) \subset X(G) = X(\bigcup_k (\alpha_k, \beta_k)) = \bigcup_k X(\alpha_k, \beta_k)$$

еканлиги кўриниб турибди.

Шунинг учун

$$\begin{aligned}
 \mu A &= \mu X(A) \leq \sum_k \mu(X(\alpha_k, \beta_k)) = \\
 &= \sum_k \left(\sup_t x(t) - \inf_t x(t) \right) = \sum_k (x(\nu_k) - x(\mu_k)) = \\
 &= \sum_k \left| \int_{\mu_k}^{\nu_k} x'(t) dt \right| \leq \sum_k \int_{\alpha_k}^{\beta_k} |x'(t)| dt = \int_G |x'(t)| dt = \int_{G \setminus A} |x'(t)| dt.
 \end{aligned}$$

Ихтиёрлік $\varepsilon > 0$ учун $\delta = \delta(\varepsilon)$ сонни

$$\int_{G \setminus A} |x'(t)| dt < \varepsilon$$

бўладиган килиб ташлаймиз.

2. $A = \bigcap_{k=1}^n A_k$ деб олайлик, у ҳолда

$$\begin{aligned}
 \mu A &= 1 - \mu(CA) = 1 - \mu\left(\bigcup_{k=1}^n CA_k\right) \geq \\
 &\geq 1 - \sum_{k=1}^n \mu(CA_k) = 1 - n + \sum_{k=1}^n \mu A_k > 0
 \end{aligned}$$

3. Фараз қилайлик, $[0, 1]$ кесманинг ҳамма қисем түпламалар түплами А бўлсин, M_p эса Кантор түплами бўлган Р шунг қисем түпламалар түплами бўлени. $\mu(R)=0$ бўлгани учун $B \in M_p$ түплам ўлчовлидир. $m(p)=c$ бўлганидан

$$m(M_p) \geq 2^c$$

Лекин $M_p \subset A$ шунинг учун

$$m(A) \geq m(M_p) \geq 2^c > c$$

4. Жавоб: $\frac{\pi}{6}$

5. Жавоб: 0,5

3-§.

1. Ҳа, бўлади.
2. Ҳа, бўлади.
3. Ҳа, бўлади.
4. Ҳа, бўлади. Масалан, $x(t) = sign(t - \frac{1}{2})$
6. Бунинг учун 3.5-теоремадан фойдаланинг.

4-§.

1. Жавоби:

$$\sum_{k=0}^{\infty} \frac{1}{k!}$$

3. Риман бўйича интегралланувчи, Лебег бўйича интегралланувчи эмас.

4. Жавоби:

$$-\sum_{k=0}^{\infty} \frac{1}{(2k+1)^2}$$

5. Ҳа, ўринни.

6. Йўқ, ўринни эмас.

7. Йўқ, тасдиқлаш мумкин эмас.

8. Жавоби: 0

5-§.

2. Метрика шартлари бажарилади.

7. Метрика шартлари бажарилади.

8. Ҳа, мавжуд.

9. Фараз қиласайлик, $x_n = \{\xi_i^n\}$ бўлиб бунда

$$\xi_i^n = \begin{cases} n^{-\frac{1}{p}}, & i \leq n; \\ 0, & i > n \end{cases}$$

бўлсин. У ҳолда $n \rightarrow \infty$ да

$$\rho_m(x_n, \theta) = n^{-\frac{1}{p}} \rightarrow 0;$$

$$\rho_l(x_n, \theta) = 1, \quad n \in N$$

10. Фараз қиласылған, $x_n = \{\xi_i^n\}$ бүлиб бунда

$$\xi_i^n = \begin{cases} 1 & i \leq n; \\ \frac{1}{n} & i > n \end{cases}$$

бүлсін. Ү ҳолда $n \rightarrow \infty$ да

$$\rho_{l_1}(x_n, \theta) = n^{-\frac{1}{2}} \rightarrow 0;$$

$$\rho_{l_1}(x_n, \theta) = 1, \quad n \in N$$

Фараз қиласылған,

$$x_n(t) = t^n, \quad n=1, 2, \dots$$

Ү ҳолда $n \rightarrow \infty$ да

$$\rho_{l_p}(x_n, \theta) = (np+1)^{-\frac{1}{p}} \rightarrow 0.$$

Лекин $x_n(t) \rightarrow x_0(t)$, $n \rightarrow \infty$ бүлиб, бунда

$$x_0(t) = \begin{cases} 0, & 0 \leq t < 1 \\ 1, & t = 1 \end{cases}$$

11. Ҳа бүлады. Чүнки

$$\begin{aligned} |f(x_1) - f(x_2)| &= \left| \lim \xi_n^{(1)} - \lim \xi_n^{(2)} \right| \leq \\ &\leq \sup |\xi_n^{(1)} - \xi_n^{(2)}| = \rho_m(x_1, x_2). \end{aligned}$$

12. Ҳа бүлады. Чүнки

$$\begin{aligned} \rho_{l_k}(f(x_1), f(x_2)) &= \left(\sum_{k=1}^{\infty} \left| \frac{1}{k} (\xi_k^{(1)} - \xi_k^{(2)}) \right|^2 \right)^{\frac{1}{2}} \leq \\ &\leq \left(\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^2} \right)^{\frac{1}{2}} \rho(x_1, x_2) \end{aligned}$$

13. Жағоби: $\rho(x, y) = 15,5$

6-§.

1. Йүк, бўлмайди. Бунинг учун масалан

$$x_n = \left\{ \frac{1}{i^p} \right\}_{i=1}^n, \quad n = 1, 2, \dots$$

кетма-кетликини кўриб ўтишинг.

2. Йўқ бўлмайди.

3. Йўқ, бўлмайди. Масалан,

$$x_n = \left\{ \frac{1}{i^q} \right\}_{i=1}^n, \quad n = 1, 2, \dots$$

кетма-кетликини олиб қараш кифояз.

4. Йўқ, бўлмайди. Бунинг учун ҳеч қандай атроф мавжуд эмаслигини кўрсатинг. Масалан, А тўпламиниг нуқталаридан тузишган θ нуқта қарапсанит.

5. Йўқ, бўлмайди. Масалан, $x_0 = (1, -1, 0, \dots)$ нуқта А тўпламда ётади, лекин А тўплам нуқталариши ўз ичига олувчи x_0 нуқтанинг ҳеч қандай атрофлари мавжуд эмас.

3. Йўқ, бўлмайди. Бунинг учун $\{x_n\} \in \Lambda$

$$x_n = \left\{ 1, \underbrace{-\frac{1}{n}, -\frac{1}{n}, \dots, -\frac{1}{n}}_n, 0, 0, \dots \right\}$$

кетма-кетликини кўриб ўтиш кифояз.

4. Йўқ бўлмайди. Бунинг учун

$$x_n(l) = (l+1)^n, \quad n \in \mathbb{N}$$

кетма-кетликдан фойдаланиш мумкин.

5. Аввало, С[а, б] фазода даражаси н дан оимайдиган кўпхадлар тўплами ёпиқ эканлиги кўрсатилсин, сўнгра ихтиёрий В(x_0, r) тўплам ҳеч бўлмаганда битта функцияни ўз ичига олини ва бу функция даражаси н дан оимайдиган кўпхад эмаслиги кўрсатилсин.

7-§.

1. $X = \{x_k\}$ бўлени. $x_k \notin B[y_k, r_k]$ бўладиган ва $k \rightarrow \infty$ да $r_k \rightarrow 0$ бўладиган $\{B[y_k, r_k]\}$ ёпиқ шарлар кетма-кетлигини тузишинг ҳамда X фазонинг тўлалигидан фойдаланишинг.

2. Q түпламда R фазонинг метрикасини киритинг ва
- $$F_n = \{r_1, r_2, \dots, r_k\}, \quad r_k \in Q, \quad k \in N$$

ёник түпламларнинг тўлдирувчиси бўлган очиқ түпламлар тизимини кўриб ўтинг.

3. Ҳа, тўла фазо бўлади.

4. Ҳар кандай $\epsilon > 0$, $x \in X$ учун

$$B[x_1, r_1] \subset O_\epsilon(x) \cap G_1, \quad r_1 < 1$$

бўладиган $B[x_1, r_1]$ ёник шар мавжуд.

Худуди шундай

$$B[x_2, r_2] \subset B[x_1, r_1] \cap G_2, \quad r_2 < \frac{1}{2}$$

бўладиган $B[x_2, r_2]$ мавжуд ва ҳоказо.

Ниҳоят ихтиёрий $y \in O_\epsilon(x)$ учун

$$y \in \bigcap_{k=1}^{\infty} (B[x_k, r_k] \cap G_k)$$

муносабатни хосил қиласиз.

5. Ҳа, бўлади.

6. Ҳа, бўлади.

7. Йўқ, бўлмайди. Буни қўйидагича изоҳдаимиз.

Фараз қиласиз,

$$\Lambda = \{x: x = \{\xi_i\}, \quad \xi_i = 0 \text{ ёки } \xi_i = 1, \quad i = N\}$$

У ҳолда

$$m(\Lambda) \equiv c, \quad \rho(x, y) = \frac{1}{2}, \quad (x, y \in \Lambda), \quad x \neq y$$

8. Йўқ, бўлмайди. Буни қўйидагича кўрсатиш мумкин.
Ҳар бир

$$\{\xi_i\}, \quad \xi_i = 0 \text{ ёки } \xi_i = 1, \quad i = N$$

кетма-кетликка қўйидаги узлуксиз функцияни мос келтирамиз

$$x(t) = \begin{cases} 0, & t \in [n, n+1], \quad \xi_n = 0 \\ \text{чизиқли функция,} & (n, n+\frac{1}{2}), (n+\frac{1}{2}, n+1) \text{ да,} \quad \xi_n = 1 \\ 0, & t < 1 \end{cases}$$

$$x(n+\frac{1}{2})=1, \quad x(n)=x(n+1)=0$$

Бүндай $x(t)$ функциялар түплемини Λ деб белгилейлик. Ү холда $m(\Lambda)=c$ ва $\rho(x, y)=2$, $x, y \in \Lambda$, $x \neq y$ бўлади.

8-§.

2. Ҳа, бўлади.
3. Ҳа, бўлади.
5. Унбу

$$\begin{aligned} |\sin \alpha t_1 - \sin \alpha t_2| &= 2 \left| \cos \alpha \frac{t_1 + t_2}{2} \sin \alpha \frac{t_1 - t_2}{2} \right| \leq \\ &\leq |\alpha| |t_1 - t_2| < |\alpha| \delta < \varepsilon \end{aligned}$$

тепсизлиқдан фойдаланинг.

9. Фараз қиласайлик, K компакт ($K \subset X$) тўплам бўлсин. X фазода ихтиёрий $B(x_0, r)$ очиқ шарни олайлик ва

$$K \cap B(x_0, r) \neq \emptyset$$

бўлсин. $B(x_0, r)$ шар учун

$$B(x_0, r) \not\subset K \cap B(x_0, r)$$

муносабат кўрнишиб турибди, яъни

$$y \notin K \cap B(x_0, r)$$

бўладиган $y \in B(x_0, r)$ очиқ шар мавжуд. Ү холда $K \cap B(x_0, r)$ тўплам учун

$$O_\varepsilon(y) \not\subset K \cap B(x_0, r)$$

бўладиган $O_\varepsilon(x)$ атроф мавжуд.

Энди

$$O_\varepsilon(y) \subset B(x_0, r)$$

бўладиган $\varepsilon > 0$ сонни танлаш қифоя.

10. Фараз қиласайлик,

$$\Lambda: X \rightarrow X, \quad X/X \neq 0$$

бўладиган изометрик Λ акслантириши мавжуд бўлсин.

$$\rho(\Lambda x, \Lambda y) = \rho(x, y)$$

бүлганидан Λ узлуксиз акслантиришдан иборат.

Демак,

$$\Lambda(X) = X_1$$

компактдир. $X/X_1 \neq 0$ бүлганидан шундай x_0 ($x_0 \in X$) мавжуд бўлиб, $x_0 \notin X_1$ ва

$$\rho(x_0, \Lambda x_0) \geq \varepsilon \quad (1)$$

бўладиган $\varepsilon > 0$ сон мавжуд. Бу жараёни санокли марта такрорлаб

$$\begin{aligned} \rho(A^n x_0, A^{n+p} x_0) &= \rho(A^{n-1} x_0, A^{n+p-1} x_0) = \\ &= \rho(x_0, A^p x_0) \geq \varepsilon, \quad x_n = A^n x_0 \end{aligned}$$

бўладиган $\{x_n\}$ кетма-кетликни ҳосил қиласиз. X компакт бўлганидан $n_k \rightarrow \infty$ да

$$x_{n_k} \rightarrow y_0 \in X$$

бўладиган

$$\left\{ x_{n_k} \right\}$$

қисмий кетма-кетлик мавжуд ва

$$\left\{ x_{n_k} \right\} \subset \left\{ x_n \right\}$$

бўлади. У ҳолда $n_k, n_s \rightarrow \infty$ да

$$\rho(x_{n_k}, x_{n_s}) \rightarrow 0$$

лекин $n_k \neq n_s$ бўлганда (1) га асосан

$$\rho(x_{n_k}, x_{n_s}) = \rho(A^{n_k} x_0, A^{n_s} x_0) \geq \varepsilon$$

Бу зиддиятдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. *Т.А. Саримсоқов.* Ҳақиқий ўзгарувчилар функциялари назарияси, «Ўзбекистон» Т., 1993 й. – 340 б.
2. *Т.А. Саримсоқов.* Функционал анализ курси, «Ўқитувчи» Т., 1986 й. – 400 б.
3. *В.К. Қобулов.* Функционал анализ ва ҳисоблаш математикаси, «Ўқитувчи», Т., 1976 й. – 436 б.
4. *А.Н. Колмогоров, С.В. Фомин.* Элементы теории функций и функционального анализа, М.: «Наука», 1989 г. – 624 с.
5. *А.А. Кирilloв, Л.Д. Гинциани.* Теоремы и задачи функционального анализа, М.: «Наука», 1979 г. – 381 с.
6. *Г.Ғаймазаров.* Функционал анализ маъзуза матнлари I, II-кисем. Гуллистон «ГулДУ» 2000 й. – 83 б.
7. *Г.И. Архипов, В.А. Садовничий, В.И. Чубариков.* Лекции по математическому анализу, М.: «Высшая школа» 1999 г. – 523 с.
8. *Ш.А. Аюпов, М.А. Бердиқулов, Р.М. Турғунбоев.* Функциялар назарияси (функциялар назарияси ва функционал анализ курсига кириши). «УАЖБИТ» Маркази, Т. 2004 й. – 148 б.

МУНДАРИЖА

СҮЗ БОШИ.....	3
1-§. Түпламлар назариясининг элементлари.....	4
2-§. Ўлчовли түпламлар.....	13
3-§. Ўлчовли функциялар.....	22
4-§. Лебег интеграли. Интеграл остида лимитга ўтиш. Риман ва Лебег интегралларини солинтириш.....	36
5-§. Метрик фазолар. Кетма-кетликнинг метрик фазода яқинлашиши.....	51
6-§. Метрик фазода очиқ ва ёник түпламлар.....	65
7-§. Метрик фазонинг тұлалиги ва сепарабеллиги.....	77
8-§. Метрик фазода компакт түпламлар ва қискартириш оператори.....	86
ҚҰПИМЧА	
Ихтиёрий вектор фазоларда чизиқлы операторлар.....	96
Мустақил ечини учып берилган масалаларнинг жавоблари ва күрсатмалари.....	105
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР.....	113

ГУЛМУРОД ФАЙМНАЗАРОВ, ОЛИМЖОН ФАЙМНАЗАРОВ

ФУНКЦИОНАЛ АНАЛИЗ КУРСИДАН МАСАЛАЛАР ЕЧИШ

(Хақиқий ўзгарувчалык функциялар назарияси ва метрик
фазолардан масалалар ечин памуналари)

Тошкент – «Fan va texnologiya» – 2006

Мұхаррір: *C. Бадалбосса*

Тех. мұхаррір: *A. Мойдунов*

Мусаххих: *M. Хайнтова*

Босинга рұхсат этилди 20.03.2006. Бичими 60x84 1/16.
Босма табоги 8,0. Адади 1000. Буюртма №24.

«Fan va texnologiya» пашриёті, 700003,
Тошкент ш., Олмазор, 171. Шартнома №04-06.

«Fan va texnologiyalar markazi bosmaxonasi»да чон этилди.
Тошкент ш., Олмазор күчаси, 171-үй.

